

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Hüseyin ÇAKIR

BEYDÂVÎ TEFSİRİ'NDE NESH OLGUSU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2021

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Hüseyin ÇAKIR

BEYDÂVÎ TEFSİRİ'NDE NESH OLGUSU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN

MUŞ-2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ	VI
BEYDÂVÎ'NİN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE NESH OLGUSU

1.1. NESH	19
1.1.1. Neshin Tarihi Serencâmı.....	20
1.1.2. Neshin Şartları.....	23
1.1.3. Neshin Kısımları	24
1.1.4. Nesh ile Tahsis Arasındaki Farklar	25
1.1.5. Neshi Kabul Edenlerin Delilleri.....	27
1.1.6. Neshi Reddedenlerin Delilleri.....	28
1.1.7. Mensûh Âyetlerin Sayısı ile İlgili Görüşler	28
1.1.8. Neshi Bilmenin Yolları	29
1.1.9. Nesh ile İlgili Bazı Eserler	31

İKİNCİ BÖLÜM

BEYDÂVÎ TEFSİRİNDE NESH OLGUSU

2.1. BEYDÂVÎ'NİN NESH OLGUSUNA YAKLAŞIMI	33
2.2. BEYDÂVÎ'NİN NESHİ KABUL GEREKÇELERİ	38
2.3. BEYDÂVÎ'DE NESH İLKELERİ	39
2.4. BEYDÂVÎ'NİN NESHE DELİL OLARAK GETİRİLEN ÂYETLERE YAKLAŞIMI	42
2.4.1. Bakara, 2/106:	42
2.4.2. Ra'd, 13/39:.....	44
2.4.3. Nahl, 16/101:.....	45

2.5. BEYDÂVÎ TEFSİRİ'NDE NESHE KONU AYETLERİN ANALİZİ	46
2.5.1. Bakara Sûresi:	46
2.5.2. Âl-i İmrân Sûresi:.....	63
2.5.3. Nisâ Sûresi:	64
2.5.4. Mâide Sûresi:	67
2.5.5. En'âm Sûresi:.....	71
2.5.6. Enfâl Sûresi:	73
2.5.7. Tevbe Sûresi:.....	76
2.5.8. Yûnus Sûresi:	76
2.5.9. Hicr Sûresi:	77
2.5.10. Nûr Sûresi:	78
2.5.11. Furkân Sûresi:	82
2.5.12. Ankebût Sûresi:.....	83
2.5.13. Secde Sûresi:	84
2.5.14. Ahzâb Sûresi:	84
2.5.15. Sâffât Sûresi:	86
2.5.16. Şûrâ Sûresi:	87
2.5.17. Câsiye Sûresi:.....	87
2.5.18. Muhammed Sûresi:	88
2.5.19. Mücâdele Sûresi:.....	89
2.5.20. Müzzemmil Sûresi:	90
2.5.21. Mürselât Sûresi:	91
2.5.22. A'lâ Sûresi:	92
2.5.23. Kâfirûn Sûresi:	93
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA	96

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BEYDÂVÎ TEFSİRİ'NDE NESH OLGUSU
Hüseyin ÇAKIR
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN

2021, 110 sayfa

İnsanlığa hidâyet rehberi olarak gelen Kur'ân-ı Kerîm'i anlama çabalarının neticesinde birtakım ilimler teşekkül etmiştir. Bu çabaların sonucu teşekkül eden önemli ilimlerden biri hiç şüphesiz Kur'ân ilimleridir. Kur'ân ilimleri içerisinde asırlardır tartışılabilen ve halâ tazeliğini koruyan konuların başında nesh gelir. Neshin iyi anlaşılması için hiç şüphesiz ilmiyle tebarüz etmiş kadim ulemâdan istifade etmek ve onların bakış açılarını irdeleyip ortaya çıkarmak hayati önem arz etmektedir. Tam da bu gayeye matuf olmak üzere bu çalışmayı yapmaya karar verdik.

Beydâvî Tefsiri'nde Nesh olgusu adlı çalışmamızın, Giriş bölümünde Beydâvî'nin hayatı, ilmi kişiliği, eserleri ve tefsirini, Birinci bölümünde; ana hatlarıyla nesh olgusu, neshin varlığı hakkında tartışmalar ve delilleri, nesh-tahsis ilişkisi, neshin şartları, neshin kısımları ve eserler konularını ele aldık. İkinci bölümde ise Beydâvî'nin nesh olgusuna bakışı, nesh kriterleri ve mensûh addedilen âyetleri nasıl yorumladığını ele alarak müfessirimizin bu âyetler hakkındaki yorumlarını analiz ederek neshe dair eğilimini tespit ettik.

Çalışmamızda Beydâvî'nin neshin aklen caiz ve vaki olduğunu, Kur'ân'da var olmasının yanısıra Kur'ân'ın diğer şeriatleri nesh etme şeklinden hareketle şeriatler arası neshin varlığını da savunduğunu müşahede ettik. Neshe konu olan âyetleri neshin ilkelerinden hareketle inceleyen müfessirin tutarlı bir metod takip ettiğini gözlemledik.

Anahtar Kelimeler: Beydâvî, Kur'ân İlimleri, Nesh, Nâsîh, Mensûh.

ABSTRACT
MASTER’S THESIS
THE NASH PHENOMENON IN THE TAFSIR OF AL- BAYDAWI

Hüseyin ÇAKIR

Advisor: Assist. Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN

2021, Page: 110

The result of the efforts to understand the Qur’an which came as a source of guidance to humanity, some sciences were emerged. The Sciences of the Quran is important of sciences formed by the efforts’ results. The Nash is one of the topics that have discussed for centuries in the sciences of the Quran and still maintain its topicality. Undoubtedly, it is vital to benefit from the scholars and reveal their perspectives for a good understanding of Nash. We decided to carry out this study in order to achieve exactly this goal.

In the introduction part of our study, the phenomenon of Nash in Baydâwi's Tafsîr, Baydâwi's life, his knowledge, his book and his tafsir. In the first part; we discussed the Nash phenomenon with its main outlines, the arguments about the existence of Nash and its evidence, the relationship between Nash-Taahsis, Nash’s conditions, Nash’s parts and works/studies. In the second part, we analyzed and revealed the interpretations of our Mufasssir about these verses by discussing Baydawi's view of the phenomenon of Nash, Nash criteria and how he interpreted the verses considered abrogated.

In our study, Baydawi's; We have observed that Nash is permissible and actual, and that the Qur'an also advocates the existence of inter-sharia abrogation, based on the way the Qur'an abrogates other shari'ahs.. We observed that the Mufasssir, who examined the verses subject to Nash from the principles of Nash, followed a consistent method.

Key Words: Baydawi, The Sciences of the Qur’an, Nash, Abrogated.

KISALTMALAR DİZİNİ

A.g.e.	:	Adı geçen eser
A.g.m.	:	Adı geçen makale
B.	:	Bin/İbn
Bkz.	:	Bakınız
Çev.	:	Çeviren
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	:	Editör
H.	:	Hicrî
H.z.	:	Hazreti
İFAV.	:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
MÜİFD.	:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ö	:	Ölüm
R.a	:	Radiyallahu anh
S.	:	Sayfa
S.a.v	:	Sallallahu Aleyhi Ve Sellem
SBE	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	:	Tercüme Eden
T.y.	:	Tarih yok
Thk.	:	Tahkik
Vb.	:	Ve benzeri
Yay.	:	Yayınları

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, insanoğlunun dünya ve âhiret mutluluğunu temin etmek üzere gelmiş olup, içerisinde de toplum ve bireyin dünyada da âhirette de mutlu olması için birçok prensipler içermektedir. Dolayısıyla, Kur'ân'ın anlaşılması her geçen gün daha çok ihtiyaç haline gelmektedir. Bu ihtiyacı gidermek ve Kur'ân'ı, başta Müslümanlar olmak üzere tüm insanlara anlaşılır kılabilmek için oldukça büyük gayretler sarf edilmiştir.

Kur'ân'ı, tüm insanlara anlaşılır kılabilmek için sarfedilen gayretler neticesinde İslam dünyasının birçok bölgesinde müfessirler ilk dönemden beri Kur'ân'ı tefsir etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'i anlaşılır kılma sürecinde çeşitli tefsir metotları gelişmiştir. Tezimize konu olan Beydâvî'nin Kur'ân ilimleri ve tefsir alanına yaptığı katkılar, bu konuda izlediği yöntemler ve yaptığı yorumlar tefsir ilmi açısından son derece önem arz etmektedir.

Kur'ân ilimleri içerisinde asırlardır tartışılabilen konulardan biri de neshdir. Neshin varlığı hakkındaki tartışmalar eskiden beri devam edegelmektedir. Bir kısım âlim “Kur'ân'da nesh vâkidir ve aklen de caizdir” derken, neshi kabul etmeyenler de “Kur'ân'da nesh yoktur ve caiz değildir” demişlerdir.

Şüphesiz sadece tefsir alanında değil, İslam düşüncesi sahasında kimliği ve yetkinliği tartışılmayacak derecede önemli olan ulemanın önde gelenlerinden biri de Beydâvî'dir. Onun gerek tefsiri gerekse diğer eserleri farklı açılardan incelenmeyi hak etmektedir. Göz ardı edilemeyecek bu durum, bizi Beydâvî'nin tefsiri üzerinde çalışmaya sevk eden önemli bir saik olmuştur. Bu bağlamda “Beydâvî Tefsirinde Nesh Olgusu” adlı çalışmada, müfessirin nesh hakkındaki görüşlerini ve mensûh âyetleri nasıl yorumladığını ele aldık.

Çalışma boyunca her türlü teşvik ve yol göstericiliği ile yanımda olan danışman hocam Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN'e, tez jürisinde bulunup katkı ve düzeltmelerde bulunan Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM ve Dr. Öğretim Üyesi Mehmet ALTIN hocalarıma, desteklerini her zaman gördüğüm eşime ve ailemin tüm fertlerine şükranlarımı arz ederim.

Muş-2021

Hüseyin ÇAKIR

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm'de nesh olgusu İslam âlimlerince tartışılmalı ve bu konuda birtakım görüşler ileri sürülmüştür. Bu çalışmadaki amacımız, eserleri yüzyıllarca medreselerde ve ilim meclislerinde okutulmuş, günümüzde hala okutulmakta olan Beydâvî'nin tefsirinde nesh ne şekilde yer verdiğini ve bu konudaki görüşlerini ortaya çıkarmaktır.

“*Envârü't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*”, Beydâvî'nin tefsirdeki yetkinliğini gösteren en önemli kaynaktır. Beydâvî bu eserinde kendisinden önce yazılmış belli başlı bazı önemli tefsir kitaplarını maharetle özetlemiş, âyetlere getirdiği başarılı yorumların yanı sıra dilin temel kaidelerini dikkate alarak yapmış olduğu başarılı yorumlarla da büyük bir müfessir olduğunu ispat etmiştir.¹

Kur'ân-ı Kerîm'in doğru bir biçimde anlaşılması için asırlardır ilim adamlarınca çalışmalar yapılmaktadır. Bundan sonra da yapılmaya devam edilecektir. Kadı Beydâvî'nin “*Envârü't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*” adlı tefsiri gerek Osmanlı gerekse de diğer İslam coğrafyalarında medreselerde yüzyıllarca okutulmuştur. Günümüzde de çeşitli ilim merkezlerinde okutuluyor olmak payesiyle kabule mazhar olan bu eserde nesh konusuyla ilgili müstakil bir çalışmanın yapılmamış olması önemli bir eksikliklerdir. Beydâvî'nin nesh meselesini nasıl bir perspektifle ele aldığı ortaya konulmasının mühim olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla müfessirin konuyu nasıl ele aldığı hususu bizi bu çalışmayı yapmaya sevk eden ana etken olmuştur.

Çalışmamızın temel amacı klasik dönem tefsirleri arasında önemli bir yere sahip olan Beydâvî'nin “*Envârü't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*” adlı tefsirinde nesh meselesini nasıl bir perspektifle ele aldığı ortaya konulmasıdır.

---

¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Beyzâvî”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1992, s. 100-103.

Çalışmamız giriş ve sonuç dışında iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Beydâvî'nin hayatı, ilmi kişiliği, eserleri ve tefsiri üzerine yapılmış çalışmalardan bahsedilmiştir.

Birinci bölümde, nesh olgusunun kavramsal analizi, tarihi arka planı ve neshe müteallik konulardan kısaca bahsedilmiştir.

Çalışmanın esas bölümünü teşkil eden ikinci bölümde ise müfessirin tefsirinde nesh olgusuna yaklaşımını ve neshe konu olan âyetleri analitik bir yöntemle takip ederek gerekli çıkarım ve değerlendirmelerde bulunduk. Çalışma herhangi bir tefsirle mukayeseli olmadığı için sadece Beydâvî'nin neshe konu olan âyetlere yaklaşımına odaklanılmıştır.

Çalışmada materyal olarak başta müfessirin "*Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*" adlı tefsiri, bu tefsir üzerine yapılan Konevi haşiyesi, Kocâvi'nin Şeyhzâde hâşiyesi ve müellifin diğer eserlerinden istifade edilmiştir. Ardından kaynak taraması tekniğiyle gerek yazınsal gerekse elektronik ortamda mevcut bulunan ve konuyla ilintili olan kitap, makale, tez vb. materyaller döküman incelemesi yöntemiyle analiz edilerek yararlanılmıştır.

Çalışmada âyet mealleri verilirken Diyanet İşleri Başkanlığı'nca hazırlanan Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri esas alınmıştır.

BEYDÂVÎ'NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

HAYATI

Künyesi ile beraber tam adı; “Ebu'l-Hayr² (Ebu Said)³ Kâdi'l Kudât⁴ Nâsıruddin⁵ Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali eş-Şirazi⁶ eş-Şafîi⁷ el-Beydâvî”⁸ dir.

Şiraz kâdi'l kudâtlığı (başkadılık) yapması hasebiyle “Kâdî” ve “Kâdi'l Kudât” diye de bilinir ve tanınır.⁹ Şiraz yakınlarındaki Beydâ kasabasında dünyaya gelmiştir. Bilinen en meşhur ismi olan Beydâvî nisbesi burada doğmuş olmasından ötürüdür.¹⁰ Doğum tarihi üzerinde kesin bir ittifak bulunmamakla birlikte 100 yıl yaşadığı genel kabulünden hareketle h. 585 (1189) yılı civarında doğduğu söylenebilir. Çocukluğu doğduğu yer olan Beydâ'da geçen Beydâvî, babasının Fars atabegi Ebû Bekir b. Sa'd tarafından başşehir kâdi'l kudâtlığına tayininin akabinde ailesiyle beraber Şiraz'a gitmiş ve hayatının büyük bir bölümünü orada geçirmiştir. Fars atabeginin Moğollar'la iyi geçinmesinin neticesi olarak Şiraz, Moğol istilâsından ve şerrinden kurtulmuştur. Bu nedenle de istilâdan kaçan etraftaki ülkelerin âlimlerine sığınak teşkil eden Şiraz'da Beydâvî, geniş bir ilmî çevre buldu. Babasından icâzetini aldıktan sonra başkaca bir ilmî seyahate gerek duymaksızın kendi memleketindeki Ehl-i Sünnet ulemâsından aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Bağlı bulunduğu

² Tâcüddîn Abdülvehhâb es-Sübkî, **Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ**, Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Abdülfettâh Muhammed el-Hülvâ, (thk.), Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1992, Cilt 8, s. 157; Hayreddin Zirikli, **el-A'lam**, Beyrut: Daru'l-İlmi Li'l Melayin, 2002, Cilt 4, s. 110.

³ Mustafa b. Abdullah Hâcî Halîfe Kâtip Çelebi, **Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn**, Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Türâsi'l Arabi, 1941, Cilt 1, s. 186.

⁴ Celaleddin Abdurrahman Suyuti, **Buğyetu'l-Vuât**, Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, (thk.), Kahire: İsa el-Bâbi el-Halebi ve Şürekâuhu Matbaası, 1965, Cilt 2, s. 50.; Hafız Şemsü'd-din Muhammed b. Ali b. Ahmed Dâvûdi, **Tabakâtu'l-Müfessirin**, Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, t.y., Cilt 1, s. 248.

⁵ Sübkî, **a.g.e.**, Cilt 8., s. 157.

⁶ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Beyrut: Mektebetü'l Mearif, 1988, Cilt 13, s. 309.

⁷ Ahmed b. Muhammed el-Ednâvi, **Tabakatu'l-Müfessirin**, Süleyman b. Salih, (thk.), Medine: Mektebetü'l-Ulum ve'l Hikem, 1997, Cilt 2, s. 220.

⁸ Ebû Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Muhammed Takiyyüddin b. Kadı Şuhbe, **Tabakâtü's-Şâfiyye**, Hâfız Abdül'alim Han, (thk.), Haydarâbâd: Matbaatu dairesi'l-Mearifi'l-Osmaniyye, 1979, Cilt 2, s. 220.

⁹ Suyûti, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 50.; Yusuf Şevki Yavuz, **“Beyzâvî”** Cilt 6., s. 100-103.

¹⁰ Kadı Şuhbe, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 220.

ilmî silsileyi zikreden Beydâvî, Hz. Peygamber'e kadar ulaşan bir ulemâ zinciri sayar.¹¹ Bununla beraber babası İmâmüddin Ebû'l-Kâsım Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, (ö. 675/1276) dışında kendilerinden faydalandığı hocaları olarak; Şerefeddin Saîd Ömer b. Zekî el-Büşkânî, Muînüddin Ebû Zer Abdullah b. Cüneyd el- Keşkî, Muhammed el-Kütahtâî, Cemâleddin el-Mekkî, Cemâleddin el-Hemedânî ve Gıyâseddin Muhammed b. Es'ad zikredilmektedir.¹² “Hocaları arasında Nasîrüddîn-i Tûsî ve Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin bulunduğu aktarılan bir husus olsa da bu uzak bir ihtimaldir”.¹³

Babasının vefatı sonrasında Fars Emîri Abaka¹⁴ tarafından Fahreddin eş-Şîrâzî'den boşalan Şîraz kadi'l kudâtlığına atanan Beydâvî (673/1274-75) görevde kaldığı süreçte, bir yandan da talebe yetiştirdi. “Kemâleddin el-Merâgî, Abdurrahman b. Ahmed el-İsfahânî, Çârberdî ve Zeynüddin el-Henkî (veya Hebkî), Tâceddin ez-Zencânî, Zeynüddin el-Hûnecî, Bedreddin et-Tüsterî” bilinen meşhur talebelerindendir.¹⁵

Katıldığı çeşitli ilmi meclislerdeki münazaralarla da ünlenen Beydâvî, muasırlarından “İbnü'l-Mutahhar el-Hillî”¹⁶ ile yazılı münazaralarda bulunmak suretiyle ona karşı bariz bir şekilde üstünlüğünü kabul ettirdi. Kadılık görevinde aşırı titiz ve bir anlamda müsamahakâr davranmadığı için bu makamdan alınması üzerine Beydâvî, takriben h. 680'de Fars'ın yeni başkenti olan Tebriz'e gitti.¹⁷

Tebriz'de vezirin de hazır bulunduğu ve orada bazı fazilet sahibi, bilgin kimselerin katıldığı bir ders halkasına rastgelen Kadı Beydâvî, tanınmamak adına meclisin arka taraflarına oturur. Meclisteki hoca, kimsenin cevaplayamayacağı kanısından hareketle,

¹¹ Yusuf Şevki Yavuz, “**Bezzâvî**”, Cilt 6, s. 100-103; Kadi'l Kudât Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, **Ğâyetü'l-Kusva**, Ali Muhyiddin el-Karadâgî, (thk.), Beyrut: Darü'l-Beşairi'l-İslamiyye, 2008, Cilt 1, s. 75-76.

¹² Mustakim Arıcı, “Kâdî Bezzâvî, İlişki Ağları ve Eserleri”, (ed.) Mustakim Arıcı, **İslâm ilim ve düşünce geleneğinde Kâdî Bezzâvî**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2017, s. 93.

¹³ Beydâvî, **Ğâyetü'l-Kusva**, Cilt 1, s. 64-65.

¹⁴ Beydâvî'ye kadılık görevi veren İlhanlı hükümdarı. Daha geniş bilgi için bkz. Faruk Sümer, “Abaka”, **TDV. İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1988, Cilt 1, s. 8.

¹⁵ Beydâvî, **Ğâyetü'l-Kusva**, Cilt 1, s. 79-83; Mustakim Arıcı, **a.g.e.**, s. 93.

¹⁶ Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Ali İbnü'l-Mutahhar el-Hillî (ö. 726/1325) Şîî âlimi. Daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Öz, “Hillî, İbnü'l-Mutahhar”, **TDV. İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1998, Cilt 18., s. 37-38.

¹⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “**Bezzâvî**”, Cilt 6., s. 100-103.

orada bulunanlara bir nükte (içerisinde kelime oyunu barındıran karmaşık bir soru) sorar. Hoca orada bulunanlardan bu zor nükteyi, ilk aşamada çözümlmelerini (tahlil etmelerini-açıklamalarını), sonra da cevaplamalarını ister. Eğer cevaplayamazlarsa, sadece çözümlmelerini, çözemelerse de bu nüktenin lafzını aynıyla tekrar etmelerini ister. Hoca sözlerini bitirince, Beydâvî; “Önce lafzını mı tekrar edeyim, yoksa manasını mı?” diyerek cevap vermeye başlar. Bu seçenek sunar tarzdaki tutum karşısında şaşırın ve hayret içinde kalan hoca, nüktenin lafzını tekrar etmesini ister. Beydâvî, ilk önce nüktenin lafzını tekrar eder, sonra da çözümler. Ardından bu nüktenin yapısında bir bozukluk olduğunu ifade edip bunu cevaplar. Akabinde nüktenin bir benzerini sorar ve hocadan bunu çözümlerip cevaplamasını ister. Hoca ise bu nükteyi çözemez. Mecliste bulunan vezir de ilmi yetkinliğini kanıtlayan Beydâvî’yi çağırır ve yanına oturtarak ikramda bulunur. Vezir ona kim olduğunu sorunca; Beydâvî kendini tanıtır, durumunu anlatır ve Şiraz kadılığına tekrar dönmek istediğini söyler. Bunun üzerine vezir; Beydâvî’nin kadılığa tayin edilmesi emrini verir ve böylece Beydâvî’nin talep ve ihtiyacını giderir.¹⁸

Bazı kaynaklarda ise Tebriz’de karşılaşmış ve sohbetlerinden istifade edip feyz aldığı Şeyh Muhammed b. Muhammed el-Kütahtâî veya/el-Kühcânî’den kadılık vazifesine tekrar atanması için aracılık etmesini talep etmiş hocası da o dönemin vezirine Beydâvî’yi kastederek, “Bu adam cehennemden seccade kadar bir yer talep etmekte” şeklindeki sözleriyle ona bu zorlu görevi tevdi etmesini talep etmiştir. Durumu müşahade eden Beydâvî, hocasının bu derin anlam içeren tutum ve ifadelerinin ardından bunu hocasından bir işaret olarak algılayıp dünyevi makam ve mansıb talebinden vazgeçerek ölünceye dek şeyhinden ayrılmamış, şeyhinin işaretiyle meşhur tefsirini kaleme almış ve hayatının geri kalanını zahidâne bir biçimde geçirmiştir.¹⁹

Beydâvî ’nin vefat tarihi hususunda h. 641 (1243) ile h. 716 (1316) yılları arasında değişkenlik gösteren çok farklı rakamlar verilmektedir. Ancak kaynakların çoğu ve tarihi

---

¹⁸ Sübki, **a.g.e.**, Cilt 8, s. 158; Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, Cilt 1. s. 186-187.

¹⁹ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 187.

verilerce de kabul edilen görüşe göre Kadı Beydâvî h. 685 (1286) yılında Tebriz’de vefat etmiş olup,²⁰ vasiyeti üzere hocası Kütahî’nin yanına defnedilmiştir.²¹

İLMÎ ŞAHSİYETİ

İslâmî ilimlerin birçoğuna dair çokça eser telif ederek “allâme”²² ünvanını kazanan Beydâvî güçlü bir ilmî şahsiyete sahiptir. Hayatından bahseden bütün müellifler onun ileri derecede ilmî yetkinlik ve kabiliyet ile geniş bir kültüre sahip olduğu hususunda mütefikler. Daha çok tefsir, kelâm, fıkıh ve usûl-i fıkıh alanında meşhur olan Beydâvî hakkında tabakat müelliflerinden olan Sübki (ö.771) onu “*O, büyük bir imam, başarılı, keskin zekâ sahibi, sâlih, âbid ve zâhid idi*”²³ şeklinde, Dâvûdi, (ö.945) “*imam ve allâme idi. Fıkıh, tefsir, usûller, Arapça ve mantık alanında bilgin olup keskin zekâlı, salih, âbid, zâhid ve Şâfiî.*”²⁴ diye, Kadı Şuhbe, (ö.851) “*Çokça eser tasnif eden, Azerbaycan ve civar muntıkalarının âlimi ve şeyhi olup Şiraz’a kadılık yapmıştır.*”²⁵ şeklinde, İbn Kesir, (ö.774) “*Kadı, imam, allâme*”²⁶ şeklinde tavsif etmişlerdir. Bakıldığı zaman ilmî ve zekasına özellikle vurgu yapıldığı göze çarpmaktadır. Aslında bu durum bile Beydâvî’nin ve eserlerinin alem-i İslâm’da hüsn-ü teveccüh görüp yüzyıllarca okunması ve unutulmamasının sebepleri hakkında bize önemli ipuçları sunmaktadır.

Kadı Beydâvî, sadece tefsir alanında değil, Arap dili, kelim ve fıkıh sahasında da söz sahibi olan önemli bir isimdir. Nitekim kadılık görevini icra etmiş olması onun fıkıh alanındaki yetkinliğiyle alakalıdır.²⁷

---

²⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “**Beydâvî**” Cilt 6, s. 100-103., Beydâvî, **Ğâyetül-Kusva**, Cilt 1, s. 65-69.

²¹ Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 187; İbn Kesir, **a.g.e.**, Cilt 13, s. 309.

²² İbn Kesir, **a.g.e.**, Cilt 13, s. 309.

²³ Sübkî, **a. g. e.**, Cilt 8, s. 157.

²⁴ Dâvûdi, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 248.

²⁵ Kadı Şuhbe **a.g.e.**, Cilt 2, s.220.

²⁶ İbn Kesir, **a.g.e.**, Cilt 13, s. 309.

²⁷ Fethi Ahmet Polat, “Dirâyet Ağırlıklı Tefsirler”, (ed.), M. Akif Koç, **Tefsir El kitabı**, Ankara: Grafiker Yay., 2015, s. 193.

a. Tefsir İlmindeki Konumu

Beydâvî, Kur'ân-ı Kerîm'i açıklama mahiyetindeki tefsir ilmini dini ilimlerin başı, temel dayanağı ve en şerefli diye tavsif eder. Tefsir ilmiyle meşgul olanların dini ilimlere usûl ve fûrû'uyla beraber vâkıf olmalarının yanı sıra Arap dil bilgisi ve edebiyatını da tüm yönleriyle iyi bilmeleri gerektiğine vurgu yapmıştır. Beydâvî, tefsirinin âyet, hadis, sahâbe kavli, dil kaideleri ve selef ulemânın görüşleri dikkate alınarak yapıldığını da ifade etmiştir.²⁸ Bir ihtisar hârikası kabul edilegelen Envârü't-Tenzil, Beydâvî'nin tefsirci kimliğini gösteren en önemli eseridir. Beydâvî bu eserinde kendisinden önce yazılmış belli başlı bazı önemli tefsir kitaplarını mahirce özetlemiş, âyetlere getirdiği başarılı yorumlar yanında dilin temel kaidelerini dikkate alarak yapmış olduğu açıklamalarla da büyük bir müfessir olduğunu ispat etmiştir.²⁹

Bununla birlikte Beydâvî'nin tefsirciliği şu hususlarda eleştirilmiştir:³⁰

1. Bazı yerlerde âyetlere vermiş olduğu mânalar birbiriyle tenâkuz arz etmekte ve birtakım hatalar içermektedir.
2. Sûre sonlarında sûrelerin özelliklerine ve faziletine dâir zayıf rivâyetlere yer vermiştir.
3. Âyetleri felsefi açıklamalara tâbi tutmuş, Kur'ân-ı Kerîm'i açıklamasında re'y'e başvurmak sûretiyle rivâyet metodunu terk etmiştir.
4. Kinayeler ve mecaz yoluyla yaptığı bazı te'vil ve yorumlar sebebiyle Sünnî tefsir ekolü çizgisinden ayrılmıştır.
5. Tefsirinde kısmen de olsa İsrâiliyat'a yer vermiştir.

Beydâvî tefsirinde hatalı ve çelişik bulunan bilgiler, Hz. Süleyman'ın Beytülmakdis'i yapmasından önce veya sonra hacca gitmesi ve Tevrat'ın Hz. Mûsâ'ya Firavun'un ölümünden önce veya sonra nâzil olması gibi önemli olmayan tarihi ihtilâflara dairdir;

²⁸ Kadı Nâsîru'd-Din Abdullah b. Ömer el- Beydâvî, **Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil**, Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2019, Cilt 1, s. 9.

²⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "**Beyzâvî**" Cilt 6., s. 100-103.

³⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Kâdi Beyzâvî", **MAÜİFD.**, Sayı; 5-6, İstanbul: 1993, s. 244-245.

dolayısıyla tefsirinde bu tür konularda birkaç hata bulunsa bile bu tür şeyler onun tefsirci kimliğine gölge düşürecek mâhiyette değildir.³¹

Kâtip Çelebi, Beydâvî 'nin zayıf hadisleri tefsirine aldığı hususuna değinerek; “kalp gözü açılmış ve rabbinden lütuf ve ilham mazhariyetine erişmiş bir âlim olan Beydâvî için cerh ve ta'dîl kaidelerini kullanmanın isabetli olmayacağını savunur ve tefsirine aldığı hadislerin kabul edilmesini ister.”³² Ancak bu tarz bir savunma hadis usûlü açısından kabulü mümkün olmayan bir savunmadır.³³ Diğer eleştiri, sadece Beydâvî'ye değil genel itibariyle dirâyet metoduna karşı yapılan bir eleştiridir. Beydâvî'nin, re'y'e başvurmakla nakle yer vermediği ve rivâyet metodunu terkettiği iddiası, haksız bir eleştiriden öteye gitmemektedir. Beydâvî tefsiri'nde âyetlerin yer yer âyet, hadis veya sahabî kavliyle tefsir edilmesi; sebab-i nüzûl rivâyetlerine fazlasıyla yer vermesi; isrâiliyât rivâyetlerine yer vermesi ve sûre sonlarında sûrelerin faziletlerine dair rivâyetlerin bulunması, onun nakle ve rivâyet metoduna ne derece ehemmiyet verdiğini göstermektedir.³⁴

Esasen dirâyet metodu çoğu âlimin câiz gördüğü ve kullandığı bir tefsir metodudur. Beydâvî de bu metodu kullanabilecek düzeyde bir âlimdir. Kinaye ve mecaz yoluyla âyetlere getirdiği yorumlar sebebiyle Sünnî bir müfessir sayılamayacağı itirazının da ilmî bir değeri yoktur. Misâlen, meleklerin arşı “*taşımalarını*” ve arşın etrafında “*dönmelerini*”³⁵, arşı korumaları ve işleriyle ilgilenmeleri şeklinde açıklaması³⁶ Ehl-i Sünnet anlayışına muhalif bulunmuştur. Oysa bu yorum belâgat ilmine muvafık bir açıklamadır. Çünkü “*haml*” ifadesinin Kur'ân'da bu mecazî mâna ile kullanım örneği³⁷ mevcuttur.³⁸ Beydâvî aynı zamanda kendisinden sonraki müfessirlere kaynaklık teşkil etmiş

³¹ Yusuf Şevki Yavuz, “**Beyzâvî**” Cilt 6., s. 100-103.

³² Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 188.

³³ Yusuf Şevki Yavuz, “**Kâdi Beyzâvî**”, s. 244-245.

³⁴ Mehmet Bağış, “Beydâvî Tefsiri'nin Ulûmu'l-Kur'ân ve Tefsir Usûlü Açısından Tahlili”, (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**) Atatürk Üniversitesi SBE., 2017, s. 19.

³⁵ **Kur'an**, Mü'min Sûresi Ayet 7.

³⁶ Beydâvî, **Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil**, Cilt 2, s. 416.

³⁷ **Kur'an**, Ahzâb Sûresi Ayet 72.

³⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “**Beyzâvî**”, Cilt 6, s. 100-103; Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük Tefsir Tarihi**, İstanbul: Semerkand Yay. 2014, Cilt 2, s. 125.

ve tefsirdeki şöhreti günümüze kadar ulaşmıştır.³⁹ Hatta tefsir eseri İslam coğrafyasında en geniş çapta ve en çok okunan bir müfessir olmuş, Batıda da Kur’ân müfessirlerinin en iyi bilineni şeklinde tavsif edilmiştir.⁴⁰

b. Kelâm İlmindeki Konumu

Beydâvî’nin meşgul olduğu diğer önemli ilimlerden birisi de din ilimlerinin temeli olarak kabul ettiği kelâm ilmidir. Tefsir eseri de bu perspektiften yazılmış olup kelâmî yorumların çokça yer aldığı bir eserdir. Felsefi kültürün yaygın olduğu bir dönemde yaşamış olduğu için aynı zamanda felsefe ile de uğraşmıştır. Kendisinden önce Âmidî (ö.631) ve Râzî’nin (ö.606) başlatmış olduğu felsefe ile kelâmı birleştirme işini daha da ileri bir merhaleye taşıyarak bu iki ilmi disiplini, meseleleri birbirinden ayırt edilemeyecek tarzda mezcetmiştir.⁴¹

Onun kelâma dair en önemli eseri, uzun yıllar medreselerde ders kitabı olarak okutulan “*Tavâli’u’l-Envâr min Metâli’i’l-Enzâr*” adlı eseridir. Felsefi kelâmı oluşturma çalışmalarının bir devamı olarak görülebilecek olan bu kitap, kısa hacimli olmasına karşılık muhteva yoğunluğu nedeniyle tercih edilen bir eser olmuştur. Beydâvî’nin kelâm ilmine dair ayrıca “*Münteha’l-Münâ fî Şerhi Esmâ’illahi’l-Hüsna*” ve “*Misbâhu’l-Ervâh*” adlı eserleri bulunmaktadır. Beydâvî, Eş’arî kelâmcısı olmasına rağmen kelâm alanında zaman zaman müstakil davranmış ve İmam Eş’arî’ye muhalif görüşler beyan etmiştir. İmanı tanımlarken tasdik yanında ikrâra vurguda bulunması, hüsün ve kubhun aklîliği, çeşitli felsefi konulara mantık başta olmak üzere yer vermesi bunlardan bazılarıdır.⁴²

³⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “**Kâdi Beyzâvî**”, s. 245.

⁴⁰ Yusuf Rahman, “Beydâvî’nin “Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl” Adlı Eserinde Hermenötiği”, Bünyamin Açıklam, (çev.), **Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı: 1-2., (2010/I-II), s. 123.

⁴¹ Yusuf Şevki Yavuz, **İslam Akâidinin Üç Şahsiyeti** (Ahmed b. Hanbel, İbn Furek, Kadı Beyzâvî), İstanbul: Kültür Matbaacılık, 1989, s. 129.

⁴² Kâdi Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, **Tavâli’u’l-Envâr Min Metâli’i’l-Enzâr (Kelâm Metafizîği)**, İlyas Çelebi ve Mahmut Çınar (çvr.), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 39, 2014, s. 14.

c. Diğer İlimler

Hemen hemen her ilmi disiplinde söz sahibi olan ve eserler telif eden Beydâvî, aynı zamanda usûl-û fıkıh alanında da yetkinliğini kabul ettirmiştir. Hatta bu alandaki en önemli eseri olan ve üzerine çokça çalışmalar yapılmış olan “*Minhâcü'l Vüsûl İlâ İlmi'l Usûl*” adlı eseri için İbn-i Habîb: “*Beydâvî'nin lafzı veciz bir biçimde yazılan Minhâc'ı dışında başka bir eseri olmasaydı dâhi bu (ilmi yetkinlik ve şöhret için) ona yeterdi.*”⁴³ demiştir. Bu takdir ifadesi eserinin ne derece -diğer eserlerine ihtiyaç bırakmayacak ölçüde- yetkin ve de büyük kıymeti hâiz olduğunu belirtmekte, aynı zamanda bu alandaki kifâyetine ışık tutmaktadır.

Fıkıhta da söz sahibi olup yetkinliğini eser telif ederek gözler önüne seren Kadı Beydâvî'nin bu alandaki konumunu Ali Muhyiddin el-Karadâgî tahkikini yaptığı Kadı'ya ait olan “*el-Ğâyetü'l-Kusva*”nın mukaddimesinde ele alıp incelemiş ve bu eserin kıymeti hususunda; “*Beydâvî'nin Ğâyetü'l-Kusva'dan başka eseri olmasaydı yine bu eser ona yeterdi*” demiştir.⁴⁴

Beydâvî'nin şeyh Muhammed b. Muhammed el-Kütahtâî ile olan irtibatı ve eserlerindeki bazı görüşleri onun tasavvufla da ilgilendiğine işaret etmektedir. “*Azerbaycan âlimi ve şeyhi*”⁴⁵ olarak da bilinen ve sûfilere özgü övgü ifadeleriyle de (“*kuddise sirruhu*” vb.) anılan Beydâvî, nefis terbiyesini İslâm'ın temel şartlarından biri olarak kabul eder. Ona göre Allah'ın insana lütfettiği beş yeti vardır. Bunlar Kur'ân'da kendilerine işaret edilen⁴⁶ “*duyu, hayal, akıl, tefekkür ve kutsiyet güçleridir*”. Onun tasavvufa ilgi ve yönelmesinin ömrünün son demlerine rastladığı düşünülmektedir. Bilindiği kadarıyla bu alanla ilgili sadece bir eser telif etmiş olması da bunu göstermektedir.⁴⁷

---

⁴³ Kadı Şuhbe **a.g.e.**, Cilt 2, s. 220.

⁴⁴ Beydâvî, **Ğâyetü'l-Kusva**, s. 98.

⁴⁵ Kadı Şuhbe, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 220; İbn Kesir, **a.g.e.**, Cilt 13, s. 309.

⁴⁶ **Kur'an**, Nûr Sûresi, Ayet 35.

⁴⁷ Yavuz, “**Kâdi Beyzâvî**”, s. 247-248.

Beydâvî aynı zamanda nahiv, mantık, hadis, tarih, astronomi ve kozmografya ile de ilgilenmiştir.⁴⁸

ESERLERİ

Kadı Beydâvî'nin günümüze kadar ulaşan eserleri genel olarak tefsir, fıkıh, usûl-ü fıkıh, kelâm ve gramer ile ilgilidir.

1. **“Envâru ’t-Tenzîl ve Esrâru ’t-Te’vîl”**
2. **“Havâssü ’l-Kur’ân”**
3. **“Tavâli ’u’l-Envâr min Metâli ’i’l-Enzâr”**
4. **“Misbâhu ’l-Ervâh”**
5. **“Münthe ’l-Münâ fî Şerhi Esmâ ’illâhi ’l-Hüsnâ”**
6. **“Minhâcü ’l-Vüsûl İlâ İlmi ’l-Usûl”**
7. **“Mirsâdü ’l-İfhâm İlâ Mebâdii ’l-Ahkâm”**
8. **“el-Ğâyetü ’l-Kusva fî Dirâyeti ’l-Fetvâ”**
9. **“Tuhfetü ’l-Ebrâr”**
10. **“Lübbü ’l-Elbâb fî İlmi ’l-İ’râb”**
11. **“Nizâmü ’t-Tevârîh”**
12. **“Risâle fî Ta’rifâti ’l-Ulûm ve Mevzû ’âtihâ”**

İbn Kesir Minhâc için; “İlm-i kelâm’da telif edilen en değerli ve görkemli muhtasar eser”⁴⁹ diyerek övgüde bulunmuştur.

---

⁴⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Beyzâvî”, Cilt 6., s. 100-103.

Kadı Beydâvi'ye nisbet edildiği halde günümüze kadar ulaşamayan eserleri de şunlardır: ⁵⁰

“*el-İzâh*”: Kelâm'a dair eseri.

“*Şerhu'l-Metâli*”: Sırâceddin el-Urmevi'nin mantığa dair eserine yapılan şerhi.

“*Şerhu'l-Minhâc*”: Kendi eseri olan Minhâcu'l Vüsûl İlâ İlmi'l Usûl'a yaptığı şerh.

“*el-Ayn*”: Tefsir'e dair eseri.

“*Tâ'lik alâ Muhtasari İbni'l Hâcib, Şerhu Mukaddimeti İbni'l Hâcib*”⁵¹

“*Şerhu'l-Mahsul min İlmi'l Usûl, Şerhu Müntehabi'l-Mahsul fi'l Usûl*”⁵²

“*Şerhu'l-Fusûl li't-Tûsi*”: Atronomi'ye dair eseri.

“*Şerhu'l-Kâfiye*”: Nahiv'e dair eseri.

“*Tehzibu'l-Ahlâk*”: Tasavvuf'a dair eseri.⁵³

“*Şerhu't-Tenbih*”: Ebû İshak eş- Şirazi'nin fıkha dair eserine yaptığı dört ciltlik şerhi.⁵⁴

“*Muhtasar fi'l Hey'e*”⁵⁵, “*Şerhu müntehab*”⁵⁶, “*Kitâb fi'l-mantık*”, “*el-İrşâd fi'l-fikh*”, “*et-Tebşira fi'l-fikh*”, “*et-Tezkire*”, “*Ni'metü's-sâil fi def'i's-sâil*”.⁵⁷

---

⁴⁹ İbn Kesir, **a.g.e.**, Cilt 13, s. 309.

⁵⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “**Beyzâvi**” Cilt 6, s. 100-103.

⁵¹ Dâvûdi, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 248.

⁵² Her iki eserin aslı Fahreddin er-Râzi'ye ait usûl-i fikh kitaplarıdır.

⁵³ Kadı Şuhbe, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 220.

⁵⁴ İbn Kesir, **a.g.e.**, Cilt 13, s. 309; Kadı Şuhbe, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 220.

⁵⁵ Dâvûdi, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 248.

⁵⁶ İbn Kesir, **a.g.e.**, Cilt 13, s. 309; Kadı Şuhbe, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 220.

⁵⁷ Mustakim Arıcı, **a.g.e.**, s. 89.

BEYDÂVÎ TEFSİRİNİN ÖZELLİKLERİ, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Beydâvî eserinde de belirttiği gibi, tefsir alanında sahâbenin ileri gelen büyüklerine, tâbiîn ile selef-i sâlihîn âlimlerine ait görüşlerin öz ve esasını ihtiva eden ve muteber olarak addedilen kurrâdan nakledilen kıraat vecihleriyle birlikte belâği incelikleri ihtiva eden bir tefsir yazmayı arzulamıştı. Ancak böylesi bir işin zor ve kendi bilgi-birikim seviyesini aştığını düşünerek bu isteğinden vazgeçmişti. Nihâyet ilmî donanımının yeterli düzeye ulaştığını düşündüğü yaşlılık döneminde bir istihâre yaptıktan sonra planladığı tefsir eseri yazma işine karar vermiştir.⁵⁸ Bu kararı almasında şeyhi Muhammed b. Muhammed el-Kütahtâî'nin büyük etkisi olduğu da nakledilen bir husustur.⁵⁹

Envârü't-Tenzil'in başat kaynakları arasında Râgıb el-İsfahânî'nin "*el-Müfredât*"ı, Zemahşeri'nin "*el-Keşşâf*"ı ve Fahreddin er-Râzi'nin "*Mefâtihu'l-Ğayb*" adlı eserleri yer alır. Beydâvî, kelimelerin etimolojisi ile taşıdıkları farklı mânaların tesbitinde el-Müfredât'tan; kelâm, mantık, felsefe, fıkıh ve tabiat ilimlerinde Mefâtihu'l-Ğayb'dan; lafız ve terkiplerin edebî tahlili, Kur'ân'ın i'câz vecihleri, belâğat ve lügat kaideleri, sûrelerin faziletlerine dair rivâyetler ve Mu'tezile'nin görüşleri gibi konularda da Keşşâf'tan istifade etmiştir. Bunlar içerisinde Keşşâf'tan fazlaca iktibaslarda bulunduğundan Envârü't-Tenzil bazı âlimlere göre onun bir özeti olarak tavsif edilmiştir.⁶⁰

Tefsir geleneği içerisinde önemli bir yere sahip olan Beydâvî tefsiri'nin, Keşşâf tefsirine yapılmış bir tür şerh ve haşiye niteliğinde değerlendirilmiş olması hasebiyle özgün bir tefsir olmadığı söylenmiştir. Bu eser öylesine bir şöhrete ulaşmıştır ki kendisi üzerine çokça şerh, haşiye ve ta'lika yazılmıştır. Keşşâf tefsirindeki itizâli fikirlerin ayıklanmış olduğu⁶¹ Envâr tefsiri bir nevi Keşşâf'ın Sünni formatı olarak da anılmıştır. Ne var ki bu durum onun değerini düşürmek bir yana yer yer yapmış olduğu akli ve dilsel izahlarla

⁵⁸ Beydâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 9; İsmail Cerrahoğlu, "Envârü't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1995, Cilt 11, s. 260-261.

⁵⁹ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 187.

⁶⁰ Dâvûdî, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 248; Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 187; Sübki, *a.g.e.*, Cilt 8, s. 157.; Polat, *a.g.m.*, s. 194.

⁶¹ Muhammed Hüseyin ez-Zehabi, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn*, Kuveyt: Daru'n-Nevadir, 2010, Cilt 1, s. 297.

beraber, Keşşâf tefsirinde rastlanamayacak derecede başarılı yorumlara sahip olduğu ifade edilmesi gereken bir hakikattir. Beydâvî tefsirinin önemli bir başka hususiyeti de Keşşâf tefsirindeki çözülmesi zor meseleleri daha rahat, daha akıcı ve daha kısa formlarda okuyucuya sunmasıdır.⁶²

Özlü bilgiler ihtiva eden orta hacimli bir tefsir olan Envârü't-Tenzîl'de rivâyet metodunun yanısıra dirâyet metodu da kullanılmıştır. Âyetlerin tefsirine yer verilirken diğer âyetlere, hadislere, sahâbe kavillerine ve tâbîînin görüşlerine başvurulmuş olup bunların zayıf olanlarına ve ikinci, üçüncü veya dördüncü görüşleri temriz sigâsıyla “قیل” veya “روي” (denildi/rivâyet olundu) ifadeleriyle işarette bulunulmuştur. Eserde önemli müfessirlerin görüşlerine kısaca yer verildikten sonra bunlara bazen Arap şiiriyle istişhâdda bulunulup, ayrıca aklî istidlâllere ve dil kaidelerine de dayanılmak suretiyle ortaya konan yeni görüşler ilâve edilerek dirâyet metodu uygulanmıştır ki Beydâvî'nin tefsir ilmindeki yetkinlik ve gücünü gösteren esas bölümler bunlardır.⁶³

Beydavi tefsirinde göze çarpan önemli diğer bir husus onun hukuk ve kelam felsefesidir. Müfessir (itikat bakımından) Eş'ari, (amel bakımından da) Şafii mezhebine müntesip olduğu için, hiç şüphesiz tefsirine, bu mezheplerin rengini vermiştir. Önsözünde, “Kur'ân'ı (Furkan'ı) gönderen (indiren) Allah'a hamdolsun”⁶⁴ ifadesinin olması, Zemahşeri'nin, tefsirinin önsözünde yer verip temel olarak iddia ettiği ve Mu'tezile'nin görüşü olan, “Kur'ân'ın yaratılmış (mahluk) olduğu” doktrinini, çürütme mahiyetindedir.⁶⁵

Beydâvî itikadi konulara dair âyetleri tefsir ederken özellikle Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet arasındaki ihtilâflara değinmiş olmakla beraber genellikle Ehl-i Sünnet'in görüşlerini isabetli bulmuş ve tefsirinde bunu da ifade etmiştir. Ahkâma dair âyetleri tefsir ederken de fikhi mezhepler arasındaki ihtilâflardan bahsederek özellikle Şâfiiler'le Hanefiler'in görüşlerine delil olarak getirdikleri âyetleri belirtmiş ve genelde Hanefiler'in

---

⁶² Polat, **a.g.m.**, s. 194.

⁶³ Polat, **a.g.m.**, s. 194; Muhsin Demirci, **Tefsir Tarihi**, İstanbul: İFAV. Yay., 2016, s. 166.

⁶⁴ Beydâvî, **Envârü't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil**, Cilt 1, s. 9.

⁶⁵ Yusuf Rahman, **a.g.e.**, s. 133.

görüşlerini isabetsiz bulup eleştirmiş, kendi mezhebi olan Şâfi mezhebinin görüşüne uygun açıklamalarda bulunmuştur.⁶⁶

Felsefî ve edebi tahlillere veciz bir üslûpla yer verilmesinden ötürü anlaşılması zor olmasına rağmen eser büyük bir kabul ve itibar göyerek uzun yıllar medreselerde okutulmuş ve sonraki dönemlerde kaleme alınan tefsirler için vazgeçilmez bir başvuru kaynağı olmuştur. Özellikle kelâm, tabiat ve felsefe konularına dair açıklamalarına belâgat kaidelerini de katarak memzûc edebî bir üslûpla ortaya koyması eserinin beğenilen özellikleri arasında yer almaktadır.⁶⁷

Envâr'daki bir diğer önemli özellik, onun nahivle ilgili hususlara dikkat çekmesidir. Beydâvî, âyet içindeki gramer ilişkisini, syntax veya sözdizimi bozukluğunu, klasik Arap grameri çerçevesinde ele alıp tartışarak açıklığa kavuşturur. Bu konuda yazar, tefsirinde birçok defa Sibeveyh, Halil, Müberred, Sa'leb vb. diğer önemli Arap dilcilerine yer verdiği gibi eserlerine de vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Beydâvî, Kur'ân'ın daha iyi anlaşılabilmesi adına İslam öncesi edebiyatın, özellikle de şiirin kullanılmasının gerekliliğine de ayrıca vurguda bulunmuştur.⁶⁸

“Beydâvî Envâr'ında, okuma farklılıklarını içeren kıraat ilmiyle de ilgilenmiştir. Bu bağlamda Beydâvî, yedi meşhur kıraat âliminden yararlanmakla yetinmemiş, Ya'kub el-Hadramî'yi de sekizinci olarak onlara ilave etmiştir. Onun Ya'kub'dan niçin yararlandığı esasında onu önceki tefsircilerden farklı kılan da bir husustur. Örneğin Rûm süresinde müfessir, Ya'kub'un ismini üç defa zikreder”.⁶⁹

Beydâvî'nin Envâr tefsiri, bazı konularda kendisine yönelik haklılık payı olan eleştirilerden beri kalmamışsa da bu tür eleştiriler, böylesine zengin, faydalı ve topyekün âlem-i İslâm'ın kabulüne mazhar olup yüzyıllarca okutulmuş ve hâlen çeşitli ilim

---

⁶⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “**Beyzâvî**” Cilt 6, s. 100-103; Polat, **a.g.m.**, s. 194; Muhsin Demirci, **Tefsir Tarihi**, s. 166.

⁶⁷ İsmail Cerrahoğlu, “**Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil**”, Cilt 11, s. 260-261.

⁶⁸ Yusuf Rahman, **a.g.e.**, s. 132-133; Beydâvî, **Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil**, Cilt 1, s. 9.

⁶⁹ Yusuf Rahman, **a.g.e.**, s. 131.

meclislerinde okutulmakta olan bir tefsirin değerine gölge düşürecek, esere ve müfessirine hanel getirecek oranda değildir.

OSMANLI MEDRESELERİNDE BEYDÂVÎ TEFSİRİ

Osmanlı medreselerinde tefsir dersleri en son okutulan derslerdendir. Aynı zamanda Osmanlı medreselerinde Tefsir dersi denince de Beydâvî tefsirinin anlaşıldığı Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın şu beytinde göze çarpmaktadır: “*Tefsir ilmin bil, bul hidâyet/ Beydâvî olsun derse nihâyet!*”⁷⁰

Verilen malumatlar ışığında anlaşılmaktadır ki Osmanlı medreselerinde en çok okutulan tefsir kitabı Beydâvî'nin Envârü't-Tenzil adlı eseri olmuştur. Bunun sebepleri şöyle sıralanabilir:

- 1- Beydâvî'nin Envâr tefsiri hiç şüphesiz dirâyet tefsirlerinin en seçkin metinlerinden biri olarak görülmüştür. Üslûbunun beliğ oluşu, âyetlere manalar verirken sıkı bir tefekkür süzgecinden geçirmesi, tefsirinde rivâyetlerle beraber dirâyet ilimlerinden belâğat, nahiv, kelam ve fıkıh gibi ilimlerden mahirce yararlanması bu tefsirin kıymetini yüceltmıştır. İşte bu yönüyle öğrencilerin daha önceden okumuş oldukları bu ilimlerden tefsirde nasıl yararlanmaları gerektiğini pratik olarak göstermesi açısından medreselerde okutulmaya gâyet elverişli bir tefsir metnidir.
- 2- Beydâvî'nin Envâr tefsiri Osmanlı imparatorluğu toprakları dışında da en çok okutulan tefsir kitabı olma özelliğine sahiptir. Bundan ötürü İslâm âleminin genelinde büyük bir teveccühle kabul görmüş ve okutulmuş olan bu kıymetli esere Osmanlı âlimleri bigâne kalmamışlar ve medreselerde okutmayı uygun bulmuşlardır.
- 3- Beydâvî'nin Envâr tefsiri özet ve hacim olarak uygun bir tefsir olması

---

⁷⁰ Mahmut Ay, “Osmanlı Geleneğinde Tefsir Faaliyetleri”, (ed.) M. Akif Koç, “**Tefsir El Kitabı**”, Ankara: Grafiker Yay., 2015, s. 270.

bakımından derslerde okutulmaya elverişlidir. Fazla detay bilgiler içermemesi ve uzun olmaması yönüyle belli bir sürede takip edilip bitirilebilen bir kitaptır.

- 4- İtikatta Eş'ari olan Beydâvî, Mu'tezile gibi Ehl-i Sünnet dışında kalan mezheplere karşı mezhebini müdafaa etmiştir. Siyasi açıdan Ehl-i Sünnet müdâfii olan Osmanlı Devleti, ilim adamlarının da Ehli Sünneti müdafaa etmelerini istemiş ve medreselerde bu türden kitapların okutulmasını salık vermiştir. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet müdâfii olan Beydâvî'nin bu yönde var olan tutumu medreselerde en çok okutulan kitaplar arasına Envâr tefsirinin dahil olmasını sağlayan diğer bir etkidir.
- 5- Tefsirinde çeşitli işâri/tasavvufi açıklama ve yorumlara yer veren Beydâvî'nin kendisinin de sûfi olduğuna dair bilgiler vardır. Gerek millet gerek devlet gerekse de ulemâ olarak Osmanlılar genelde tasavvufa sıcak bakmışlardır. Kezâ Beydâvî'yi kendi anlayışlarına uygun bulmaları sebebiyle medreselerde eserini okutmayı da uygun bulmuşlardır.
- 6- Beydâvî'nin Envâr tefsiri özet olduğu için kolayca anlaşılabilir bir metin olmayıp ciddi bir ilmi altyapı gerektirmektedir. Dolayısıyla bu dersi veren hoca metni anlaşılır kılabilmek için çeşitli açıklamalar yapmalı ve birtakım tartışmalar açmalıdır. Metin de zor olduğu içindir ki hoca ve öğrenci arasında çeşitli ilmi müzakereler ve fikir teatileri olacak ve böylelikle ders daha canlı ve dikkat çekici bir hal alarak işlenecek, zor metinlerin çözümü öğrenilmiş olacaktır. Dolayısıyla bu tefsiri okuyup takip edebilen bir öğrenci ilmi yeterliliğini kanıtlamış olacaktır.⁷¹

Beydâvî'nin Envâr tefsiri ve kelâm eserleri uzun süre Osmanlı medreselerinde ve diğer İslâm ülkelerindeki ilim meclisleri programlarının taşıyıcı metni haline geldiği gibi

---

⁷¹ Ay, a.g.m., s. 271-272.

tefsiri de padişah huzurunda yapılan ve büyük ehemmiyet atfedilen “*huzur dersleri*”nin⁷² aslı kaynağı olmuştur.

ENVÂRU’T-TENZÎL ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Beydâvî’nin “*Envâru’l-Tenzîl ve Esrâru’l-Te’vîl*” adlı tefsiri, kaleme alındığı günden bugüne kadar geçen süreçte gerek ilim meclislerinde okunması, müzakere edilmesi gerekse de üzerine çalışmalar yapılması bakımından şöhret ve canlılığını korumuş bir eserdir. Bu eser öylesine bir şöhrete ulaşmıştır ki üzerine çokça şerh, haşiye ve ta’lika yazılmıştır. Ömer Nasuhi Bilmen’in; “*En büyük âlimler tarafından üzerine 250'den fazla hâşiye ve ta'likat yazılmış ve bu mübarek tefsir gerek Doğuda gerekse Batıda yüzyıllardan beri ilahiyat kürsülerini süslemiştir.*”⁷³ diye tavsif ettiği Beydâvî tefsiri üzerine muttali olduğu kadarıyla 300’ün üzerinde çalışma yapılmıştır. Eser üzerine yapılan çalışmaların çoğu günümüze ulaşmamış olmakla birlikte, bu çalışmalar genellikle dağınık halde ve farklı kaynaklarda bulunmaktadır.⁷⁴

Beydâvî tefsiri üzerine yapılan çalışmaların bazıları tefsirin tamamı üzerine, bazıları Kur’ân’dan bir sûre veya bir bölüm üzerine yapılmıştır. Çalışmamızın sınırlılıklarını aşacağı endişesiyle eser üzerine yapılan çalışmaları burada zikretmeyi uygun bulmamaktayız. Sadece kaynak yönlendirmesiyle iktifa edilecektir. Osmanlının son dönemlerine kadar Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-te’vîl üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğunu, Bağdatlı İsmail Paşa’nın “*Hediyetü’l-Ârifîn*” isimli eseri ile Kâtip Çelebî’nin “*Keşfu’z-Zunûn*” isimli eserlerinde bulmak mümkündür.⁷⁵

---

⁷² Osmanlılarda 1759’dan 1924 yılında hilâfetin kaldırılmasına kadar ramazan ayında padişahın huzurunda ve dönemin önde gelen alimlerinin katılımıyla yapılan tefsir dersleri. Daha fazla bilgi için **bkz.** Mehmet İpşirli, “Huzur Dersleri”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1998, Cilt 18, s. 441-444.

⁷³ Ömer Nasuhi Bilmen, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 126.

⁷⁴ Bağış, **a.g.e.**, s. 21.

⁷⁵ Bağış, **a.g.e.**, s. 22.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE NESH OLGUSU

1.1. NESH

Sözlükte “*izale etmek, yok etmek, ortadan kaldırmak, ilga etmek, nakletmek, bir nüshayı çoğaltmak, tahvil etmek, bir metni bir yerden başka bir yere aktarıp yazmak,*” anlamlarına gelen nesh kelimesi terim olarak, “mukaddem tarihli bir nassın hükmünü muahhar tarihli bir nassın değiştirmesi ve ya şer‘î bir hükmün daha sonra gelen şer‘î bir delille kaldırılmasını” ifade eder. Bir başka deyimle nesh, sonra gelen şer‘î bir hükmün kendisinden önce gelmiş olan şer‘î hükmü geçersiz kılması, ortadan kaldırmasıdır. Neshin meydana geldiği durumlarda önceki hükme “*mensûh*”, onu yürürlükten kaldıran yeni hüküm veya delile “*nâsîh*” denirken; nâsîh ile mensûh arasında gerçekleşen bu duruma “*nesh*” denir.⁷⁶

Müfessir kimliğinin yanısıra iyi bir usûlcü ve fıkıhçı olan Beydâvî, Minhâcu’l-Vüsûl İlâ İlmi’l-Usûl adlı eserinde neshin ta’rîfini şu şekilde yapar: " هو بيان إنتهاء حكم شرعي بطريق "شرعي متراح عنه" Müfessirin bu tanımı şöylece tercüme edilebilir: “*Nesh, şer‘î bir hükmün kendisinden sonra gelen şer‘î bir hüküm ile sona erdiğinin beyân edilmesidir.*” Müfessir aynı zamanda, neshin “*hükmün ref‘î*” olduğu kanaatindedir.⁷⁷

---

⁷⁶ Halil b. Ahmed el- Ferâhîdî, **Kitabu’l-Ayn**, Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003, Cilt 4, s. 215.; Ali b. Muhammed Seyyid Şerif Cürcanî, **Mu’cemu’t-Ta’rifat**, Muhammed Sıddık Mişâvî (thk.), Kahire: Daru’l-Fazilet, t.y., s. 202; Ebu Hilal el-Askerî, **Furuku’l-Luğaviyye**, Muhammed İbrahim Selim (thk.), Kahire: Darü’l-İlmi ve’s-Sekafe, h.1418, s. 60.; Muhammed b. Yakub Firûzâbâdî, **el- Kamusu’l-Muhît**, Kahire: Daru’l-Hadis, 2008, s. 1604.; Bedrû’d-din Muhammed b. Bahadır Zerkeşi, **el-Burhan fi Ulumi’l-Kur’an**, Beyrut: Mektebetu’l-İlmiyye, 2012, 2:19; Ebu’l-Fazl Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Suyûti, **el-İtkan fi Ulumi’l-Kur’an**, Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2015, s. 462.; Abdurrahman Çetin, “Nesih” **TDV. İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2006, Cilt 32, s. 579; İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2015, s. 124.; Muhsin Demirci, **Tefsir Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015, s. 232.; Erdoğan, **a.g.e.**, İstanbul: Ensar Yay., 1, 2016, s. 453.

⁷⁷ Kadı Nâsîru’d-Din Abdullah b. Ömer el- Beydâvî, **Minhâcu’l-Vüsûl İlâ İlmi’l-Usûl**, Şaban Muhammed İsmail (thk.), Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2008, s. 145.

Beydâvî, tefsirinde de neshin tarifini şu şekilde yapar; Lügate, “*Bir şeyin şeklini izale ederek başkasında sabit kılmaktır. Güneşin gölgeyi neshedip yok etmesi ve nakletmesi gibi. Tenasüh de aynı kökten gelmektedir. Şöyle dendiği gibi; Rüzgâr izleri yok etti. /Kitabı neshettim/yazdım.*” Âyetin neshinden maksat ise kıraatiyle ibadet olunmasının sona erdiğinin beyanı veya hükmünün sona erdiğinin beyanı ya da her ikisinin birlikte sona erdiğinin beyanıdır.⁷⁸

1.1.1. Neshin Tarihi Serencâmı

İnsanlık tarihinin gelişimi nazarı dikkate alındığında ilâhî hükümlerin pratik/amelî boyutunda insanların içinde bulunmuş olduğu şartlar gözetilmek suretiyle bazı değişikliklerin yapılması doğaldır; bunun Allah’ın bilgisinde değişiklik veya eksiklik olduğu anlamında kabul edilmesi yanlıştır. “Hz. Âdem’in kız ve erkek çocukları birbirleriyle evlenirken bunun Tevrat’ta haram kılınmış olması, Hz. Nuh’un kavmine kanlı et dışında her canlının helâl kılındığı ifade edilmişken Hz. Mûsâ’nın şeriatında bazı hayvan türlerinin haram kılınması, Yahudilikte kişinin karısını boşaması mübah iken Hristiyanlıkta kadının zina suçu işlemesi dışında bunun haram kılınması neshin İslâmiyet öncesi ilâhî dinlerdeki bazı örneklerini teşkil eder.”⁷⁹

İnsanlığa hidâyet kaynağı olarak gönderilen Kur’ân davetinin kıyamete kadar bütün insanlara yönelik olduğu ilk inen âyetlerden itibaren vurgulanmış olup Allah katında yegâne hak dinin İslâm olduğu,⁸⁰ İslâm’dan başka bir din arayan kimseden bunun kabul edilmeyeceği⁸¹ açıkça ifade edilmiştir.

Peygamberler vasıtasıyla insanlara ulaştırılan dinler inanç, ibadet ve ahlâkın esaslarında aynı olup farklılık amelî hükümlerin bazısında gerçekleşmiştir. Yahudi firkaları

⁷⁸ Kadı Nâsîru’-d-Din Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, **Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil ve Esrâru’t-Te’vil**, Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2019, Cilt 1, s. 109-110.

⁷⁹ Çetin, “**Nesih**”, Cilt 32, s. 579-581.

⁸⁰ “*Şüphesiz Allah katında din İslâm’dır...*” **Kur’an**, Âl-i İmran Sûresi, Ayet 19.

⁸¹ “*Kim İslâm’dan başka bir din ararsa, (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır.*” **Kur’an**, Âl-i İmran Sûresi, Ayet 85.

içinde, Allah'ın ilminde değişiklik meydana gelebileceği “*bedâ*”⁸² anlayışına götürebileceği gibi gerekçelerle neshi inkâr edenler çıkmış, son dönemlerde Hristiyanlarda da bu yönde görüş belirtenlerin sayısı artmıştır.⁸³

Kur'ân'da nesh, ilk dönemden günümüze dek ilgi duyulan ve tartışılmalı bir mevzu olmuştur. Bu tartışmalar, neshin varlığı ve ya yokluğuyla sınırlı kalmamış, neshin ne olduğu hususu da tartışılmıştır.⁸⁴

Nesh kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde geçmekle beraber mezhep imamları dönemine kadar bu terimin çerçevesinin belirlenmesine yönelik teorik tartışmalara neredeyse rastlanmaz. Neshi kabul eden âlimlerin tamamı Kur'ân'ın Kur'ân'ı ve Sünnetin Sünneti nesh edebileceğini kabul ederken Kur'ân'ın Sünneti veya Sünnetin Kur'ân'ı nesh etmesi hususlarında aralarında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Kur'ân'ın açıklanmasını Sünnetin en başat işlevi olarak gören İmam Şafii başta olmak üzere bazı âlimler Kur'ân'ın Sünneti veya Sünnetin Kur'ân'ı nesh etmesi hususlarındaki neshe karşı çıkarken⁸⁵, çoğunluk âlimler ise Kur'ân'ın Sünneti neshetmesi yanında Mütevatir Sünnetin de Kur'ân'ı nesh edebileceğini savunmuşlardır. Kur'ân'ın Sünneti neshetmesi örneğine kıblenin Mescid-i Aksâ'dan Kâbe yönüne çevrilmesi⁸⁶ ve âşurâ orucu yükümlülüğü'nün Ramazan orucu ile kaldırılması⁸⁷ örnek gösterilir. Aksi görüşü savunanlar ise bu örnekleri Kur'ân'ın Yahudiliğe ait hükümleri kaldırması kapsamında değerlendirmişlerdir.⁸⁸

---

⁸² Bedâ: “*Bir şeye sonradan muttali olma, sonradan ortaya çıkma. Bedâ Allah için caiz değildir; hâşâ O'nun önceden bilmediği bir şeyi, sonradan ortaya çıkınca farketmesi, bazı şeyleri önceden bilmemesi mümkün değildir. Bazıları neshi bedâ gerektireceği sebebiyle reddetmek isterler. Oysa ki neshde bedâ değil bir programlama vardır. Neshin bedâyı gerektireceği düşüncesi “alim ve hâkim” olan Allah için söz konusu değildir.*” Erdoğan, **a.g.e.**, s. 48

⁸³ Çetin, “**Nesih**”, Cilt 32, s. 579-581.

⁸⁴ M. Sait Şimşek, **Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele**, Konya: Kitap Dünyası Yay., 2016., s. 79.

⁸⁵ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, **er-Risale**, Abdülfettah Kebbare, (şerh ve ta'lik), Beyrut; Dârun-Nefais, 2010, s. 82-86.

⁸⁶ **Kur'an**, Bakara Sûresi, Ayet 144.; Ebu'l Hüseyin el-Haccâc b. Müslim, el-Kuşeyri en-Nisâburi, **el-Câmiu's-Sâhîh** Muhammed Fuad Abdülbaki, (thk.), Beyrut: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, t.y., Mesâcid, 11-15.

⁸⁷ **Kur'an**, Bakara Sûresi, Ayet 185.; Müslim, **a.g.e.**, Sıyam, 125.

⁸⁸ Abdülcelil Bilgin, **Kur'an'ı Tanımak**, Ankara: Araştırma Yayınları, 2018, s. 204.; Çetin, “**Nesih**”, Cilt 32, s. 579-581.

Sahabe ve tabiinden nakledilen rivâyeter, Kur'ân'ın açıklanması ve anlaşılması noktasında nesh konusunun İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslümanların gündemine girdiğini göstermektedir.⁸⁹

Bir rivâyete göre Hz. Ali (r.a) mescide girdiği bir zamanda adamın birinin mescitte insanlara birşeyler anlatarak onları korkuttuğuna muttali olur. “Bu adam kim?” diye sorar. “İnsanlara nâsihatlerde bulunan bir şeyler anlatan ve onları uyaran birisi” derler. Hz. Ali (r.a); “Hayır, o sadece ben filan oğlu falanım, beni tanıyın diyen birisidir.” der ve o adamın yanına birini göndererek onu çağırır. Ona, “Sen nâsih ve mensûhu biliyor musun?” diye sorar. Adam, “Hayır” cevabı verince, “Hem sen helak oldun hem de başkalarını helak ettin. Mescidimizden çık ve bir daha burada asla konuşma” diyerek onu uyarır.⁹⁰

Asırlardır tartışılmalı gelen “Kur'ân'da Nesh'in Mevcûdiyeti” mevzusu İslâm'ın ilk asırlarında neredeyse herkes tarafından kabul görürken, Mu'tezili âlim “Ebû Müslim el-İsfahânî'nin buna karşı çıkmasının ardından konu tartışılır olmuştur. Neshi kabul edenlere göre nesh ilâhî şeriatlar arasında olduğu gibi aynı şeriat içinde de gerçekleşebilir. Vahiy sürecinde Kur'ân'ın uygulamaya yönelik az sayıdaki hükmünde değişikliğe gidilmesi tabiidir. Kur'ân'da neshi kabul edenler görüşlerini desteklemek üzere akli izahların yanında şu üç âyeti⁹¹ delil göstermişlerdir.”⁹²

Ebû Müslim el-İsfahânî ise; *Kur'ân'a bâtılın ne önünden ne ardından yol bulabileceğini ifade eden âyete*⁹³ dayanarak neshi kabul etmenin Kur'ân'ın hükmünün iptal edilmesi anlamına geleceğini söylemiş, neshin varlığına delil getirilen âyetlerde Kur'ân'ın daha önceki şeriatların veya kıblenin Kudüs'ten Mescid-i Harâm yönüne değiştirilmesinde olduğu gibi o şeriatlardaki bazı hükümlerin neshedildiğini öne sürmüştür. Ebû Müslim'in görüşü tenkit edilmiş olmakla beraber son zamanlarda Ebû Müslim'in

⁸⁹ Talip Özdeş, **Kur'an ve Nesh Problemi**, Ankara: Fecr Yayınları, 2018, s. 13.

⁹⁰ Cemalu'd-din Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi, **Nevasihu'l-Kur'an**, Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, 2014, s. 15-17.

⁹¹ **Kur'an**, Nahl Sûresi, Ayet 101; **Kur'an**, Ra'd Sûresi, Ayet 39; **Kur'an**, Bakara Sûresi, Ayet 106.

⁹² Çetin, “**Nesih**”, Cilt 32, s. 579-581.

⁹³ “*O'na (Kur'ân'a) ne önünden ne ardından batıl gelemes. O hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir.*” **Kur'an**, Fussilet Sûresi, Ayet 42.

görüşü doğrultusunda görüş belirtenlerin sayısında bir artış eğilimi görülmektedir. Bu eğilimdekiler, nâsîh ve mensûh olduğu belirtilen âyetlerde gerçekte neshin bulunmadığını ortaya koyabilmek için tahsis vb. yollarla âyetleri uzlaştırma yoluna başvurmuşlardır. Her ne kadar bazı yerlerde makul yaklaşımlar sergileseler de zorlama te'villere başvurdukları da olmuştur.⁹⁴

Kur'ân'da nesh'in bizzat varlığını savunanlar İslam âlimlerinin çoğunluğunu oluşturmakla birlikte, nesh olgusunu kabul etmeyerek antitez oluşturma gayreti içerisine giren bilginlerin de olduğu bir gerçektir. Bunlar içerisinde “Ebû Müslim el-İsfahânî, Şehristânî, Seyyid Ahmed Han, Reşid Rıza, Muhammed Abduh, Muhammed el-Hudari, Tevfik Sıdkî, Eslem Ceyrâpûri, Ömer Rıza Doğrul, Süleyman Ateş, M. Sait Şimşek, M. Zeki Duman, Ali Galip Gezgin, Muhsin Demirci⁹⁵ ve Talip Özdeş gibi bilginlerin isimlerini saymak mümkündür.”⁹⁶

1.1.2. Neshin Şartları

Kur'ân'da mensûh âyetlerin varlığını savunanlar bu hususta birtakım şartlar belirlemişlerdir. Bu şartları kısaca maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

- Nesh, Hz. Peygamber'in vefatından sonra gerçekleşmemiş olmalı,
- Nâsîh ve mensûh şer'î (Kur'ân ve Sünnet'te bulunan) amelî hükümler olmalı,
- Akide, fedail ve ahbâr'a ait âyetlerde nesh vukû bulmaz. İkaz ve tehditlerde de nesh cereyan etmez.
- Nâsîh âyetle getirilen hüküm, muhakkak öncekinden ya daha hayırlı ya da en azından eşdeğer olmalıdır.
- Mensûh hüküm bir süre yürürlükte kalmış olmalı,

---

⁹⁴ Bilgin, **a.g.e.**, s. 206-207; Çetin, “**Nesih**”, Cilt 32, s. 579-581.; Subhi Salih, **el- Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an**, İstanbul: Dersaadet Yayınları, t.y., 261-262.

⁹⁵ Muhsin Demirci, **Tefsirde Metodolojik Sorunlar**, İstanbul: İFAV Yayınları, 2012, s. 139.

⁹⁶ Muhsin Demirci, **Tefsir Usûlü**, İstanbul: İFAV Yayınları, 2017, s. 233.; Bilgin, **a.g.e.**, s. 207.; Davut İltaş, **Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler**, Ankara, Ankara Okulu Yay., 2016, s. 8-9.

- Her iki hüküm arasında her biriyle ayrı ayrı amel etmeye imkân vermeyecek ölçüde bir çelişkinin olması,
- Zaman bakımından önce mensûh âyet sonra ise nâsîh âyet indirilmiş olmalı,
- Nâsîh hükmün delilinin mensûhun delili ile aynı seviyede veya ondan daha üstün olması neshin genel şartları arasında zikredilmektedir.⁹⁷

1.1.3. Neshin Kısımları

Klasik kaynaklara göre mensûh üç kısma ayrılır.⁹⁸

a. Hem Metni Hem Hükümü Neshedilenler:

Selef'ten nakledilen rivâyetler ve neshi savunan âlimlerce bazı âyetlerin veya sûrelerin daha sonra ortadan kaldırıldığı veya unutturulduğu ileri sürülmektedir.⁹⁹ Hz. Âişe'den gelen bir rivâyete göre sütkardeşliğine ve evlenme engeli oluşmasına sebep olan on emzirme hakkındaki âyet daha sonra beş emzirme hükmü ile neshedilmiştir.¹⁰⁰ Mushafta on emzirme ile alakalı âyetin nazmı bulunmadığı gibi hükmü de yürürlükten kalkmıştır.

b. Metni Neshedilip Hükümü Bâki Kalanlar:

Bazı âlimler bu tür neshi kabul etmemişler, gerekçe olarak da konuyla ilgili rivâyetlerin haber-i vâhid türünde olmasını ve Kur'ân'da nesh gibi önemli bir konunun bu yolla sabit olamayacağını öne sürmüşlerdir. Nazmı neshedildiği halde hükmünün bâki kalabileceğini savunanlar ise nazmı ayrı, ondan elde edileni ise ayrı bir hüküm telakki etmişlerdir. Neshin bu türüne "recm âyeti" diye meşhur olan, "*Yaşlı (evli) erkek ve kadın zina ettiği zaman onları recmedin ...*" anlamındaki rivâyet örnek gösterilir. Übey b. Kâ'b'ın

⁹⁷ Suyûti, **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an**, s. 462-474.; Demirci, **Tefsir Usûlü**, s. 235-236.; Çetin, "**Nesih**", Cilt 32, s. 579-581.; Demirci, **Tefsir Terimleri Sözlüğü**, s. 232-233. Bilgin, **a.g.e.**, s. 202-203.

⁹⁸ Çetin, "**Nesih**", Cilt 32, s. 579-581.; İltaş, **a.g.e.**, s. 88

⁹⁹ İsmail Ebu Abdillâh Buhâri, **Sahihu'l-Buhâri**, Beyrut: Daru Tavki'n-Necat, h. 1422, Rikak:10.

¹⁰⁰ Süleyman bin el-Eş'âs el-Ezdi es-Sicistani Ebû Davud, **Süneni Ebû Davud**, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, t.y., Nikâh, 10., 2062.

bildirdiğine göre bu âyet lafzı neshedilmeden önce Ahzâb sûresi içerisinde yer almaktaydı.¹⁰¹

c. Hükmü Neshedilip Metni Bâki Kalanlar:

Kur'ân'da neshi kabul eden âlimler tarafından benimsenen neshin bu türü ilgili eserlerin esas konusunu teşkil etmiştir. Selef'ten gelen rivâyetlerde ve buna bağlı olarak ilk dönemlerde yazılan eserlerde lafzı bâki kalıp hükmü neshedilen âyetlerin sayısı 300 civarında gösterilmektedir. Bunda, ilk dönem âlimlerinin nesh kelimesine daha sonraki dönem usûlcülerinin yüklediklerinden daha geniş bir anlam yüklemelerinin yanı sıra bazı âlimlerin neshte ifrata düşmelerinin etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda dikkat çekici bir örnek olarak Mekkî sûreler içinde yer alan ve müşriklerin eziyetlerine sabretmeyi, onlara aldırmamayı ve ilişmemeyi emreden âyetlerin müşriklerle savaşmayı emreden âyetle¹⁰² mensûh sayılması gösterilebilir.¹⁰³

1.1.4. Nesh ile Tahsis Arasındaki Farklar

Nesh olgusunun daha iyi anlaşılmasına katkı sunmak amacıyla nesh ile tahsis arasındaki farklara değinmekte fayda mülâhaza etmekteyiz.

Neshin şer'i hükmün şer'i bir delille ortadan kaldırılması şeklindeki tanımını yukarıda ele almıştık. Tahsis ise; *“Âmm olan bir sözü, kapsamına giren fertlerden bazılarına hakikaten veya hükmen bitişik olan bir kelâm ile hasretmektir. Bu beyân-ı tağyir¹⁰⁴ kabilindedir.”*¹⁰⁵

İki tanıma da bakıldığı zaman tanımlar arasında büyük benzerliklerin olduğu kolayca gözlemlenebilecektir. Bu benzerlikten ötürü nice âlimler büyük bir kavram karmaşası

¹⁰¹ Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, Şuayb el-Arnaût (thk.), Beyrut: 1995, 21207.

¹⁰² **Kur'an**, Tevbe Sûresi Ayet 5.

¹⁰³ Çetin, **“Nesih”**, Cilt 32, s. 579-581.

¹⁰⁴ Beyân-ı tağyir: *“Sözün evvelinin gereğini, bundan muradın ne olduğunu diğer bir lafız ile açıklık getirerek değiştirmektir. Tahsis, istisna, sıfat, gâye, bedel birer beyân-ı tağyirdir”*. Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.52.

¹⁰⁵ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s. 538.

içerisine girmiştir. Nitekim nesh olarak isimlendirilen her şeyin tahsis olduğunu ve şeriatta neshin vukuunu inkâr eden âlimlerin yanı sıra, tahsis olarak isimlendirilen sözü nesh kategorisine alarak neshin sayısını olabildiğince arttırma yoluna giden âlimler olagelmıştır. Bu karışıklığa mahal vermemek ve karışıklığı ortadan kaldırmak adına nesh ile tahsis arasındaki farkların izahı büyük önem arz etmektedir. Şimdi maddeler halinde kısaca bu farklara değinelim:¹⁰⁶

- Tahsis ile ortaya çıkan anlam âmm lafızdaki yegane maksat değildir, ancak nesh ile ortaya çıkan mana lafzen mensûh'un maksadıyla aynıdır.
- Nesh, sadece kitap ve Sünnet ile tahsis ise, bu iki asıl ile beraber bunların dışında akıl ve duyularda olduğu gibi benzer durumlarda da söz konusu olabilmektedir.
- Neshin haberde meydana gelmesi mümkün değildir, ancak tahsis haberlerde ve bunun dışındaki diğer durumlarda yapılabilir.
- Âmm lafzın bütün fertlerine oranla hükmü ortadan kaldıran nesh, mensûhun delil oluşunu ortadan kaldırır. Ancak tahsis hiçbir zaman âmm'ın deliliğini ortadan kaldırmaz.
- Nesh'te mensûhun nâsihten önce gelmiş olması gerekmektedir tahsiste böyle bir durum söz konusu değildir. Nitekim tahsis eden ile edilen arasında öncelik, beraberlik ve sonralık durumları gibi zaman farklılığı şartı bulunmamaktadır.
- Nesh, hükmün bütünü ortadan kaldırır, ancak tahsis hükmün bir kısmını ortadan kaldırır bir kısmını bırakır.
- Âmm, tahsis edildikten sonra mecaz olur. Çünkü bu durumda medlûlü -lafzın bütün fertleri içermesine rağmen-bazı fertleridir. Böylesi her durumda da mecaz söz konusudur. Ancak mensûh nass konulduğu manada kullanılmaya devam eder.¹⁰⁷

---

¹⁰⁶ Muhammed Abdu'l-Azim ez-Zerkâni, **Menâhîlu'l İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an**, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 2005, Cilt 2, s. 76.; Zekiyyüddin Şaban, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015, s. 428.; Ebu Hilal el-Askeri, **a.g.e.**, s. 60.; Ahmet Bayraktar, **Nesih (Kadim Bir Kur'an Problematigi)**, Ankara: Maarif Mektepleri Yay., 2018, s. 36.

¹⁰⁷ Zerkâni, **Menâhîlu'l İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an**, Cilt 2, s. 77.

1.1.5. Neshi Kabul Edenlerin Delilleri

Kur'ân'da mensûh âyetlerin varlığını savunup neshi kabul edenler şunları delil göstermektedirler:

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزَّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

a- “Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini gâyet iyi bilir- onlar Peygamber'e, -Sen ancak uyduruyorsun- derler. Hayır, onların çoğu bilmezler.”¹⁰⁸

يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ

b- “Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfûz) O'nun yanındadır.”¹⁰⁹

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

c- “Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?”¹¹⁰

Kur'ân'da mensûh âyetlerin varlığını savunanlar, bu âyetlerin üçünde de geçen “âyet” kelimesine “ameli âyetler” / “hüküm âyetleri” anlamını vermiş olup bu manaya dayanarak bu üç âyeti Kur'ân'da “metni mensûh hükmü baki”, “hükümü mensûh metni baki” ve “metni de hükmü de mensûh” âyetlerin ispatı için delil göstermektedirler.

d- Bu konuda icmâ vardır ve Kur'ân'da mensûh âyetlerin varlığı bunun ispatıdır.

e- Neshe dair rivâyetler.

f- Akıl da neshin varlığını kabul etmektedir.¹¹¹

¹⁰⁸ Kur'an, Nahl Sûresi, Ayet 101.

¹⁰⁹ Kur'an, Ra'd Sûresi, Ayet 39.

¹¹⁰ Kur'an, Bakara Sûresi, Ayet 106.

1.1.6. Neshi Reddedenlerin Delilleri

Kur'ân'da mensûh âyetlerin varlığını reddedenlerin delilleri ana hatlarıyla şöyledir:

a- Kur'ân'da neshin varlığına açıkça delalet edecek herhangi bir âyet mevcut değildir. Neshi savunanlarca neshe delil olarak ileri sürülen âyetler Kur'ân'ın kendinden önceki kitapları yürürlükten kaldırdığını ifade eder.

b- Kur'ân'da neshin söz konusu olduğunu açık bir şekilde ortaya koyacak üzerinde ittifak edilmiş herhangi bir hadis de mevcut değildir.

c- Mensûh olduğu ileri sürülen âyetlerin sayıları konusunda bile ittifak edilmemiş olması, Kur'ân'da neshin bulunmadığını göstermektedir.

d- Neshin varlığını kabul edenler çoğu zaman mensûhun önce, nâsihin ise sonra nazil olduğu konusunda kesin bir delile de sahip değillerdir. Tabii ki böyle bir durumda da neshin mümkün olmadığı açıktır.

e- Kur'ânda nesh iddiası, İslam akâidi ile ilgili bir mesele olmayıp, tefsir ilminde bir sistem niteliğindedir. Bu yüzden reddi küfrü gerektirmemektedir.¹¹²

1.1.7. Mensûh Âyetlerin Sayısı ile İlgili Görüşler

Müfessirlerin nesh olgusuna yaklaşımları farklılık göstermektedir. Bunun nedeni neshe yüklenen anlam ve zahiri anlayışla önüne gelen âyete mensûh diyen yaklaşımla muhakkik müfessirlerin yaklaşımı arasındaki büyük farklılıklardır. Nitekim mensûh âyetler sayısında müfessirler arasında büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Selef'ten gelen rivâyetlerde ve buna bağlı olarak ilk dönemlerde yazılan eserlerde lafzı kalıp hükmü neshedilen âyetlerin sayısı üçyüz -beşyüz¹¹³ civarında gösterilmektedir. Bunda, ilk dönem

---

¹¹¹ Suyûti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, s. 462-474.; İbnu'l-Cevzi, *Nevasihu'l-Kur'an*, s. 15-17.; Duman, "Kur'an'da Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Âyetlerin Değerlendirilmesi", 32; M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2016, s. 312-313.;

¹¹² Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 235-236.; Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, s. 92-99; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.125.

¹¹³ Ahmed b. Abdurrahim Veliyyullah ed-Dihlevî, *el-Fevzü'l-Kebîr fi Usûli't-Tefsîr*, Dimeşk: Daru'l-Gavsânî, 2008, s. 58.

âlimlerinin neshe daha geniş bir anlam yüklemelerinin ve zahiri müfessirlerin etkisi olabilir. Bu konuya seyf âyeti ile mensûh olduğu iddia edilen, müşriklerin eziyetlerine sabretmeyi, onların bazı davranışlarını hoş görmeyi ve affetmeyi emreden âyetler örnek olarak verilebilir. Bu âyetlerle yüzden fazla âyetin mensûh olduğu ileri sürülmüştür.¹¹⁴ Muhakkik âlimlerse bu âyetlere genel ahlaki ilkeleri dikkate alarak farklı şekilde bakabilmişler ve onlara göre mensûh âyetlerin sayısı epeyce azalmıştır.¹¹⁵

İmam Şâfiî ve Muhammed b. Cerîr et-Taberî gibi âlimlerin öncülüğünde neshin tahsis, takyid, mübhemi beyan, mücmeli tafsil gibi terimlerden farkı ortaya konduktan ve nesh alanına girmeyen diğer nesh iddiaları ayıklanmaya başlandıktan sonra mensûh kabul edilen âyetlerin sayısında azalma meydana gelmiştir. Suyûtî, kendi dönemine kadar yazılmış eserlerdeki bilgileri değerlendirip mensûh âyetlerin sayısını yirmi olarak belirlemiş, Şah Veliyyullah ed-Dihlevî bu âyetlerden sadece beşinin mensûh olduğunu belirtmiştir.¹¹⁶ Mustafa Zeyd de neshe dair eserinde Kur'ân'da neshin beş olayda söz konusu olduğunu ve bunların altı âyette geçtiğini ifade etmektedir.¹¹⁷

1.1.8. Neshi Bilmenin Yolları

Usûl âlimleri gelişigüzel nesh iddiasıyla ortaya çıkılmasının önünü kesmek için bunu birtakım kriterlere bağlamışlardır. Neshi bilmenin bazı yollarının olduğunu bunların bazılarının makbul ve muteber bazılarının ise muteber olmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla usûlcüler nakil konusunda neshi bilmenin yollarını üçe ayırmışlardır:¹¹⁸

---

¹¹⁴ Suyûtî İtkan adlı eserinde seyf âyetinin 124 âyeti nesh ettiği naklini ele alıp değerlendirilmiştir. Suyûtî, **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an**, s. 462-474;

¹¹⁵ Mesut Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'an", (ed.) M. Akif Koç, **Tefsir El Kitabı**, Ankara: Grafiker Yay., 2015, s. 337.; Dihlevî, **a.g.e.**, s. 58.; Suyûtî, **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an**, s. 462-474.

¹¹⁶ Suyûtî, **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an**, s. 462-474; Dihlevî, **a.g.e.**, s. 68.; Bilgin, **a.g.e.**, 205-206; M. Zeki Duman, "Kur'an'da Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Âyetlerin Değerlendirilmesi", **Bilimname 2/17 (2009)**: s. 35.

¹¹⁷ Şimşek, **Kur'an'ın Anlaşılmasında İki mesele**, s. 100.

¹¹⁸ Davut İltaş, **a.g.e.**, s. 85.; Şaban, **a.g.e.**, s. 433.

a. Şâri'in Beyanı

Nakil konusunda neshi bilme yollarının başında Şâri'in beyanı gelmektedir. Bu husus bazen doğrudan bazen dolaylı olarak vuku bulur.

Usûl âlimlerinin bu kısma verdiği örnek; Hz. Peygamber (s.a.v)'in hem nâsihi hem de mensûhu ifade sadedindeki şu sözleridir: “*Size kabirleri ziyaret etmeyi yasaklamıştım, artık ziyaret edebilirsiniz. Çünkü o, ölümü hatırlatır.*”¹¹⁹ Bir diğer hadiste ise; “*Size kurban etlerini üç günden fazla saklamayı yasaklamıştım, artık saklayabilirsiniz.*”¹²⁰

Enfâl sûresinin 66. âyetindeki “*Şimdi Allah sizden hafifletti.*”¹²¹ İfadesi, Bakara sûresinin 187. Âyetindeki “*Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüüz. Allah (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşılarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın...*”¹²² şeklindeki ifadeler de dolaylı yoldan neshin beyanı olarak değerlendirilegelmiştir.¹²³

b. İcmâ

Neshin bilinmesinin tespiti noktasında bir diğer önemli ve belirleyici husus da İcmâ'dır. Yani nesh, ümmetin bir hükmün mensûh olduğu ve sonraki hükmün nâsih olduğu konularında icmâ etmesi ile de bilinebilir. Burada gözden kaçmaması gereken önemli bir husus da usûlcülerin bu ifade ile kastettikleri, neshin icmâ ile gerçekleşmesi değil, neshin bilinmesinin icmâ ile sübut bulduğudur. Hakikatte nesheden ise icmâ'nın dayandığı nastır.¹²⁴

¹¹⁹ Ebu Dâvud, **a.g.e.**, Kitabu'l-Cenaiz, 3235.

¹²⁰ Ahmed b. Hanbel, **a.g.e.**, 11606.

¹²¹ **Kur'an**, Enfâl Sûresi, Ayet 66.

¹²² **Kur'an**, Bakara Sûresi, Ayet 187.

¹²³ İltaş, **a.g.e.**, s. 86.; Şaban, **a.g.e.**, s.433.

¹²⁴ İltaş, **a.g.e.**, s. 86; Demirci, **Tefsir Usulü**, s. 238; Zerkâni, **Menâhîlu'l İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an**, 2: 209.

c. Râvinin Tarih Beyanında Bulunması

Birbiriyle çelişen iki nass ile ilgili ikisinden birinin tarihiyle ilgili râvi, herhangi bir bilgi akatarırsa bu şekilde de nesh bilinebilir. Örneğin râvinin Bedir yılında veya Fetih yılında duydum demesi ve mensûhun da bundan önce biliniyor olması durumu böyledir.¹²⁵

1.1. 9. Nesh ile İlgili Bazı Eserler

Nesh konusunda yazılmış olan kitapların bir kısmı her ne kadar günümüze ulaşmamış olsa da günümüze intikal edenlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Nesh konusu, ulûmu'l Kur'ân ve fıkıh usûlüne dair kitaplar ile tefsir kitaplarında ele alınmış ve detaylı bir biçimde işlenmiştir. Buna rağmen İslam'ın ilk döneminden günümüze değin nesh konusuna olan ilgi azalmamış ve bu konuya tahsis edilmiş müstakil eserlerde de ele alınmış olup günümüzde nesh konusuna olan ilginin daha da arttığı söylenebilir. Şimdi kısaca bu eserlere göz atalım:¹²⁶

Katade b. Diame'nin, (ö. 118/726), "*Kitabu'n-Nesh ve'l-Mensûh'u*",

İbn Şihab ez-Zühri'nin, (ö.142/762), "*en-Nâsîh ve'l-Mensûh'u*",

Mekki b. Ebi Talib'in, (ö. 437/1045), "*el-İ'caz fî Nâsihi'l-Kur'ân ve Mensûhihi*",

Ebu Ubeyd Kâsım b. Selâm'ın, (ö. 223 / 838), "*en-Nâsîh ve'l-Mensûh'u*",

Ebu Davûd es-Sicistâni'nin, (ö. 275 / 888), "*en-Nâsîh ve'l-Mensûh'u*",

Abdurrahman b. el-Cevzi'nin, "*en-Nevasihu'l-Kur'ân'ı*",

Ebu Ca'fer en-Nahhâs'ın, (ö. 338 / 949), "*en-Nâsîh ve'l-Mensûh'u*",

---

¹²⁵ İltaş, **a.g.e.**, s. 87.; Şaban, **a.g.e.**, s.433.

¹²⁶ Çetin, "**Nesih**", Cilt 32, s. 579-581.; Mesut Okumuş, **a.g.m.**, s. 341-342.; Şimşek, **Kur'anın Anlaşılmasında İki Mesele**, s. 79-86.

Ebü'l-Kasım Hibetullah b. Selame'nin, (ö.410/1019), “*en-Nâsîh ve'l-Mensûh min Kitabillah'i*”,

Mekki b. Ebi Tâlib'in, (ö.437/1045), “*el-İzah li Nâsihi'l-Kur'ân ve Mensûhihi*”,

İbn Hazm el-Endelûsi'nin, (ö.456/1064), “*en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l Kur'ân'il-Kerîm'i*”,

Ebü Bekir İbnü'l Arabî'nin, (ö.543/1148), “*en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l Kur'ân'il-Kerîm'i*”,

Ebü'l Ferec İbnü'l Cevzi'nin, (ö.597/1201), “*Nâsihu'l-Kur'ân ve Mensûhihi*”,

Mustafa Zeyd'in, “*en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm'i*”,

Abdülmüteal Muhammed Cebri'nin, “*en-Nâsîh ve'l-Mensûh Beyne'l-İsbat ve'n-Nefy'i*”

Muhammed Mahmud Neda'nın, “*en-Nesh fi'l-Kur'ân Beyne'l-Müeyyidin ve'l-Muarridin'i*”

Ahmed Hicazi Sekka'nın, “*Lâ Neshâ fi'l-Kur'ân'i*”,

Abdullah Bubi, “*Hakikat yahut Doğruluk Kur'ân'da Nesh'i*”¹²⁷

---

¹²⁷ Abdullah Bubi, **Hakikat Yahut Doğruluk Kur'an'da Nesh**, İstanbul: İşaret Yay., 2017.

İKİNCİ BÖLÜM

BEYDÂVÎ TEFSİRİNDE NESH OLGUSU

Çalışmamızın sınırlılıkları ve amacına uygun olmayacağı düşüncesinden hareketle, önceki bölümde nesh olgusuyla ilgili ana hatlarıyla malumat verilmişti. Dolayısıyla burada kapsamlı bir biçimde detaya ve ulemânın bu husustaki ihtilaflarına fazlaca yer vermeyi uygun bulmamaktayız. Kezâ bu bölümde konuyu gerektiği kadar ve çalışmamız mukayeseli bir çalışma olmadığı için sadece Beydâvî tefsiri bağlamında ele alarak, Kadı Beydâvî'nin nesh olgusuna bakış açısını teferruatlı bir biçimde analiz edip bu husustaki tutumunu ortaya koymayı hedefliyoruz.

2.1. BEYDÂVÎ'NİN NESH OLGUSUNA YAKLAŞIMI

Müfessir kimliğinin yanısıra iyi bir usûlcü ve fıkıhçı olan Beydâvî usûl eserinde neshin ta'rîfini şu şekilde yapar: "هو بيان إنتهاء حكم شرعي بطريق شرعي متراخ عنه" Müfessirin bu tanımı şöylece tercüme edilebilir: "*Nesh, şer'i bir hükmün kendisinden sonra gelen şer'i bir hüküm ile sona erdiğinin beyân edilmesidir.*" Müfessir aynı zamanda, neshin "*hükmün ref'i*" olduğu kanaatindedir.¹²⁸

Tefsirinde ise neshin tarifini şu şekilde yapar; Lügate, "*Bir şeyin şeklini ortadan kaldırarak başkasında sabit kılmaktır. Güneşin gölgeyi nashedip yok etmesi ve nakletmesi gibi. Tenasüh de aynı kökten gelmektedir. Şöyle dendiği gibi; Rüzgâr izleri yok etti. /Kitabı neshettim/yazdım.*" Âyetin neshinden maksat ise kıraatiyle ibadet olunmasının sona erdiğinin beyanı veya hükmünün sona erdiğinin beyanı ya da her ikisinin birlikte sona erdiğinin beyanıdır.¹²⁹

Beydâvî neshin vâki olduğunu söyleyerek Yahudilerin bunun imkânsız olduğu görüşünü savunduklarını ifade etmiştir. Şer'i bir hükmün maslahatların değişmesiyle değişebileceğini söyleyen müfessir, Hz. Âdem (as.)'in şeriâtinde kardeşlerin birbirleriyle

¹²⁸ Beydâvî, *Minhâcu'l-Vüsûl İlâ İlmi'l-Usûl*, s. 145.

¹²⁹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 109-110.

evlenmesinin helâl olduğunu ama sonraki şeriâtlerde bunun ittifakla harâm kılındığını dile getirmiştir.¹³⁰

Beydâvî, Kur'ân'da neshin var olduğunu ve bâzı âyetlerin diğeri bâzı âyetleri neshettiğini belirtmekte ve Ebû Müslim el- İsfahânî¹³¹'nin “ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ ”¹³² hareketle neshi kabul etmediğini söylemiştir. Beydâvî ise buradaki zamirin Kur'ân'ın tamamına şâmil olduğunu ve tamamının da ittifakla neshinin caiz olamayacağından hareketle İsfahânî'nin bu görüşünün yersizliğini ifade etmiştir.¹³³

Müfessir usûl eserinde¹³⁴ **Kur'ân'ın Kur'ân'la neshine**; Bakara sûresindeki; “İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler.”¹³⁵ âyetinin aynı sûredeki “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler.”¹³⁶ âyetiyle neshedildiğini örnek olarak vermektedir. El-İsfahânî'nin hamilenin bu sürede iddet beklediğini söylemesine karşılık Beydâvî, hamilenin iddetinin hamilelikle olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda bir yıl bekleme gerekliliğinin mensûhluğunu ifade etmiştir.¹³⁷

Diğeri bir örnek olarak ise, Hz. Peygamberle münacat (başbaşa konuşma)'tan önce sadaka verilmesinin; “Ey iman edenler! Peygamber ile başbaşa konuşacağınız zaman, başbaşa konuşmanızdan önce bir sadaka verin...”¹³⁸ âyetiyle vacip olduğunu ve takib eden; “Başbaşa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat

¹³⁰ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 712; Beydâvî, *Minhâcu'l-Vüsûl İlä İlmi'l-Usûl*, s. 145.

¹³¹ Kur'ân'da neshi kabul etmemesiyle bilinen müfessir ve Mu'tezile kelâmcısı. Daha fazla bilgi için bkz.; Lütfullah Cebeci, “İsfahânî, Ebû Müslim”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2010, Cilt 22, s. 509.

¹³² “Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemez. O hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir.” **Kur'an**, Fussilet Sûresi, Ayet 42.

¹³³ Beydâvî, *Minhâcu'l-Vüsûl İlä İlmi'l-Usûl*, s. 146.

¹³⁴ Burada sınırlı sayıda örnekler verilecek olup kapsamlı örnekler ve detay bilgi çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde verilecektir.

¹³⁵ **Kur'an**, Bakara Sûresi, Ayet 240.

¹³⁶ **Kur'an**, Bakara Sûresi, Ayet 234.

¹³⁷ Beydâvî, *Minhâcu'l-Vüsûl İlä İlmi'l-Usûl*, s. 146.

edin. Allah bütünü yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”¹³⁹ âyeti ile nesholunduğunu ifade etmiştir.

Müfessir neshin vâki olduğuna dair delilleri usûl eserinde zikrettikten sonra, Mu'tezilenin hilafına bir tutum sergileyerek “Yapılması emredilen bir vâcib, daha yerine getirilmemiş olsa bile neshedilebilir.” demiştir. Bunu ise, “Hz. İbrâhim (as)’in oğlunu “إفعل ما تؤمر”¹⁴⁰ emri gereğince kurbân etmek ile sorumlu tutulduğunu fakat bu emr’i, henüz yerine getirmemiş iken, “Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır. Biz, (İbrahim’e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail’i) kurtardık.”¹⁴¹ âyeti ile önceki hüküm nesh edildi.” diyerek delillendirmiştir.¹⁴²

Beydâvî, bu durum ile ilgili olarak bunun zanna dayalı oduğu görüşüne karşın bir Peygamberin zannında hata etmeyeceğini söyleyerek cevaplandırmıştır. İbrahim (a.s.)’ın bu emre imtisal etmiş olduğunun ve bunu yaptığının söylenmesine karşın da eğer denildiği gibi olmuş olsaydı yerine fidye kurbanı gönderilmesine gerek kalmazdı demiştir. Ayrıca bir vakitte bir şahsın bir hususta hem emredilip hem de nehyedilmesi caiz değildir itirazına karşın da imtihan için böyle bir durumun caiz olduğunu söyleyerek âyetin nesh kategorisinde değerlendirilmemesi gerektiğini iddia edenlere delillerle cevap vererek “yapılması emredilen bir vâcib, daha yerine getirilmemiş olsa bile neshedilebilir.” görüşünü serdetmiştir.¹⁴³

Beydâvî, neshedilen hükmün yerine yeni bir hükmün gelmemesi olarak ifade edilen bedelsiz neshin ve nesheden hükmün mensûh hükümden daha ağır olarak gelebilmesinin caiz olduğunu söylemiştir. Buna münacattan önce sadaka verme hususu ve kafirlerle savaşmayı meneden âyetleri örnek veren müfessir, bu hususa, نَات بَخِير مِنْهَا¹⁴⁴ âyetini delil olarak getirmiştir. Çünkü bazen hükmün gelmemesi bazen de daha ağırlığının gelmesi daha

---

¹³⁸ Kur’an, Mücâdele Sûresi, Ayet 12.

¹³⁹ Kur’an, Mücâdele Sûresi, Ayet 13.

¹⁴⁰ Kur’an, Saffât Sûresi, Ayet 102.

¹⁴¹ Kur’an, Saffât Sûresi, Ayet 106-107.

¹⁴² Beydâvî, Minhâcu’l-Vüsûl İlâ İlmi’l-Usûl, s. 146-147.

¹⁴³ Beydâvî, Minhâcu’l-Vüsûl İlâ İlmi’l-Usûl, s. 147.

hayırlı olabilir demiştir.¹⁴⁵

Beydâvî, Kur’ân’da yer alan **nesh çeşitlerini** şöyle kategorize etmektedir:¹⁴⁶

1. Hükmü mensûh tilâveti bâki:

Müfessirimiz buna örnek olarak; *يَتَرَبَّصَّنَ* âyetini¹⁴⁷ getirmiştir ki hükmü, *بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا* âyeti¹⁴⁸ ile nesh edilmiştir. Ancak Kurân-ı Kerîm’de mevcudiyetini korumakta ve tilâvet edilmektedir.¹⁴⁹

2. Tilâveti mensûh hükmü bâki:

Müfessirimiz buna örnek olarak; Hz. Ömer (r.a)’den nakledilen, Kur’ân’da “ *الشيخ* ” *والشيخة إذا زنيا فارجمو هما البينة* “*Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina ettiklerinde, Allah’tan bir ceza olarak ikisini de recm edin.*”¹⁵⁰ şeklinde bir âyet olduğu rivâyetine usûl eserinde ve tefsirinde yer vermiş ve bu âyetin tilâveti mensûh hükmü bâki kabilinden olduğunu söylemiştir.¹⁵¹

3. Hem hükmü hem de tilâveti mensûh:

Müfessirimiz buna örnek olarak; Hz. Âişe (r.a)’dan rivâyet edilen; “*أنزل الله عشر رضعات*” “*Bilinen on defa emmenin (evlenmeyi) haram kılacağı-, Kur’ân kapsamında indirilenler arasındaydı. Sonra –bilinen beş emmenin (evlenmeyi haram kılacağı âyeti ile), bu neshedildi. O, Kur’ân âyetleri içinde okunmaktayken, Rasûlullah (s.)*

¹⁴⁴ “...daha hayırlısını getiririz.” **Kur’an**, Bakara Sûresi, Ayet 106.

¹⁴⁵ Beydâvî, **Minhâcu’l-Vüsûl İlâ İlmi’l-Usûl**, s. 147. Beydâvî, **Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil**, Cilt 1, s. 109-110.

¹⁴⁶ Beydâvî, **Minhâcu’l-Vüsûl İlâ İlmi’l-Usûl**, s. 147-148.

¹⁴⁷ “İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler; eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler.” **Kur’an**, Bakara Sûresi, Ayet 240.

¹⁴⁸ “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler.” **Kur’an**, Bakara Sûresi, Ayet 234.

¹⁴⁹ Beydâvî, **Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil**, Cilt 1, s. 172.

¹⁵⁰ Malik b. Enes, el- **Muvatta**, Takıyyüddin en-Nedvî (thk.), Beyrut: y.y., 1991. Cilt 2, s. 824.

¹⁵¹ Beydâvî, **Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil**, Cilt 2, s. 145.; Muhammed b. Muslihi’-d-din Mustafa Kocavi el-Hanefî, **Haşiyetü Muhyiddin Şeyhzâde**, Beyrut: Daru’l-Kütübil-İlmiyye, 1999, Cilt 6. s.190.

vefat etti”¹⁵² bu rivâyeti hem hükmü hem de tilaveti mensûh kabilinden değerlendirmiştir.

Beydâvî, **Sünnet’in Kitâb’ı neshettiğini** ve cumhûrun da bu kanaatte olduğunu belirtmiş ve bunu da muhsanın cezâsı celde iken Sünnet ile neshedilip recm olması ile delillendirmektedir.”¹⁵³

Kitâb’ın, Sünnet’i neshetmesine ise kıblenin değiştirilmesi olayını delil olarak getiren Beydâvî, İmâm Şâfii’nin (ö. 204/820) zikredilen bu iki hususa dair itirazına yer vermektedir. Nitekim, İmâm-ı Şâfii, Sünnet’in Kur’ân’ı nesh etmeyeceği gibi Kur’ân’ın da Sünneti neshedemeyeceğini savunmaktadır. Çünkü ikisi birbirine eşit değildir. “*Daha hayırlısını getiririz.*”¹⁵⁴âyetinde, nâsîh olan delilin, mensûhtan üstün olacağına delil vardır. Sünnet ise Ku’rân’dan üstün değildir görüşünü benimseyerek itirazda bulunan İmâm Şafii’ye cevaben Beydâvî, Sünnetin de bir vahiy (vahy-i gayr-i metlûv) olduğunu söyleyerek bu itirazı reddetmektedir. İmâm Şafii’nin diğer itirazına delil olarak لَنْبِيْنَ لِلنَّاسِ âyetini¹⁵⁵ getirmesine ise Beydâvî, neshin de beyân olduğunu söyleyerek cevap vermiştir. İmâm Şafii’nin ikinci hususa olan itirazına da وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ âyetiyle¹⁵⁶ mukabelede bulunarak Kur’ân’ın açıklayıcı özelliğine vurguda bulunmak suretiyle İmâm Şafii’nin itiraz ve muhalefetine karşılık verip aynı kanaati paylaşmadığını ifade etmiş ve Sünnetin Kur’ân’ı, Kur’ân’ın da Sünneti neshedebileceği görüşünü deklare etmiştir.¹⁵⁷

Beydâvî, Haber-i Vâhid’in¹⁵⁸ Mütevâtir Sünnet’i¹⁵⁹ nesh edemeyeceği görüşünü

¹⁵² Süleyman bin el-Eş’âs el-Ezdi es-Sicistani Ebû Dâvud, **Süneni Ebu Dâvud**, “Kitabu’n-Nikâh”, 2062: Beyrut: el-Mektebetu’l-Asriyye, t.y.

¹⁵³ Beydâvî, **Minhâcu’l-Vüsûl İlâ İlmi’l Usûl**, s. 149.; Beydâvî, **Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil**, Cilt 2, s. 145.

¹⁵⁴ **Kur’an**, Bakara Sûresi, Ayet 106.

¹⁵⁵ “...İnsanlara, kendilerine indirilene açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünceleri için sana bu Kur’ân’ı indirdik.” **Kur’an**, Nahl Sûresi, Ayet 44.

¹⁵⁶ “...Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.” **Kur’an**, Nahl Sûresi, Ayet 89.

¹⁵⁷ Beydâvî, **Minhâcu’l-Vüsûl İlâ İlmi’l Usûl**, s. 149; Beydâvî, **Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil**, Cilt 1, s.143.

¹⁵⁸ “Haber-i vâhid; “mütevâtir Sünnetin dışında kalan ve Resûlullah’tan itibaren adalet ve zabt sıfatlarını taşıyan bir veya iki yahut tevâtür derecesine ulaşmayan sayıda sahâbenin, daha sonra tâbiinin ve tebeu’t-tâbiinin rivâyet ettiği, metninde şâz ve illet bulunmayan ve zann-ı gâlib ile (râcih) sabit olan habere denir. Bir habere rivâyet yollarının çoğalmasa sebebiyle “meşhur” denilse bile bu haber âhâd olmaktan çıkmaz.” **bkz.**

benimseyerek bu konuda da cumhûr ile aynı kanaati paylaşmıştır. Bunu ise “*kat’i delil, zannî delil tarafından ortadan kaldırılamaz.*” diyerek delillendirmiştir.¹⁶⁰

Müfessirimiz, İcmâ’nın nâsîh ve mensûh olamayacağı görüşündedir. Çünkü nass icmâ’dan öncedir ve icmâ nassa muhalif olarak gerçekleşmez demektir.¹⁶¹

Beydâvî, kıyâsın ancak şartının zâil olması ile ortadan kalkabileceğini ve ancak kendisinden daha kuvvetli olan bir kıyâs (kıyâs-ı celî) tarafından nesh edilebileceğini söylemektedir.¹⁶²

Beydâvî ayrıca, “Nesh, tarih ile bilinir. Eğer râvî, bu hüküm önceydi derse bu ifadesi kabul edilir. Ama bu hüküm mensûhtur sözü kabul edilmez. Çünkü bu kanaati, ictihâdı olabilir. Râvînin ictihâdını ise kabul etmek durumunda değiliz.” demektir.¹⁶³

2.2. BEYDÂVÎ’NİN NESHİ KABUL GEREKÇELERİ

Beydâvî, Kur’ân âyetleri arasında neshin mümkün ve vâki olduğunu dile getiren âlimlerdendir. Nitekim âyetler, Allah’tan bir rahmet ve lütuf olarak insanların maslahatına ve ihtiyaçlarına uygun şekilde indirilmiştir demektir. Ona göre bir vakitte maslahat olan bir şey, daha sonra mefsetet olabilir. İnsanların maslahatları da tıpkı geçim faktörlerinde olduğu gibi asırlara ve şahıslara göre değişim gösterir. Bir asırda faydalı olan bir şeyin başka bir asırda zarar vermesi mümkündür. Dolayısıyla ilk âyetin, sonra gelen âyetle neshedilmesi mümkündür. Ya da bir vakitte maslahat olmayan bir şey daha sonra maslahat olabilir.¹⁶⁴

Mustafa Ertürk, “Haber-i Vâhid”, **TDV. İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1996, Cilt 14., s. 349-352.

¹⁵⁹ Mütevâtir Haber; “Yalan söylemek üzere ittifaklarını âdeten aklın kabul etmeyeceği kalabalık cemaatin, yine kendileri gibi kalabalık cemaatlerden naklettikleri haberdir. Mütevâtir bir hadisin Resûlullah’a (s.a.v) ulaştığında, yâni onun sözü olduğunda ne sureten ne de mânen bir şüphe bulunmaz. Bu yüzden kesin bilgi ifade eder.” Erdoğan, **a.g.e.**, s.440.

¹⁶⁰ Beydâvî, **Minhâcu’l-Vüsûl İlä İlmi’l Usûl**, s. 149.

¹⁶¹ Beydâvî, **Minhâcu’l-Vüsûl İlä İlmi’l Usûl**, s. 150.

¹⁶² Beydâvî, **Minhâcu’l-Vüsûl İlä İlmi’l Usûl**, s. 150.

¹⁶³ Beydâvî, **Minhâcu’l-Vüsûl İlä İlmi’l Usûl**, s. 151.

¹⁶⁴ Beydâvî, **Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil**, Cilt 1, s. 109-110.

Müfessir, Nahl sûresi 101. âyetin tefsirinde de neshe gerekçe olarak; Allah'ın kulların maslahatını en iyi bilen olduğunu söyleyerek, bir vakitte maslahat olan bir şeyin sonraki başka bir vakitte mefsedete dönüşebileceğini ve Allah'ın bunu değiştirip neshedeceğini ve o dönemde maslahat olmayan bir şeyin şu an için maslahat olabileceğini ve bunun öncekinin yerini alarak (neshederek) sabit olacağını ifade etmiştir.¹⁶⁵

Kadı Beydâvî, Kur'ân'ın bir kısım hükümlerinin bir kısmını neshi birbiriyle çelişki ve birbirini yalanlama olmadığı gibi Hz. İsa (a.s)'ın şeriatının Tevrat'ta haram kılınmış olan bazı şeyleri helal kılması, Tevratı tasdik edici olarak gelmesi durumuna hâlel getirmeyip çelişiklik arzetmeyeceğini söyleyerek neshin hakikatte zamanlara göre beyan ve tahsis olduğunu ifade eder.¹⁶⁶

Netice olarak müfessirin neshe gerekçe olarak maslahat-mefsedet kıstasını ileri sürdüğünü söyleyebiliriz.

2.3. BEYDÂVÎ'DE NESH İLKELERİ

Beydâvî'nin tefsirinde mensûh âyetleri ele alırken herkesçe müsellemlerle genel ilkelerle birlikte özellikle birtakım ilkelere vurguda bulunduğunu tespit ettik. Çalışmamızın bu kısmında müfessirin özellikle vurguladığı bu ilkeleri ele almaya çalışacağız.

a. Neshin Emirde Meydana Gelmesi Durumunda Emrin Mutlak Olması Gerekliliği

Beydâvî, neshin emir ve nehyde cereyan etmesi gerekliliğini ve emrin mutlak olması gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim İbn'i Abbas (r.a)'ın seyf âyetiyle mensûh addettiği Bakara sûresi 109. âyeti, emrin gayr-ı mutlak olduğu gerekçesiyle mensûh addetmemiş ve neshine itiraz etmiştir.¹⁶⁷

---

¹⁶⁵ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 712.

¹⁶⁶ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 213.

b. Nüzûl Tertibinin Gerekliği

Beydâvî, nâsîh âyetin mensûh âyetten sonra nâzil olması gerektiği ilkesinden hareket ederek bu hususta oluşabilecek itirazların önüne geçmek için tefsirinde gerekli açıklamaları yapmıştır.

Bakara sûresi 240. âyetle ilgili açıklamalarda bulunan müfessir; “234. âyet tilavette her ne kadar bu âyetten önce olsa da nüzûl bakımından bu âyetten sonra inmiştir” şeklinde bir açıklama yapmakla nâsîh âyetin mensûh âyetten sonra nâzil olması gerektiği ilkesinden hareketle bu hususta oluşabilecek itiraz ve kafalardaki soru işaretlerini giderme yolunu tercih etmiştir.¹⁶⁸

Mâide sûresi 6. âyeti tefsirinde de müfessir, Hz. Peygamber (s.a.v)’in şu hadis-i şerifine yer verir: “*Maide sûresi son inen sûrelerdendir. Dolayısıyla onda helal olduğu bildirilenleri helal kabul edin, haram kılındığı bildirilenleri de haram sayın.*” Beydâvî, sonra indiği hadiste açıkça belirtilen Maide sûresinin mensûh olamayacağını olsa olsa nâsîh olabileceğine esasında zımnen vurgu yapmıştır. Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.v)’in hadisinin delaletine istinaden âyette neshin vaki olmadığını ifade etmiş olmaktadır. Bunu yaparken de nüzûl bakımından sonra inmiş olan bir âyet veya sûrenin mensûh addedilemeyeceği ilkesinden hareket etmiştir.¹⁶⁹

Ahzâb sûresi 52. âyeti tefsirinde de Beydâvî âyetin 51. âyetle mensûhluğu hususunda ihtilaf vardır demiştir. Ancak tefsirde yer verilen ikinci manaya göre nâsîh olarak zikredilen 51. âyet her ne kadar kıraat bakımından önde olmuş olsa da nüzûl bakımından bu âyet ondan öncedir demiştir. Müfessirin bu açıklamayı yapma gayesi âyetin mensûh addedilmesi durumunda nâsîh âyetin mensûh âyetten sonra inmiş olması gerekliği ilkesinden hareketle mushaf tertibine bakılarak oluşabilecek bir takım itirazların önüne geçmek içindir.

---

¹⁶⁷ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, Cilt 1, s. 111.

¹⁶⁸ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, Cilt 1, s.172.

¹⁶⁹ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, Cilt 1, S. 335.

c. Nâsîh Ve Mensûh Âyetler Arasında Çelişki Olması

Bakara sûresi 180. âyeti tefsirinde müfessir; miras âyetinin vasiyet âyeti ile çelişiklik arz etmek bir yana destek mahiyetinde olduğu, dolayısıyla neshin şartlarından olan nâsîh ve mensûh âyetler arasında her biriyle aynı anda amel etmeye imkan vermeyecek düzeyde bir çelişkinin olması gerekmektedir demiş ve bunun da gerçekleşmediği gerekçesiyle âyeti kerîmeyi mensûh âyetler kategorisinde değerlendirmemiştir.¹⁷⁰

d. Genel Bir İfadenin Özel Bir Hükmü Neshinin Mümkün Olmayacağı

Beydâvî, haram ayda savaşma hususunu ihtivâ eden Bakara sûresi 217. âyeti tefsirinde; âyeti mensûh addetmek, âmm bir ifade ile hass bir hükmün neshine hükmetmek olur demiştir. Bunun da ihtilafli bir mesele olduğunu söyleyen müfessir, çoğunluğun âyetin mensûh olduğu görüşünü tercih etmeyerek âyeti mensûh addetmenin âmm'ın hass'ı neshi kabilinden olacağını bunun da ilkesel olarak mümkün olmadığını söyleyerek âyetin mensûh olmadığı görüşünde olduğunu söylemek mümkündür.¹⁷¹

e. Haberi Vâhidle Kur'ân'ın Nesholunamayacağı

Beydâvî, En'am sûresi 145. âyeti açıklamasında “kat'i delil zanni delil tarafından ortadan kaldırılamaz”¹⁷² ilkesinden hareketle bu âyeti nesh kategorisinde değerlendirmemiş olup haberi vahidle Kur'ân'ın neshedilemeyeceği ilkesine vurguda bulunmuştur.

Beydâvî, Bakara sûresi 180. âyeti açıklamasında da Hz Peygamberin; “*Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Dikkat edin varise vasiyet yoktur.*”¹⁷³ hadis-i şerifiyle âyetin nesholunduğunun söylendiğine dair görüşü zikretmiş ve değerlendirme sadedinde müfessir bu âyet için neshin uzak ihtimal olduğunu şu sözleriyle açıklamıştır: Hadis-i şerif, haber-i

¹⁷⁰ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 139.

¹⁷¹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 157.

¹⁷² Beydâvî, *Minhâcu'l-Vüsûl İlâ İlmi'l-Usûl*, s.149.

¹⁷³ Ebû Dâvud, *Süneni Ebû Dâvud Kitabu'l-Buyû*, 3565.

vahid türündendir. Her ne kadar ahaddan da olsa ümmet nezdinde kabul görmesi rivâyeti Mütevatir derecesine yükseltmez demektir.¹⁷⁴

Netice olarak müfessir usûlünde de belirttiği; “*Ahâd (haberi vahid) hadisle Kur’ânın nesholunamayacağı*”¹⁷⁵ ilkesinden hareketle âyeti kerîmeyi mensûh âyetler kategorisinde değerlendirmemiştir.

24. BEYDÂVÎ’NİN NESHE DELİL OLARAK GETİRİLEN ÂYETLERE YAKLAŞIMI

Çalışmamızın bu kısmında neshi kabul edenlerce neshe delil olarak getirilen âyetleri ve Beydâvî’nin bu âyetlere yaklaşımını ele alacağız.

2.4.1. Bakara, 2/106:

“مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّمَّا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾”

“*Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?*”

Kadı Beydâvî, bu âyetin iniş sebebi olarak: Müşriklerin veyahut Yahûdîlerin: Muhammed'i görmüyor musunuz, ashâbına bir şey emrediyor. sonra da onları o emrettiği şeyden menediyor ve onun tersini buyuruyor, demeleri üzerine indi demektedir. Ardından neshin tarifini şu şekilde yapar; “*Bir şeyin şeklini ortadan kaldırarak başkasında sabit kılmaktır. Güneşin gölgeyi neshedip yok etmesi ve nakletmesi gibi. Tenasüh de aynı kökten gelmektedir...*” Âyetin neshinden maksat ise kıraat edilmek suretiyle ibadet olunmasının sona erdiğinin beyanı veya âyetin hükmünün sona erdiğinin beyanı ya da her ikisinin birlikte sona erdiğinin beyanıdır. Âyeti unutturması ise akıllardan gidermesi şeklindedir.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 139.

¹⁷⁵ Beydâvî, *Minhâcu'l-Vüsûl İlä İlmi'l-Usûl*, s. 149.

¹⁷⁶ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 109-110.

Beydâviye göre bu âyet, Kur'ân âyetleri arasında neshin varlığına ve âyetlerin inişinin belli bir zamana kadar ertelenmesinin caiz olduğuna delâlet etmektedir. Hükümlerin meşru kılınması ve âyetlerin inmesi Allah'tan bir lütuf ve rahmet olarak kulların maslahatı ve nefislerinin kemali içindir. İnsanların maslahatları da tıpkı geçim faktörlerinde olduğu gibi asırlara ve şahıslara göre değişim gösterir. Ve bir asırda faydalı olan bir şeyin başka bir asırda zarar vermesi mümkündür. Dolayısıyla bir âyetin, daha sonra başka bir âyetle neshedilmesi olağan bir durumdur.¹⁷⁷

Müfessirin bu âyetle ilgili açıklamalarından hareketle şunlar söylenebilir:¹⁷⁸

1- Beydâvi yaptığı “*Âyetin neshinden maksat kıraat edilmek suretiyle ibadet olunmasının sona erdiğinin beyanı veya âyetin hükmünün sona erdiğinin beyanı ya da her ikisinin birlikte sona erdiğinin beyanıdır.*” şeklindeki tarifte 3 nesh çeşidi olan; tilâveti mensûh hükmü bâki, hükmü mensûh tilâveti bâki ve hem tilâveti hem de hükmü mensûh kısımlarını kapsayan bir tarif yapmıştır.

2- Beydâvi neshin hikmeti olarak; Allah'tan bir rahmet olduğunu ve kulların maslahatının gözetildiğini söylemiştir.

3- Tarifinde aynı şekilde bedelsiz neshi kabul etmeyenlere reddiyede bulunmuştur.

4- Beydâvi âyeti açıklamasında nâsihin mensûhtan daha hafif olmasını şart koşanlara da reddiyede bulunmuştur.

5- Sünnetin Allah'tan bir vahiy olduğunu söyleyerek Sünnetin Kur'ânı neshine cevaz vermiştir.

6- Hayırlılığın nâsihin kendisinde değil gelen hükümde olduğunu söylemiştir.

7- Değişim ve farklılık neshin doğasında vardır diyerek bu âyeti Kur'ân'ın hâdis olup mahlûk olduğuna delil getiren Mu'tezile'ye; Değişim ve farklılık kadim zatla kâim mana ile ilgili şeylerdendir diye cevap vererek Kur'ân Allah kelimidir mahluk değildir demiştir.

---

¹⁷⁷ Beydâvi, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 109-110; İsamü'd-Din İsmail b. Muhammed el-Hanefî, *Hâşiyetü'l-Kônevi*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001, Cilt 4., s. 109-123.

2.4.2. Ra'd, 13/39:

“يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ (۳۹)”

“Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfûz) O'nun yanındadır.”

Beydâvî bu âyeti; “Allah, neshini uygun gördüğünü nesheder, hikmetinin iktiza ettiğini ise sabit bırakır” şeklinde tefsir ettikten sonra bu âyetin tefsiri sadedinde söylenen diğer görüşleri de temriz sigasıyla ve sırasıyla şöylece zikreder:

1- “Allah, tevbe edenin günahlarını silerek, günahların yerine haseneleri, sevapları sabit bırakır.”

2- “Hafaza meleklerinin kitaplarından cezaya taalluk etmeyenleri (-seyyie veya hasene olmayanları-, çünkü hafaza melekleri herşeyi yazmaktadır.) siler, İkisinden birine (günah -sevap) ve ya her ikisine karşılık olarak ceza veya mükâfata taalluk edenleri ise yazıldığı şekliyle sabit bırakır.”¹⁷⁹

3- “Bir topluluğu tarihten siler, diğerlerine karışmaz, sabit bırakır.”

4- “Kâinattaki fesâdatı ortadan kaldırır.”

Beydâvî “Ümmü'l-Kitab” için de, kitapların aslı olan levh-i mahfuzu ifade etmektedir. Çünkü her şey orada yazılıdır demektedir.¹⁸⁰

Müfessirin ilk başta kendi görüşünü serdettiği ve ardından diğer görüşleri temriz sigasıyla naklettiği görülmekte olup âyete nesh manası verdiği açıkça görülmektedir. Dolayısıyla müfessirin bu âyeti neshin cevâzına delil olan âyetler kategorisinde değerlendirdiğini söylemek mümkündür.

¹⁷⁸ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 109-110; Kocâvi, *Haşiyetü Şeyhzâde*, Cilt 2., s. 217-225; İsmail b. Muhammed el-Hanefi, *Hâşiyetü'l-Kônevi*, Cilt 4., s. 109-123.

¹⁷⁹ Kocâvi, *Haşiyetü Şeyhzâde*, Cilt 5., s. 132.

¹⁸⁰ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 653

2.4.3. Nahl, 16/101:

“وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزَّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (١٠١)“

“Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini gâyet iyi bilir- onlar Peygamber'e, "Sen ancak uyduruyorsun" derler. Hayır, onların çoğu bilmezler.”

Beydâvî, bir âyetin değiştirilip yerine diğer âyetin getirilmesi hususunun neshle olduğunu söyleyerek; nâsih olarak gelen âyetin, mensûh âyetin - lafzen (tilaveti mensûh) olsun hükmen (hükmü mensûh) olsun - yerine konulduğunu dile getirmiştir.

Müfessir, Allah'ın kulların maslahatını en iyi bilen olduğunu söyleyerek, bir vakitte maslahat olan bir şeyin sonraki başka bir vakitte mefsedete dönüşebileceğini ve Allah'ın bunu değiştirip neshedeceğini ve o dönemde maslahat olmayan bir şeyin şu an için maslahat olabileceğini ve bunun öncekinin yerini alarak (neshederek) sabit olacağını ifade etmiştir.¹⁸¹

İbni Abbas'tan rivâyet edildiğine göre birbirini nesheden âyetler indiğinde müşrikler, Muhammed ashabıyla alay ediyor birgün emrettiği şeyi diğer gün yasaklıyor diyerek onun Allah adına iftirada bulunduğunu söylemekteydiler. Bunun üzerine de bu âyeti kerîme inzal edilmiş olup onların bilgisizliği anlatılarak iftiraları karşısında kınanmışlardır.¹⁸²

Neshe delil olarak gösterilen bu âyeti kerîmeyi tefsirinden,

Müfessirin nesh çeşitlerinden olan tilaveti mensûh hükmü bâki ve hükmü mensûh tilaveti baki kısmını kabul ettiğini ve neshe gerekçe olarak maslahat-mefsedet kıstasını ileri sürdüğünü söyleyebiliriz.

¹⁸¹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 712.

¹⁸² Kocavi, *Haşiyetü Muhyiddin Şeyhzâde*, Cilt 5, s. 324.

2.5. BEYDÂVÎ TEFSİRİ'NDE NESHE KONU AYETLERİN ANALİZİ

Çalışmamızın bu bölümünde âyetler mushaf tertibi gözetilerek ve sûre bazlı ele alınmış olup ilk olarak neshe konu olan âyetler ve mealleri verilmiştir. Ardından müfessirin bu konuda serdettiği görüş, nakil ve değerlendirmeleri irdelenip analiz edilerek neticelendirilmiştir.

2.5.1. Bakara Sûresi:

Bakara Sûresi, 2/68:

“قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بُكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَاذْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾”

“Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın.” dediler. Mûsâ şöyle dedi: “Rabbim diyor ki: O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır. Haydi emrolduğunuz işi yapın.”

Beydâvî, İsrailoğullarının hakkında ihtilafa ve çekişmeye düştükleri cinâyetin aydınlanması için Allah’ın onlara inek kesmelerini emretmesi ve onların da Hz. Musa’ya devamlı sorular sorarak kesmeleri emredilen ineğin mahiyeti hakkında bilgi edinme yollu çaba ve ayak diremelerine değinmiştir. Sonra; “O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır” şeklinde verilen cevapla bu zikredilen sıfatlar neticesinde kesilmesi emredilen ineğin muayyen (belirli) bir inek olduğuna delalet ettiği görüşünü serdetmiştir. Bu durumda kesilmesi gereken ineğin muayyen bir inek olması durumu ise bir emir ile alakalı açıklamanın emrin hitabı vaktinden sonrasına bırakılmasının cevazını gerektirir demiştir.

Müfessir, beyanın hitaptan sonraya bırakılmasını inkâr eden kimse ise kesilmesi gereken ineğin, başta mübhem (belirsiz) olan herhangi bir inek olduğunu ve İsrailoğullarının sordukları sorular yüzünden sıfatlarla tahsis edilip sonradan muayyen bir ineğe dönüştüğünü iddia etmiş olur. Bu durum ise yapılması gereken, emredilen bir işin uygulanmasından önce neshini gerektirir. Çünkü kesilecek olan ineğin mübhem bir biçimde emredildiği ilk aşamada istedikleri herhangi bir ineği kesme hususunda seçme iradesi tanınmış olmakta, sıfatlarla tahsis aşamasında ise nasla sabit olan seçme hürriyeti ortadan

kalkmış olmakta ve bu da uygulamadan önce neshi gerektirmektedir demiştir. Burdaki neshinden kasıt ise literal anlamdaki nesh değil daha sonra gelen şer’i bir hükmün önceki şeri hükmü ortadan kaldırması şeklindeki neshdir.¹⁸³

Son bölümde Beydâvî, beyanın hitaptan sonraya bırakılmasının da uygulamadan önce neshin varlığının da caiz olduğunu söylemiştir. Ancak müfessir gerek âyeti kerîmenin zahiri gerekse de Hz. Peygamber’den rivâyet edilen; “*Eğer başta diledikleri herhangi bir ineği kesselerdi bu onlara yeterdi, Ancak onlar işi kendilerine zorlaştırdı Allah da bu durumu onlara zorlaştırdı.*”¹⁸⁴ Şeklindeki hadis ikinci görüşü yâni kesilmesi emredilen ineğin ineklerden herhangi bir inek olduğu ve İsrailoğullarının soruları neticesinde bunun sıfatlanarak muayyen ineğe dönüştürüldüğü görüşünü desteklemektedir demiştir. Müfessir de uygulamadan önce neshi gerekli kılan bu görüşü tercih etmiştir.

Dolayısıyla Müfessirimizin emredilen, yapılması vacip olan bir durumdaki hükmün uygulamaya geçmezden evvel daha sonra gelen şer’i hükümle neshinin caizliği görüşünde olduğu söylenebilir.

Bakara Sûresi, 2/109:

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْتُوا
وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾

“*Kitap ehlinde bir çoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz şimdilik, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün. Şüphesiz Allah, gücü her şeye hakkıyla yetendir.*”

Beydâvî, âyetin “*Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün.*” kısmını tefsirinde af ve hoşgöründen maksadın, suçluyu cezalandırmayı terk etmek ve onu

¹⁸³ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil* Cilt 1, s. 93; Kocavi, *Haşiyetü Muhyiddin Şeyhzâde* Cilt 2, s. 94-95.

¹⁸⁴ İbn Kesir, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, Cilt 1, s. 275.

kınamamak olduğunu söylemiştir. Allah'ın emrinin gelmesinden maksat ise; Onlarla savaş izni ve onların cizyeye mahkum edilmeleri hakkında izin veya Beni Kurayza kabilesinin öldürülmesi, Beni Nadir kabilesinin de Medine'den çıkarılmak suretiyle sürgüne gönderilmesidir.

Müfessir, İbni Abbas (r.a)'ın bu âyetin seyf âyetiyle mensûh olduğunu söylediğini naklederek, buradaki emrin gayr-ı mutlak olduğu için bu görüşün tartışmaya açık, ihtilafli ve uzak ihtimal olduğunu söylemiştir.¹⁸⁵

Sonuç olarak müfessirin İbni Abbas (r.a)'ın âyetin mensûh olduğu görüşünü naklettiği ve İbn-i Abbas'la aynı görüşü paylaşmayarak âyeti nesh kategorisinde değerlendirmediyi söylemek mümkündür.

Bakara Sûresi, 2/115:

“وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَئِنَّ وَجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾”

“Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir.”

Müfessir, yeryüzünün tamamının Allah'a ait olduğunu hangi mekanda olunursa olunsun kibleye yönelindiğinde Allah'ın zatının orda olduğunu ve bunu bilip muttali olduğunu, kullarına karşı rahmetinin genişliği ve onların maslahatları ile amellerini bildiğini zikretmiştir. Akabinde İbn-i Ömer (r.a)'ın âyetin yolcunun binek üzerindeki namazı hakkında indiğini söylediğini aktarıp bu hususta zikredilen diğer iki görüşü de temriz sigasıyla şöylece zikreder: Denilmiştir ki, âyet karanlık bir vakitte kibleyi bilemeyip tepitte zorlanan ve her biri farklı yönlere durarak namazlarını kılan bir topluluk hakkında indi. Sabah olduğunda ise kibleyi fark edip hatalarını anladılar. Müfessir bu durumdan hareketle, müctehid hata etse ve sonra da hatasını anlasa, eskisiyle yaptığı ameli iade etmesi gerekmez demiştir. Müfessirin ilk görüşte olduğu gibi herhangi bir tercihte bulunmadığı

---

¹⁸⁵ Beydâvi, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 111.

ikinci görüşe göre ise; âyet kıblenin neshine bir hazırlıktır ve Mabud olan Allah'ın herhangi bir mekan ve cihette olmasını tenzihtir.¹⁸⁶

Müfessir, son görüş olarak ve temriz sigasıyla zikrettiği, âyetin kıblenin neshi için hazırlık mahiyetinde olduğu görüşü ile ilgili herhangi bir tercihte bulunmayarak bu âyette kıblenin neshi ile ilgili bir değerlendirme yapmamıştır.

Bakara Sûresi, 2/143-144:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ (١٤٣-١٤٤)

“Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık. Her ne kadar Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl'e tabi olanlarla, gerisin geriye dönecekleri ayırd edelim diye kible yaptık. Allah imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz, Allah insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.”

Beydâvî, âyetin عَلِيَّهَا كُنْتَ الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا kısmını tefsirinde, burada kıbleden kasıt Kâbe'dir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) Mekke'de iken Kâbe'ye doğru namaz kılıyordu. Hicretten sonra ise Yahudilere ülfet maksadıyla Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılmakla emrolundu demiştir. Veya burada kıbleden kasıt İbn-i Abbas (r.a)'ın rivâyetine binaen Beyt-i Makdis'tir. Şöyle ki; “Hz. Peygamber (s.a.v)'in kiblesi Mekke'de iken Beyt-i Makdis idi. Ancak namaz kılarken Kâbe'yi kendisi ile Beyt-i Makdis arasına alıyordu.” demiştir. Bu manalardan hareketle müfessir; kible ile ilgili zikrolunan ilk takdire göre âyetin nâsih, ikinci takdire göre ise mensûh olduğunu söylemiştir. Buna göre de mana; işin özünde senin için esas olan Kâbe'ye yönelmendir, senin kıbleni Beyt-i Makdis yapmadık şeklindedir.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 112.

¹⁸⁷ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 124.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ üzere olan sebatınızı, mensûh olan kibleye olan imanınızı veya ona karşı kıldığınız namazlarınızı zayi edecek değildir şeklindeki takdirlere yer vermiş ve ardından, “Hz. Peygamber (s.a.v) Kâbe’ye yöneldiği zaman ashab; kiblenin tahvilinden önce vefat eden kardeşlerimizin durumu ne olacak Ya Resulallah?” deyince Allah’ın kullarına karşı çok şefkatli ve çok merhametli olduğunu hatırlatan ve ecirlerini zayi etmeyeceğini belirten bu âyetin nazil olduğu rivâyetini nakletmiştir,¹⁸⁸

Takib eden 144. âyette de Hz. Peygamber (s.a.v)’in Kâbe’ye yönelmek arzusu ile vahiy beklentisinde olduğundan ve hoşnut olduğu kibleye yöneltileceğinden bahsedilmekte akabinde Kâbe’ye yönelmeyi emreden şu ifadeler zikrolunmaktadır; *قَوْلٍ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ* “(Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir.”¹⁸⁹

Rivâyet olunmuştur ki; “Hz. Peygamber (s.a.v) Medine’ye hicretinde on altı ay Beyt-i Makdis yönüne namaz kıldı. Sonra Bedir savaşından iki ay önce Receb ayında zevalden sonra Kâbe’ye yöneldi. Kiblenin tahvili emri geldiğinde Beni Seleme mescidinde Hz. Peygamber ashabıyla beraber öğle namazının ilk iki rekatını kılmıştı, ardından namazda iken emredildiği yöne döndü ve erkekler ile kadınlar saf yerlerini değiştirdi ve bu mescid kibleteyn mescidi olarak adlandırıldı.”¹⁹⁰

“(Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) hep o yöne dönün.”¹⁹¹ ifadelerinde Allah (c.c), şanına tazim ve Peygamberin beklentisine bir cevap olmak üzere önce özel olarak Peygamberine Kâbe’ye yönelmesini emretti. Akabinde de hükümün umumiliğini göstermek, kible emrini pekiştirmek ve ümmeti ona tabi olmaya teşvik maksadıyla genel bir şekilde açık bir hüküm olarak beyan etmiştir.¹⁹²

¹⁸⁸ Beydâvi, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, Cilt 1, s. 124.

¹⁸⁹ *Kur’an*, Bakara Sûresi, Ayet 144.

¹⁹⁰ Beydâvi, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, Cilt 1, s. 125.

¹⁹¹ *Kur’an*, Bakara Sûresi, Ayet 144.

¹⁹² Beydâvi, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, Cilt 1, s. 125.

Müfessir bu konuyla ilgili olarak Ra'd sûresi 37. âyeti “*Sana gelen bu ilimden sonra eğer sen onların heva ve heveslerine uyarsan, Allah tarafından senin için ne bir dost vardır, ne de bir koruyucu.*”¹⁹³ tefsirinde “*onların heva ve hevesleri*”nden kasıt, onların seni çağırdıkları şeyler ki; onların dinini takrir, onların kiblesinden döndürüldükten sonra kiblelerine doğru namaz kılmaktır demiştir. “*sana gelen ilim*” ifadesinden maksadın da kiblenin neshi bilgisi olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁴

Açıklamalarına bakıldığı zaman açıkça görülecektir ki müfessir, kiblenin tahvili meselesini nesh kategorisinde ele almış olup bu nesh durumunu da Kur’ân’ın Sünneti neshi kabilinden değerlendirmiştir.¹⁹⁵

Bakara Sûresi, 2/178:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾

“*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.*”

Müfessir âyetin sebebi nüzûlü olarak şunu anlatır; Cahiliye döneminde iki Arap kabilesi arasında kan davası vardı. Bunlardan biri diğere göre daha itibarlı ve güçlü konumda idi. Konumu itibariyle güçlü olan taraftakiler yemin ederek şöyle dediler: “Bizden köleye karşılık sizden hür, kadına karşılık erkek öldüreceğiz.” İslâm dini geldiğinde muhakemeleşmek üzere Hz. Peygamber (s.a.v)’e geldiler, bu durum üzerine bu âyet nazil oldu, Hz. Peygamber (s.a.v) onlara kısasta denklik üzere muamele etmelerini emretti.¹⁹⁶

¹⁹³ Kur’an, Ra'd Sûresi, Ayet 37.

¹⁹⁴ Beydâvi, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 653.

¹⁹⁵ Beydâvi, *Minhâcul-Vüsûl İla İlmi'l-Usûl*, s. 149.

¹⁹⁶ Beydâvi, *Envâru't -Tenzil*, Cilt 1, s. 137.

Beydâvî, âyetin köleye karşılık hür, kadına karşılık erkek öldürülmez anlamına delalet etmediği gibi, bunun aksine de delalet etmediğini söyleyerek, İmam Malik ve İmam Şâfii'nin, Hz. Ali (r.a)'dan gelen şu rivâyete dayanarak; *“Bir adam kölesini öldürdü. Hz. Peygamber (s.a.v) ona celde cezası uyguladı ve bir seneliğine sürgüne gönderdi, kısas yapmadı.”* köleye karşılık hür insanın -köle kendinin olsun, başkasının olsun farketmez- öldürülmesini men ettiklerini beyan etmiş ve şunları aktarmıştır; Hz. Ali (r.a)'dan şöyle rivâyet edilir: *“Zımmiye karşılık Müslümanın, köleye karşılık hürün öldürülmemesi Sünnettendir.”* Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer köleyi öldüren hür insana kısas uygulamazlardı. Sahabe bunu gördüğü halde reddeden de çıkmadı.¹⁹⁷

Eğer bir nassın manaya delaletinde sıkıntı yoksa hükmünün mensûh olduğu iddia edilemez diyen müfessir, dolayısıyla *“Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zâlimlerin ta kendileridir.”*¹⁹⁸ âyetine dayanarak yukarıdaki hükmün bu âyetle neshedildiği söylenemez. Çünkü burada, Tevrat'ta yer alan bir hüküm hikaye yollu anlatılmaktadır. Bu ise Kur'an'daki bir hükmü neshedemez demiştir.¹⁹⁹

Netice olarak müfessir, söz konusu âyeti Mâide suresinde geçen *“cana karşı can”* ifadesindeki kapalılığı açıklama mahiyetinde değerlendirip âyetler arası nesh iddiasının isabetli olmadığını zikrederek âyeti mensûh âyetler kategorisinde değerlendirmemiştir.

Bakara Sûresi, 2/180:

”كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ (١٨٠)“

“Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı.”

¹⁹⁷ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Şadi Eren (trc.), Selsebil Yay., İstanbul; 2011, Cilt 1, s. 235.

¹⁹⁸ *Kur'an*, Mâide Sûresi, Ayet 45.

¹⁹⁹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 138.

Ölüm emareleri ortaya çıktığında ana, baba ve akrabaya vasiyet ile ilgili hüküm hakkında Beydâvî, varise vasiyet hususunun İslamın başlangıcı olan ilk yıllarında var olan bir uygulama olduğunu, bu hükmün miras âyeti²⁰⁰ ve Hz Peygamberin; “Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Dikkat edin varise vasiyet yoktur.”²⁰¹ hadis-i şerifiyle nesholunduğu görüşünü zikretmiştir.

Değerlendirme sadedinde müfessir bu âyet için neshin uzak ihtimal olduğunu şu sözleriyle açıklar: Miras âyeti buna muarız değil bilakis âyet vasiyetin miras taksiminden önce olması gerektiğine mutlak manada delalet etmek bakımından vasiyeti teyid etmektedir. Hadis-i şerif ise haber-i vahid türündendir. Her ne kadar ahaddan da olsa ümmet nezdinde kabul görmesi rivâyeti Mütevatir derecesine ulaştırır diyen Zemahşeri'nin aksine²⁰² Beydâvî, Ümmet nezdinde teveccüh görerek kabul görmesi hadisi Mütevatir derecesine yükseltmez demektedir.²⁰³

Netice olarak müfessir; âyeti kerîmeyi usûlünde de belirttiği “*Ahâd (haberi vahid) hadisle Kur’ânın nesholunamayacağı*”²⁰⁴ ilkesinden hareketle miras âyetinin vasiyet âyeti ile çelişiklik arz etmek bir yana destek mahiyetinde olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla neshin şartlarından olan nâsîh ve mensûh âyetler arasında her biriyle aynı anda amel etmeye imkan vermeyecek düzeyde bir çelişkinin olması gerekliliğinin gerçekleşmediği gerekçesiyle âyeti kerîmeyi mensûh âyetler kategorisinde değerlendirmemiştir.

Bakara Sûresi, 2/184:

أَيَّاماً مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضاً أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٍ مَسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

²⁰⁰ bkz. **Kur’an**, Nisâ Sûresi, Ayet 11.

²⁰¹ Ebû Dâvud, **Sünen-i Ebu Dâvud**, Kitabu'l-Buyû, 3565.

²⁰² Ebu'l-Kâsım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşeri, **el-Keşşaf an Hakâiki Ğavamizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvi'l fi Vücûhi't-Te'vil**, Muhammed Abdus-Selam Şâhin, (thk.), Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015, Cilt 1, s. 222.

²⁰³ Beydâvî, **Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil**, Cilt 1, s. 139.

²⁰⁴ Beydâvî, **Minhâcu'l-Vüsûl İlä İlmi'l-Usûl**, s. 149.

“Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”

Beydâvî “sayılı günler”den maksadın Ramazan orucu olduğunu ve ya Ramazan orucunun farzietinden önce vacib oldukları halde Ramazanın kendilerini neshettiği Aşura orucu ve her aydan üç gün oruç olduğunu söylemiştir.²⁰⁵

وَ عَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ ifadesine “mukim ve sağlıklı olup oruç tutabilecek durumda olan kimseler” şeklinde mana veren müfessir, bunlar eğer tutmayıp oruçlarını yerlerse, oruç yerine bir fakiri doyurma fidyesiyle mükelleftirler demektir. Oruç emrinin geldiği ilk zamanlarda bazılarının bunun alışmadıkları bir şey olduğu için zor geldiğini bu yüzden kendilerine ilk zamanlarda oruç tutmakla, oruç tutmayıp fidye verme arasında serbestiyet ruhsatı tanındığını daha sonra da bu serbestliğin nesh edildiğini söyler.

Son bölümde kıraat vecihlerine değinen müfessir verilen bilgiler ışığında bu kıraatlere göre ikinci bir mana olarak “orucun kendilerini sıkıntıya sokup yorduğu ve oruca zorlukla güç yetirenler” anlamının ortaya çıkacağını ve ileri derece yaşlı ve aciz kimseleri kapsadığını ifade ederek bunlar için iftarla, fidye vermek arasında ruhsat tanındığını söyler. Bu durumda da âyetin hükmü sabit kalır ve nesh cereyan etmez şeklindeki görüşü zikreder. Bu durumda âyet; oruca zorlukla güç yetiren yaşlı ve aciz kimseler takatleri nisbetinde oruç tutmaya gayret ederler lâkin zorlanıp güç yetiremezlerse tutmazlar ve bir fakir doyumu fidye verirler.²⁰⁶ şeklinde anlaşılmış olur.

Beydâvî âyetin mensûhluğuyla alakalı her iki görüşü de zikretmekle beraber yukarıda zikredilen ifadeyle ilgili gerek verdiği ilk anlam gerekse ardından gelen 185. âyeti kerîmenin “Kim de hasta veya yolcu olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde

²⁰⁵ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 140.

²⁰⁶ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s-141, Kocâvi, *Hâşiyetü Şeyhzade*; Cilt 2., s. 445-450.

tutsun.” kısmını tefsirinde; “hasta ve yolcu olan kimseyi önceki genel hükümden²⁰⁷ bir tahsistir. Çünkü hasta ve yolcu da bu aya yetişen kimselerdendir” diyerek âyeti tahsis kapsamında değerlendirmiştir. Akabinde de “bir önceki âyeti kerîmenin nesholunduğu gibi bu âyetin de mensûh olduğu tevehhüm edilmesin diye bu kayıt tekrar zikredilmiştir.” demesinden bir önceki âyet olarak ifade ettiği âyetin bizim şu an değerlendirmekte olduğumuz ilgili kısım olduğu anlaşılmakta olup âyeti kerîmeyi mensûh âyetler kategorisinde değerlendirdiğini söylemek mümkündür.²⁰⁸

Âyetin nâsihi olarak tefsirde açıkça bir ifade olmamakla beraber Envar şârihlerinden olan Şeyhzâde bu âyetin nâsihinin “فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ” “Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa onu oruçla geçirsin”²⁰⁹ âyeti olduğunu, Konevî ise aynı ifadenin devamında gelen “وَإِنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ” “Eğer bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.” kısmının ve ya takib eden âyet olan Bakara sûresi 185. âyet olabileceğini söylemiştir. Konevî her iki âyet için de her ne kadar tilavette ittisal durumu mevcut ise de nüzûl bakımından ittisal mevcut değil diyerek neshin şartlarından olan nâsih âyetin mensûh âyetten sonra gelmesi gerekliliğinin mevcut olduğunu söylemiştir.²¹⁰

Bakara Sûresi, 2/187:

أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٍ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٍ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْخَبْطَ الْأَبْيَضَ مِنَ الْخَبْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ (١٨٧)

“Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin

²⁰⁷ “Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa onu oruçla geçirsin.” **Kur'an**, Bakara, Sûresi, Ayet 185.

²⁰⁸ Beydâvi, **Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil**, Cilt 1, s. 141-142.

²⁰⁹ **Kur'an**, Bakara Sûresi, Ayet 185.

²¹⁰ Kocâvi, **Hâşiyetü Şeyhzâde**, Cilt 2, s. 447-453; İsmail b. Muhammed el-Hanefi, **Hâşiyetü'l-Kônevi**, Cilt 5, s. 5-16.

karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarınca) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun. Bununla birlikte siz mescitlerde itikafta iken eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın. Allah, kendine karşı gelmekten sakınsınlar diye, âyetlerini insanlara böylece açıklar.”

Beydâvî bu âyetin sebab-i nüzûlü olarak; Rivâyet olunduğuna göre, oruç emrinin ilk zamanlarında Müslümanlar için akşam vaktinden yatsı vaktine veya yatıncaya kadar yeme-içme ve cinsel münasebette bulunmak serbest, bu vakitten sonra ise bu eylemler yasak idi. Sonra Hz. Ömer (r.a) bir gün yatsıdan sonra hanımıyla beraber oldu. Bu durum üzerine pişman olup Hz. Peygamberin yanına geldi ve özür beyanında bulundu. Orada bulunan diğer bazı kişiler de kalkıp kendilerinin de benzeri durumları olduğunu itiraf edince, bu âyetin nazil olduğunu nakletmektedir.

Müfessir, âyette geçen الرَّفْتُ ifadeyi için; cinsel ilişkiden kinayedir demektedir. Bu kelimenin tercih edilme sebebi yaptıkları bu ihlalin çirkinliğini göstermek içindir. Bundan ötürü de sonraki âyette Allah (c.c) bu fiili “*hıyanet*” olarak isimlendirdi demiştir.

Beydâvî, “*Allah (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşıp) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti.*” âyetlerini; Nefislerinize onu azaba maruz bırakacak ve sevaptan payını azaltacak şeyler yapmak suretiyle zulmediyordunuz. Yaptıklarınızdan tevbe ettiğinizde, Allah (c.c) tevbenizi kabul etti. “*Artık eşlerinize yaklaşın*” şeklinde gelen ifadeler bu konudaki haramlığı neshettiğinden, artık imsak vakti girinceye kadarki zamanda, hanımlarınızla beraber olabilirsiniz anlamı ortaya çıkmaktadır şeklinde tefsir ederek gelen bu âyetin hükmünün Sünnetteki haramlığı neshettiğini söylemekte ve bununla Sünnetin Kur’ânla neshinin caiz olduğuna delil vardır demektedir.²¹¹

---

²¹¹ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, Cilt 1, s.143.

Müfessir bu görüşüyle aslında müntesibi bulunduğu Şafii mezhebi kurucusu İmam Şafii'ye muhalif bir tutum sergilemektedir. Çünkü İmam Şafii Kur'an'ın Sünneti neshedemeyeceği görüşünü benimsemektedir.²¹²

Bu durum ise Beydâvî gibi muhakkik âlimlerin mezheplerinde körü körüne mukallit ve mutaasıp olmadıklarını göstermek bakımından dikkate şâyandır.

Bakara Sûresi, 2/190:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾

“Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.”

Beydâvî, Allah yolunda cihadı “i'lây-ı kelimetullah ve Allah'ın dinini aziz kılmak için savaşmak” şeklinde açıklamış ve ardından الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ ifadesiyle ilgili şunları söylemiştir:

“Denilmiştir ki: bu âyetteki savaşmak hükmü müşriklerle topyekûn savaşmayı emreden “Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın.”²¹³ âyetinden önce indi. Bunun manasının da, “size savaş açanlar ve kendilerinden size karşı savaşmaları beklenenlerle siz de savaşın, ama yaşlılar, çocuklar, ruhbanlar ve kadınlar gibi sizinle savaşmayanlarla savaşmayın” şeklinde olduğu anlaşılır.”²¹⁴ Müfessirin naklettiği bu görüşe göre âyeti kerîmenin Tevbe sûresi 36. âyetten önce inmiş olması bu âyetin nesholunduğu ve nâsihinin zikredilen âyeti kerîme olduğu anlamındadır.²¹⁵

Müfessir, ayrıca âyetten Müslümanlarla savaş halinde olmaları ve devamlı o kasıttaki bulunmaları sebebiyle “bütün kafirlerle savaşın” manasının da anlaşılabilceğini ifade etmiş ancak, sebebi nüzul mahiyetindeki şu rivâyetin birinci manayı teyid ettiğini

²¹² Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, a.g.e., s. 82-86.; Beydâvî, **Minhâcu'l-Vüsûl ilâ İlmi'l-Usûl**, s.149.

²¹³ **Kur'an**, Tevbe Sûresi, Ayet 36.

²¹⁴ Beydâvî, **Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil**, Cilt 1, s. 145.

²¹⁵ Kocâvî, **Hâşiyetü Şeyhzâde**, Cilt 2, s. 467.

söylemiştir. Şöyle ki; Müşrikler Hudeybiye senesi Hz. Peygamber’i ve Müslümanları umre için Mekke’ye girmekten engellediler ve Hz. Peygamber’le bu sene dönmeleri ve gelecek yıl için üç günlüğüne Mekke’ye girmeyi serbest bırakacaklarına dair barış antlaşması imzaladılar. Diğer yıl umrenin kazası için dönüldüğünde Müslümanlar, haremde veya haram ayda kendilerine bir saldırı olması durumunda karşılık vermenin haram olmasından korktular. Bu sebeple yukarıdaki âyet nazil oldu.²¹⁶

Müfessir saraheten neshe dair bir değerlendirmede bulunmamış olup sadece âyetin manasına muhtemil görüşleri zikretmekle yetinmiştir. Son bölümde ise sebebi nüzûl mahiyetindeki rivâyetin birinci manayı desteklediğini söylemesi ve birinci görüşün de âyetin Tevbe sûresi 36. âyetle mensûh olduğu görüş olması müfessirin bu âyeti kerîmeyi mensûh âyetler kategorisinde değerlendirdiğine işaret etmektedir.

Bakara Sûresi, 2/215:

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ الدِّينُ وَالْأَقْرَبِينَ وَالتَّيْلَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

“Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir.”

Müfessir, bu âyeti kerîmeyi Tevbe sûresi 60. âyetle mensûh addeden bazı müfessirlerin hilafına âyette farz olan zekata zıt-çelişik bir durum olmadığını, dolayısıyla bu âyetin zekât âyetiyle nesholunamayacağını söyleyerek âyeti neshedilmiş âyetler kategorisinde değerlendirmemiştir.²¹⁷

Bakara Sûresi, 2/217:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَزِدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَن دِينِهِ فِيمَتٌ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾

²¹⁶ Beydâvi, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 145-146.

²¹⁷ Beydâvi, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, s. 156. Kocâvi, *Hâşiyetü Şeyhzâde*, Cilt 2. S. 515.

“İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de, iman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara âyetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler.”

Müfessir “müşrik kadınlar” ifadesinin Ehli kitap kadınlarını da kapsadığını söylemiştir. Çünkü Ehli kitap, “Yahudiler, “Üzeyr Allah'ın oğludur” dediler. Hıristiyanlar ise, “İsa Mesih Allah'ın oğludur” dediler. Bu onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir....”(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa, bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır.”²²⁰ âyetlerinde ifade edildiği üzere müşriktirler. Ancak, “Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir.”²²¹ âyetinin Ehli kitap kadınlarla evliliğin caiz olduğunu beyan etmesiyle bu hükmü tahsis etti diyerek, bu âyetle mensûh olduğunu söyleyenlerin hilafına bir tutum sergileyerek âyetler arası nesh değil tahsisin olduğunu söylemiştir.²²²

Bakara Sûresi, 2/240:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (٢٤٠)

“İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Ama onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa, artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

²²⁰ Kur'an, Tevbe Sûresi, Ayet 30-31.

²²¹ Kur'an, Maide Sûresi, Ayet /5.

Beydâvî, kocası vefat eden kadının bir yıl bekleme gerekliliğinin İslam'ın ilk yıllarında olduğunu sonrasında ise bir yıl bekleme hükmünün bu sûrenin 234. âyeti olan “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler. Sürelerini bitirince artık kendileri için meşru olanı yapmalarında size bir günah yoktur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”²²³ ifadeleriyle nesholunduğunu söylemiştir.²²⁴

Nâsîh âyetin mensûh âyetten sonra nâzil olması gerektiği ilkesinden hareketle müfessir; “234. âyet tilavette her ne kadar bu âyetten önce olsa da nüzûl bakımından bu âyetten sonra inmiştir” şeklinde bir açıklama yapmakla bu hususta oluşabilecek itiraz ve kafalardaki soru işaretlerini gidererek ilkeli bir tutum sergilediğini gözler önüne sermiştir.²²⁵

Beydâvî'nin bu âyeti mensûh addetmesi onun hükmü mensûh tilaveti baki kabilinden nesh çeşidine örnektir.²²⁶

Bakara Sûresi, 2/256:

“لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (٢٥٦)”

“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”

Müfessir âyeti açıkladıktan sonra; bunun nehiy manasında ihbari olduğunu zikrederek, dinde ikrah yapmayınız, zorlamayınız anlamına gelir demektedir. Ardından âyetle ilgili şu iki görüşü zikretmiştir: Âyet Âmm bir hüküm olup Tahrim sûresindeki “Ey

²²² Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 160.

²²³ *Kur'an*, Bakara Sûresi, Ayet 234.

²²⁴ Beydâvî, *Minhâcu'l-Vüsûl İlâ İlmi'l-Usûl*, s. 146.

²²⁵ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s.172.

²²⁶ Beydâvî, *Minhâcu'l-Vüsûl İlâ İlmi'l-Usûl*, s.147.

*Peygamber! Kafirlere ve münafiklara karşı cihad et, onlara karşı sert davran. Onların varacağı yer cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası!”*²²⁷ âyetiyle mensûhtur ve ya sebep-i nüzûl kabilinden değerlendirilebilecek olan zikredeceğimiz şu rivâyete göre hass bir hüküm olup ehli kitap hakkındadır demiştir. Şöyle ki; Medine’ye göç eden birinin hicret öncesi Hristiyan olmuş iki oğlu vardı. Bunlar Medineye geldiklerinde “ikiniz de Müslüman olmadıkça sizi bırakmam” dedi. Onlar ise bunu reddettiler. Sonunda Hz. Peygamber’e müracaat ettiler. Bu zat da: “Ya Rasulallah! bu iki oğlum gozümün önünde ateşe girecekler ben de öylece bakacak mıyım?” deyince bu âyet nazil oldu. Ensardan olan o zat da bu durum karşısında onları serbest bıraktı.²²⁸

Netice olarak Müfessir, bu âyetle ilgili neshe dair tercihte bulunmamış olup sadece nakilde bulunmakla yetinmiştir.

Bakara Sûresi, 2/282:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَانَيْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوا وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْب كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ وَلَا يَأْب الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْمُوا أَنْ تَكْتُبُوا صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلٍ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشُّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفَلَّحُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَانفُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾

“Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, akli ermeyen, veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten)

²²⁷ Kur'an, Tahrim Sûresi, Ayet 9.

kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alış-veriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah size öğretiyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”

وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ kısmını açıklamasında Müfessir, bu âyetteki emirlerin çoğunluk âlimlere göre ibaha için geldiğini, zayıf bir görüşe göre de bu emirlerin vücup ifade ettiğini sonra muhkemliği ve neshi hususunda ihtilaf olduğunu nakletmiştir.²²⁹

Beydâvî nakilleri arasında tercihte bulunmamıştır. Yalnız ikinci görüşü قِيلَ ile rivâyet ettiği için birinci görüş olan âyetin muhkem olduğu görüşüne daha yakın olduğu söylenebilir.

2.5.2. Âl-i İmrân Sûresi:

Âl-i İmrân Sûresi, 3/50:

وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَا جَلَّ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا (٥٠)

“Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim ve Rabbiniz tarafından size bir mucize de getirdim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.”

Hiz. İsa'dan bahseden âyetler arasında yer alan bu âyeti kerîme Hiz. İsa'nın Tevratı tasdik edici olarak gelmesinden bahsetmekte, akabinde gelen “Ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim” ifadesi ise “daha önce Hiz. Musa'nın şeriatında size haram kılınıp yasaklanan hayvanların iç yağları, balık, deve eti ve Cumartesi günü çalışmak gibi yasakları kaldırmak için size gönderildim” anlamındadır. Müfessir bunun Hiz. İsa'nın şeriatının Hiz. Musa'nın şeriatını neshettiğine delalet ettiğini söylemektedir. Kur'an'ın bir

²²⁸ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s.180.

²²⁹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 193.

kısım hükümlerinin bir kısmını neshi birbiriyle çelişki ve birbirini yalanlama olmadığı gibi Hz. İsa'nın şeriatının Tevratta haram kılınmış olan bazı şeyleri helal kılması, Tevratı tasdik edici olarak gelmesi durumuna hanel getirmeyip çelişiklik arzetmez diyerek neshin hakikatte zamanlara göre beyan ve tahsis olduğunu ifade eder.²³⁰

2.5.3. Nisâ Sûresi:

Nisâ Sûresi, 4/8:

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾

“Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin.”

Müfessir, akrabalardan mirastan payı olmayanlara gönüllerini hoş etmek için sadaka babından birşeyler verilmesinin uygun olacağını ve buradaki emrin baliğ olan mirasçılar için nedb manasında olduğunu, zayıf bir görüşe göre de emrin vücûb için olduğunu söyleyerek bu âyetin neshi hususunda ise ihtilaf olduğunu dile getirmiştir.²³¹

Müfessir âyetin mensûhluğu hususunda herhangi bir tercihte bulunmamıştır ancak buradaki emrin nedb manasında olduğunu söyleyip bu manayı tercih etmesi bu âyeti mensûh âyetler kategorisinde değerlendirmedigine işaret etmektedir.

Nisâ Sûresi, 4/15:

وَالَّذِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّيَهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾

²³⁰ Beydâvi, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 213.

²³¹ Beydâvi, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 265. İsmail b. Muhammed el-Hanefi, *Hâşiyetü'l-Kônevi* Cilt 7. s. 44.

“Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın).”

Müfessir, “İslam’ın ilk yıllarında fuhuş fiilini işleyenlerle ilgili cezalandırma evde hapsetme şeklindeydi ve bu da had cezasını bildiren âyetle²³² neshedildi denilmiştir” şeklindeki görüşü nakledip âyetin ifadesinden muradın, celde cezasından sonra çıkmaları sebebiyle erkeklerle karşılaşmaları neticesinde başlarına gelen ve neticesinde icra edilen ceza tekrar başlarına gelmesin diye evlerinde tutulmalarını tavsiye şeklinde anlaşılması muhtemeldir demiştir. Ve Nûr suresi 2. âyette belirtildiği için had cezasına burada yer vermeye gerek kalmadığını da ifade etmiştir. Beydâvî, “Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar” ifadesini, hapisten kurtaran had cezasının tayini ve ya gayr-ı meşru birliktelikten müstağni kılan sahih evlilik şeklinde anlaşılmalıdır diyerek açıklamıştır.²³³

Takib eden 16. âyetteki وَالَّذَانَ يَأْتِيَانَهَا مِنْكُمْ ifadesinin zina eden erkek ve kadın anlamında olduğunu açıklayan müfessir, ardından temriz sigasıyla naklettiği bir görüşe daha yer verir. O da 15. âyetin lezbiyenler, 16. âyetin ise homoseksüeller hakkında indiği görüşüdür ki bu durumda neshten bahsedilemez.²³⁴

Bu görüşleri verdikten sonra neshle ilgili net herhangi bir tercihte bulunmayan müfessirin neshe dair görüşü sadece nakletmekle yetindiği ve bunu benimsemediği hususu âyetteki ifadenin anlaşılması gereken muhtemel manası diye işaret ettiği yorumuna bakıldığı zaman âyeti mensûh âyetler kategorisinde değerlendirmedini söylemek mümkündür.

---

²³² “Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun.” **Kur’an**, Nûr Sûresi, Ayet 2.

²³³ Beydâvî, **Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil**, Cilt 1, s. 270.

Nisâ Sûresi, 4/24:

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُجَلَ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ
غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا تَرَضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ
كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾

“(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helal kılındı. Onlardan (nikahlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin. Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığımız şeyler konusunda size günah yoktur. Şüphesiz ki Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Müfessir, âyetin son bölümünde temriz sigasıyla şu görüşe yer vermiştir; Denilmiştir ki âyet mut'a²³⁵ hakkında nazil olmuştur ki Mekke'nin fethi esnasında üç gün süreyle helal kılınmış sonrasında ise Hz. Peygamberden rivâyet edilen şu hadise göre neshedilmiştir: “Ey İnsanlar! Size bu kadınlarla mut'ayı cevaz vermiştim. Bilesiniz ki Allah mut'a'yı kıyamet gününe kadar haram kılacaktır.” Müfessir İbn-i Abbas (r.a)'ın buna cevaz verdiğini ve sonra bundan vazgeçtiğini de söylemiştir.²³⁶

Beydâvî'nin burada neshe dair bir tercihte bulunmayıp yalnızca neshe dair görüşü temriz sigasıyla naklettiği gözlemlenmiştir.

Nisâ Sûresi, 4/33:

وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانُ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ فَأَوْهَهُمْ نَصِيحَهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

²³⁴ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 270; İsmail b. Muhammed el-Hanefî, *Hâşiyetü'l-Kônevi*, Cilt 7, s. 71-75

²³⁵ Belirli bir vakitle sınırlandırılan ve bu isimle anılan muvakkat bir nikah olup buradaki yegâne maksat karşı cinsten istimtâ yolu ile faydalanmadır. Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 275.

²³⁶ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 275.

“(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiginiz) kimselere de kendi hisselerini verin.Şüphesiz Allah her şeye şahittir.”

Müfessir, “Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiginiz) kimseler” Mevle’l Muvalât’tır²³⁷ diyerek şu açıklamalarda bulunmuştur; Halif, yani ölünce birbirimize varisiz şekilde anlaşma yapana, anlaşma yaptığı şahsın mirasından 1/6 hisse veriliyordu. Bu durum, “Allah’ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha layıktırlar.”²³⁸ âyetiyle nesholunmuştur.²³⁹

Beydâvî, âyeti tefsirinde yer verdiği açıklamalarla bu âyetin Enfâl sûresi 75. âyetle nesholunduğunu açıkça zikrederek mensûh âyetler kategorisinde değerlendirmiştir.

2.5.4. Mâide Sûresi:

Mâide Sûresi, 5/2:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أُمِينَ النَّبِيِّتِ الْحَرَامَ يَتَتَعُونَ
فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرَمَنَّكُمْ شَنَاَنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا
وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالنَّفْقَةِ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

“Ey iman edenler! Allah’ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab’lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ’be’ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığımızda (isterseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haram’dan alıkoydular diye bir takımlarına beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın.

²³⁷ “Mevle’l-muvalât” bir kişinin bir kişi ile anlaşma yapıp “Benim kanım senin kanındır. Benim kanımın heder olması senin kanının heder olmasıdır. Öcüm senin öcündür. Düşmanım düşmanın, dostum dostundur. Sen bana ben de sana varis olurum. Ben senin sen de benim akilemsin” demesiyle gerçekleşen ve anlaşmalılar arasında cereyan eden 1/6 ‘lık varislik durumu. Zemahşeri, **Keşşaf**, Cilt 1, S. 494.

²³⁸ **Kur’an**, Enfâl Sûresi, Ayet 75.

²³⁹ Beydâvî, **Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil**, Cilt 1. s. 279.

Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir.”

Beydâvî âyetin “*Rab’lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ’be’ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin*” bölümü hakkında kendilerince haccın kendilerini Allah’a yaklaştırarak Allah’ın rızasını kazanacaklarını da zannederek ticaret yoluyla Allah’tan rızık dileyen kimselere saygısızlık edilmemesi gerektiği manasında olduğu görüşünü nakletmiş ve bu âyetin kaza umresi yılında müşrik olan Yemame hacıları hakkında indiğinin rivâyet olduğunu söylemiştir. Nitekim bu dönemde henüz Müslümanlar ve müşrikler bir arada hac ediyorlardı. Dolayısıyla Müslümanlar Medine’de sürü otlatan ve sürüyü talan edip yağmalayarak ordan ayrılıp Kâbe’ye de talan ettiği koyunlardan hac kurbanı olarak getiren Hatim b. Şurayh b. Dabiâ’nın aralarında olması hasebiyle müşrik Yemame hacılarına engel olmaya çalıştılar ve bu âyet bunun üzerine nazil oldu. Verilen bu manaya göre de âyetin mensûh olduğu söylenmiştir.²⁴⁰

Müfessirin zayıf görüş olarak nakilde bulunduğu âyetin mensûh olduğu görüşü ile ilgili Kônevi, bu durumda âyetin nâsihinin müşriklerin Mescid-i Haram’a yaklaştırılmamalarını salık veren Tevbe sûresi 28. âyet²⁴¹ olduğunu söylemiş ve Beydâvî’nin bu görüşte olmayarak âyetin mensûh addedilemeyeceğini ve muhkem olduğu kanaatini taşıdığını söylemiştir.²⁴² Netice olarak müfessirin bu âyeti mensûh âyetler kategorisinde değerlendirmedeğini söylememiz mümkündür.

Mâide Sûresi, 5/6:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَنْجُلُكُمْ إِلَى
الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً

²⁴⁰ Beydâvî, **Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil**, Cilt 1, s.332, Kocâvi, **Hâşiyetü Şeyhzâde**, Cilt 3, s. 469.

²⁴¹ “Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfıyla sizi zengin kılar. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” **Kur’an**, Tevbe Sûresi, Ayet 28.

²⁴² İsmail b. Muhammed el-Hanefî, **Hâşiyetü’l-Kônevi**, Cilt 7, s. 386-387.

فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُنِمْ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾

“Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Teyemmüm edin). Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat o sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”

Zayıf bir görüşe göre başlangıçta her namaz için -velev ki abdestli olursa bile- abdest alınması hükmü vardı ve bu sonradan neshedildi denilmiştir. Hem icmâya muhalif olması hem de Hz. Peygamber (s.a.v)’in hadisine binaen bu görüşleri zayıftır. Şöyle ki Hz. Peygamber (s.a.v): “Maide sûresi son inen sûrelerdendir. Dolayısıyla onda helal olduğu bildirilenleri helal kabul edin, haram kılındığı bildirilenleri de haram sayın.”²⁴³

Beydâvî, sonra indiği hadiste açıkça belirtilen Maide sûresinin mensûh olmayacağını olsa olsa nâsîh olabileceğine esasında zımnen vurgu yapmakla birlikte nakilde bulunduğu temriz sigasıyla zikrettiği görüşü Hz. Peygamber (s.a.v)’in hadisinin delaletine istinaden zayıf diye nitelendirerek neshe dair bu zayıf görüşü benimsemeyerek âyette neshin vaki olmadığını ifade etmiş olmaktadır. Bunu yaparken de nüzûl bakımından sonra inmiş olan bir âyet ve ya sûrenin mensûh addedilemeyeceği ilkesinden hareket ettiğini söylememiz de mümkündür.

Mâide Sûresi, 5/13:

فَبِمَا نَفْسِهِمْ مِيثَاقُهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلاً مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

²⁴³ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 335.

“İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lanetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular. (Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah iyilik yapanları sever.”

Beydâvî affetme hususu ile ilgili olarak “denilmiştir ki âyet mutlaktır, seyf âyetiyle mensûhtur” demekle yetinmiş olup naklettiği bu görüşle ilgili herhangi bir tercihte bulunmamıştır. Ancak 6. âyetin tefsirinde müfessirin orada zikrolunan görüşün zayıflığına vurguda bulunmak için dayanak olarak ele aldığı, “Maide sûresi son inen sûrelerdendir...” manasındaki hadisi şerifin delaletinden yola çıkarak Beydâvî’nin bu âyeti mensûh addetmediğini söylemek mümkündür.²⁴⁴

Mâide Sûresi, 5/106:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّآ إِذَا لَمِنَ الْأَثِمِينَ ﴿١٠٦﴾

“Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir. Yahut; seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse, sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder. Eğer şüphe ederseniz, onları namazdan sonra alıyorsunuz da Allah adına, -Akraba da olsa, şahitliğimizi hiçbir karşılığa değişmeyiz. Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz. Gizlediğimiz takdirde şüphesiz günahkârlardan oluruz- diye yemin ederler.”

Beydâvî âyette geçen “sizden adaletli iki kişi” ifadesinden maksadın akrabalarınızdan olan iki kişi ve ya diğer Müslümanlardan iki kişi olduğunu söylemiş ve “sizin dışınızdan başka iki kişi” ifadesini ise zimmi olarak ele alıp tefsir eden kimse âyeti mensûh yapmış

²⁴⁴ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, Cilt 1, S. 339.

olur demiştir. Çünkü, zimmi bir kimsenin Müslüman aleyhine şahitliği icmâen duyulmamıştır demektir.²⁴⁵

Müfessirin âyetin mensûhluğuyla alakalı net bir tercihte bulunmayarak sadece zikrolunan şekilde tefsir edilmesi takdirinde âyetin mensûh addedilmiş olacağını nakletmekle yetindiğini söyleyebiliriz.

2.5.5. En'âm Sûresi:

En'âm Sûresi, 6/70:

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا بَيْنَهُمْ لِعِبَاءٍ وَلَهْوًا وَعَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكَرَ بِهِ أَنْ تَبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ وَإِنْ تَعْدِلْ كُلُّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

“Dinlerini oyun ve eğlence edinenleri ve dünya hayatı kendilerini aldatmış olanları bırak. Hiç kimsenin kazandığı yüzünden mahrumiyete sürüklenmemesi için Kur’ân ile öğüt ver. Yoksa ona Allah'tan başka ne bir dost vardır, ne de bir şefaathçi. (Kurtuluşu için) her türlü fidyeyi verse de bu ondan kabul edilmez. İşte onlar kazandıkları yüzünden helake sürüklenmiş kimselerdir. Küfre saplanıp kalmalarından dolayı onlara çılgınca kaynamış bir içecek ve elem dolu bir azap vardır.”

Müfessir, mananın “bu haslet sahibi insanlardan yüz çevir, onların fiillerine ve sözlerine aldırış etme” şeklinde olduğunu söyledikten sonra âyetin Müddessir sûresi 11. âyetinde *“Beni, yarattığım kişiyle başbaşa bırak.”*²⁴⁶ olduğu gibi onlara bir tehdit manasında olması da caizdir demiştir. Beydâvî, bu âyeti seyf âyetiyle mensûh addeden kimse buradaki *“bırak/terket”* ifadesini “onlardan uzak dur onlara saldırıda bulunma” şeklinde değerlendirmiş olur demiştir.²⁴⁷

²⁴⁵ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 373.

²⁴⁶ *Kur'an*, Müddessir Sûresi, Ayet 11.

²⁴⁷ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 398.

Müfessirin tercih ettiği manaya ve nesh görüşüne dair kullandığı ifadelerin medlûlüne bakıldığında âyetin mensûh olmadığı kanaatini taşıdığını söylememiz mümkündür.

En'âm Sûresi, 6/145:

قُلْ لَا آجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رَجْسٌ أَوْ فَسْقًا أَهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٤٥﴾

“De ki: "Bana vahyolunan Kur'ân'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yeme zorunda kalırsa yiyebilir." Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir.”

Müfessir, âyet “Bana vahyedilenler içinde bir kimsenin yiyecekleri arasında bunlar dışında bu sürece kadar vahyedilen başka haram kılınmış bir şey bulmuyorum” ifadesinin işaretiyle muhkemdir demiştir. Bu ise başka bir şeyde haramlığın olması durumuna ters değildir. Dolayısıyla bu âyete dayanarak haber-i vahidle kitabın neshine ve istishab dışı olarak bu zikredilenlerin dışındakilerin hepsinin helal olduğuna delil getirmek uygun olmaz demiştir.²⁴⁸

Netice olarak müfessir, gerek burada açıkça âyetin muhkemliğine vurgu yapmasından gerekse de Minhâcu'l Vusûl adlı usûl eserinde “ قُلْ لَا آجِدُ kısmı hâle delalet etmektedir dolayısıyla nesh yoktur”²⁴⁹ diyerek temas ettiği üzere bu âyeti nesh kategorisinde değerlendirmemiş olup kat'i delil zanni delil tarafından ortadan kaldırılamaz²⁵⁰ ilkesinden hareketle haberi vahidle Kur'ân'ın neshedilemeyeceği ilkesini deklare etmiştir.

En'âm Sûresi, 6/159:

إِنَّ الَّذِينَ قَرَّوْا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا أَلسنت منهم في شيءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾

²⁴⁸ Beydâvi, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 421.

²⁴⁹ Beydâvi, *Minhâcu'l-Vusûl İlâ İlmi'l-Usûl*, s. 150.

“Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya, (senin) onlarla hiçbir ilişğin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra (O), yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir.”

Beydâvî âyetin “(senin) onlarla hiçbir ilişğin yoktur.” ifadesi ile alakalı olarak; “bir görüşe göre seyf âyeti ile mensûhtur”²⁵¹ demekle iktifa etmiş ancak tercihte bulunmamıştır.

2.5.6. Enfâl Sûresi:

Enfâl Sûresi, 8/15:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُولُوهُمْ الْأَدْبَارَ ﴿١٥﴾

“Ey iman edenler. Savaş düzeninde iken kafirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin (savaştan kaçmayın).”

Beydâvî, bu âyetin tahfif âyeti olarak nitelenen bu sûrenin 66. âyetiyle²⁵² mensûh olduğu söylenen görüşün hilafına bir tutum sergileyerek âyetin muhkem olduğunu, mensûh olmayıp “Ey Peygamber! Mü'm'inleri savaşa teşvik et”²⁵³ ifadesiyle tahsis edilmiş olduğunu söylemiştir.²⁵⁴

Enfâl Sûresi 8/61:

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾

“Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”

²⁵⁰ Beydâvî, *Minhâcu'l-Vüsûl ilâ İlmi'l-Usûl*, s. 149.

²⁵¹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 426.

²⁵² Enfâl, 8/66: “Şimdi ise Allah yükünüzü hafıfletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.”

²⁵³ **Kur'an**, Enfâl Sûresi, Ayet 65.

²⁵⁴ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 486., İsmail b. Muhammed el-Hanefî, *Hâşiyetü'l-Kônevi*, Cilt 9, s.37.

Müfessir bu âyetin Ehli kitab kıssasından bahseden âyetlerle bitişik olduğu için hükmü onlara hastır demiştir. Bir görüşe göre de denilmiştir ki: bu genel bir hüküm olup ve seyf âyetiyle nesholunmuştur.²⁵⁵

Müfessirin âyeti ehli kitaba has olarak değerlendirdiği müşahade edilmiş olup neshe dair görüşü قيل ile rivâyet etmesi bu görüşün zayıflığına ve onun bu görüşü tercih etmeyerek âyeti kerîmeyi seyf âyetiyle mensûh addetmediğine işaret ettiğini söylemek mümkündür.

Enfâl Sûresi 8/65-66:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ أَلَنْ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٦٦﴾

“Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkar edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir. Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.”

Beydâvî âyetteki bir kişinin on kişiye karşı koyup sabretmesi şartının emir manasında olduğunu söyleyerek aslında her ne kadar ihbari görünümünde olsa da manası ve siyakına bakıldığında ihbari olmadığını ifade etmiştir. Şeyhzâde haşiyesinde; şâyet âyet ihbari olsaydı 200 kafirin asla 20 mü'mini öldürememesi gerekecekti ki vâkıa böyle değildir. Bundan da anlaşılıyor ki burada sabır ve savaş hususundaki çalışma ve cehd emir manasındadır. Ve tahfif kısmı olan... أَلَنْ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا ile buranın neshi -ihbar manasındansa- emir manasına daha uygun düşmektedir.²⁵⁶ denilmiştir.

²⁵⁵ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 501.

²⁵⁶ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt1, s. 502, Kocâvi, *Hâşiyetü Şeyhzâde*, Cilt 4., s. 415-416.

Müfessir burada âyetteki şartın emir manasında olduğuna vurgu yaparak neshin şartlarından olan “nesh emir ve nehyde olur ahbârda olmaz” ilkesiyle uyumlu olarak neshe dair görüşünü temellendirmiş ve ilkesel davranması neticesinde olası itiraz ve eleştirilerin önünü kesmiştir. Dolayısıyla Beydâvî'nin ele aldığımız 65. âyeti kerîmeyi mensûh âyetler kategorisinde değerlendirdiğini ve 66. âyeti 65. âyetin nâsihi olarak değerlendirdiğini söylememiz mümkündür.

Enfâl Sûresi, 8/72:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ أَوْوا وَنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ
قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾

“İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velâyetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”

Âyette hicret edenlerden kasıt muhacirler olup onları barındıran ve düşmanlarına karşı yardım edenler ise ensardır diyen müfessir âyetin “işte onlar birbirlerinin velileridir” kısmını mirasta birbirlerinin velileridir şeklinde açıklamıştır. Muhacir ve ensardan olanlar hicretle beraber kan bağı ile akraba olmamalarına rağmen birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Müfessir, “Daha sonra iman edip hicret eden ve sizinle birlikte cihad edenlere gelince, işte onlar da sizdendir. Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha layıktırlar. Şüphesiz Allah hakkıyla iştiridir, hakkıyla bilendir.”²⁵⁷ âyetinin nazil olmasıyla kan bağı akrabalığı olmayanların birbirlerine mirasçı olmuş oldukları bu uygulamanın neshedilip ortadan kaldırıldığını söylemiştir.²⁵⁸

²⁵⁷ Kur'an, Enfâl Sûresi, Ayet 75.

²⁵⁸ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 504.

Beydâvî mensûh âyetler kategorisinde değerlendirdiği bu âyeti kerîmenin nâsihi olarak aynı surede yer alan 75. âyeti zikretmiştir.

2.5.7. Tevbe Sûresi:

Tevbe Sûresi, 9/29:

فَاتَّلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

Beydâvî âyetteki “iman etmeyen...ve hak din İslamı din edinmeyen kimseler”in Ehl-i Kitab olduğunu söyleyerek itikat ve amel bakımından mensûh olan dinlerinin aslına muhalefet ettiklerini beyan etmiş olup hak din olarak tavsif edilen ve diğer dinleri neshedip iptal eden İslam dinine girmediklerini söylemiştir.²⁵⁹

Müfessirin âyetleri tefsirine bakıldığında İslam'ı sair dinlerin nâsihi olarak zikretmesinden burada şeriatler arası neshe vurgu yaptığını söylememiz mümkündür.

2.5.8. Yûnus Sûresi:

Yûnus Sûresi, 10/41:

وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيءُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾

“Eğer onlar seni yalanlarsa, de ki: “Benim işim bana aittir; sizin işiniz de size. Siz benim yaptığımdan uzaksınız; ben de sizin yapmakta olduğunuz şeylerden uzağım (sorumlu değilim).”

²⁵⁹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 516.

Beydâvî âyet ile ilgili olarak; eğer kendileri hüccetle ilzam olduktan sonra seni ısrarla ve inatla yalanlamaya devam ederlerse onlardan uzak dur, kendi hallerine bırak. Çünkü artık bu hususta ma'zur sayılırsın. Mana ise şöyle olur: Hak olsun batıl olsun benim amelimin karşılığı bana sizin amelinizin karşılığı ise sizedir. Siz benim yaptıklarımın sorulmaz ben de sizin yaptıklarınızın sorulmam. Âyette onlardan yüz çevirme ve kendi yollarına salma manası vehmedilebileceğinden dolayı bunun bir görüşe göre de seyf âyeti ile mensûh olduğu söylenmiştir.²⁶⁰

Kocâvi, Şeyhzâde haşiyesinde; Müfessirin açıklamalarının hakikatte bu âyetin -seyf âyetiyle neshedildiğini söyleyenlerin aksine- mensûh olmadığına işaret ettiğini söylemekte ve mensûh olduğu söylenen görüş isabetli değildir demiştir. Çünkü neshten söz edilebilmesi için nesheden nassın, nesh edilendeki hükmü kaldırması gerekir. Halbuki bu âyet için böyle bir durum söz konusu değildir; nitekim burada herkesin eyleminin kendisine has olup kendisini bağladığı bildirilmektedir. Bu ilkenin varlığı savaşa karşı olmayı gerektirmez, seyf âyeti de bu ilkeyi ilga etmeyip âyetin medlûlünü ortadan kaldırmamıştır. Dolayısıyla âyetin mensûh olduğu görüşü batıldır²⁶¹ demiştir.

Sonuç olarak âyetin mensûhluğu hususunda tercihte bulunmayıp sadece nakilde bulunan müfessirin âyeti tefsirinde tercih ettiği manadan yola çıkarak bu âyeti seyf âyetiyle mensûh addetmediğini söylemek mümkündür.

2.5.9. Hicr Sûresi:

Hicr Sûresi, 15/85:

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَأْتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ (٨٥)

“Biz gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları ancak hakka ve hikmete uygun olarak yarattık. Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörü ile muamele et.”

²⁶⁰ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 1, s. 561.

²⁶¹ Kocâvi, *Hâşiyetü Şeyhzâde*, Cilt 4, s. 573.

Beydâvî, âyeti “Onlardan intikam alma hususunda acele etme. Onlara hoşgörü, yumuşak huyluluk ve güzel ahlakla muamelede bulun.” şeklinde tefsir etmiştir. Akabinde bu âyetin seyf âyetiyle²⁶² mensûh olduğu da söylenmiştir diyerek nakilde bulunmuştur.²⁶³

Takib eden “*Şüphesiz, Rabbin hakkıyla yaratanın (ve herşeyi) bilen ta kendisidir.*”²⁶⁴ âyetini tefsirinde Allah’ın günümüzde hoşgörü ile muamelenin en iyi yol olduğunu bildiğini ve aranızda hüküm vermesi için bu husustaki işin ona havale edilmesinin en uygun yol olduğunu söylemiş olan müfessirin hoşgörü yolunu tercih ettiği söylenebilir.²⁶⁵

Sonuç olarak müfessirin, neshe dair naklettiği görüşü temriz sigası olan قیل ile rivâyet edip tercihte bulunmaması ve âyeti tefsirinde tercih ettiği manadan açıkça anlaşılmaktadır ki bu âyeti seyf âyetiyle mensûh addetmeyip nesh kategorisinde değerlendirmemiştir.

2.5.10. Nûr Sûresi:

Nûr Sûresi 24/2:

الرَّانِيَةُ وَالرَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَلَيْسَ لَهُنَّ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾

“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.”

Müfessir, Mütevatir Sünnetin Kur’ân’ı tahsisi de ittifakla caiz olmakla birlikte âyette geçen celde hükmünün zina eden muhsan olmayan kimseye has olduğunu söylemekte ve muhsan²⁶⁶ olup zina eden kimsenin haddi cumhurdan müctehidlerin de delil getirdiği ve

²⁶² Kur’an, Tevbe Sûresi, Ayet 5.

²⁶³ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, Cilt 1. s. 684.

²⁶⁴ Kur’an, Hicr Sûresi, Ayet 86.

²⁶⁵ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, Cilt 1. s. 684.

²⁶⁶ Beydâvî muhsan olma şartlarını şöylece zikretmiştir; “Hürriyet, ergenlik, akıl, sahih nikah birlikteliği” Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, Cilt 2, s. 145.

Hız. Peygamber (s.a.v)'in uyguladığı hususunda tevatürün olduğu hadisin de delaletiyle recmdir demektir.²⁶⁷

Beydâvî, İmam Şafii'nin celde cezasına ilaveten şu hadisi şerifi; “*Bekar bekarla zina ederse yüz değnek vurulur ve bir yıl sürgün edilir*” delil getirerek bir yıl sürgün cezasını da ilave ettiğini nakletmekte ardından bu görüşe katılmadığını şu sözleriyle dile getirir; “Âyette birinin diğerini neshedeceği makbul veya merdud neshe götürecek bir durum yok.”²⁶⁸ Beydâvî bu ifadeleriyle bu âyeti nesh kategorisinde değlendirmemiştir.²⁶⁹

Müfesssirimizin bu âyeti mensûh addetmemesinin yanısıra recm cezası ile ilgili açıklaması neshin, metni mensûh hükmü bâki kısmını kabul ettiğine açıkça işaret etmektedir.

Nûr Sûresi 24/3:

الرَّانِي لَا يَنْكُحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكُحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ (۳)

“*Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu mü'minlere haram kılınmıştır.*”

Müfesssir, bu hüküm ya âyetin nüzûl sebebine²⁷⁰ hastır veya Nûr sûresi 32. âyetle²⁷¹ mensûhtur demiştir. Çünkü, âyet zina edenleri de kapsamaktadır. Hız. Peygamber (s.a.v)'in hadisi şerifi de bunu desteklemektedir; Zinâ ettiği kadınla nikahlanan biri hakkındaki

²⁶⁷ Beydâvî, **Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil**, Cilt 2, s. 145.; Kocâvi, **Hâşiyetü Şeyhzâde**, Cilt 6. s.190.

²⁶⁸ Müfesssire göre makbul neshten kasıt Kur'an'ın mütevatir Sünnetle neshi, Merdud neshten kasıt ise Kur'an'ın âhad (haberi vâhid) hadisle neshidir. Kocâvi, **Hâşiyetü Şeyhzâde**, Cilt 6. S.191.

²⁶⁹ Beydâvî, **Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil**, Cilt 2, s. 145.; Kocâvi, **Hâşiyetü Şeyhzâde**, Cilt 6. s. 189-191.

²⁷⁰ Beydâvî, âyetin maddi imkânı olmayan bazı muhacirler hakkında olup imkansızlıkları dolayısıyla cahiliye adetlerine göre de fahişe kadınların kazandıkları paralardan kocalarına infakta bulunmaları adetin varlığı sebebiyle bazı fahişe kadınlarla evlenmeye niyetlenmeleri üzerine nâzil olduğunu söylemiştir. Beydâvî, **Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil**, Cilt 2, s. 146.

²⁷¹ “*Sizden bekar olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.*” **Kur'an**, Nûr Sûresi, Ayet 32.

soruya; “...Evveli sifah (zina) sonu nikahtır. Haram ise helali haram kalmaz.” şeklinde cevap vermiştir.²⁷²

Müfessirin, hadisi şerifin âyetin mensûh olduğu görüşünü desteklediğini ifade etmesi ve açıklamalarından âyeti mensûh âyetler kategorisinde değerlendirme eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür.

Nûr Sûresi 24/58:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنُكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهْرِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ
عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (٥٨)

“Ey iman edenler! Ellerinizi altında bulunanlar (köleleriniz) ve sizden henüz buluş çağına ermemiş olanlar, günde üç defa; sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin soyunup dökündüğünüz vakitlerdir. Bu vakitlerin dışında (izinsiz girme konusunda) ne size, ne onlara bir günah vardır. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. Allah, âyetlerini size işte böylece açıklar. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Müfessir âyetin “Bu vakitlerin dışında (izinsiz girme konusunda) ne size, ne onlara bir günah vardır.” kısmını tefsirinde zikredilen üç vakitten sonra izin istenmeyebileceğini zikrederek, bunda evlere izinsiz girilmesini yasaklayan âyete²⁷³ münafî bir durum olmadığını dolayısıyla bunun önceki hükmü neshetmeyeceğini söyleyerek âyetin çocuklar ve köleler hakkında olduğunu diğer âyetin hür olan balıklar hakkında olduğunu söylemiştir.²⁷⁴

²⁷² Beydâvi, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 2, s. 146.

²⁷³ “Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selam vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor.” **Kur'an**, Nûr Sûresi, Ayet 27.

²⁷⁴ Beydâvi, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 2, s. 165.

Netice olarak müfessirin açıklamalarından hareketle âyeti nesh kategorisinde değerlendirmedigini söylememiz mümkündür.

Nûr Sûresi 24/61:

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكَتُمْ مَفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعاً أَوْ أَسْتَأْتُوا فَاذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتاً فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

“Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur. Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Evlere girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selam verin. İşte Allah, düşüncesiniz diye âyetleri size böyle açıklar.”

Beydâvî âyeti açıklamasında; Âma total veya hasta olan kimseler, sağlam insanlarla yemek yeme durumunda -belki beraber olmamızdan hoşnut değillerdir- gibi endişeler taşıdıklarını söylemiştir. Aynı şekilde savaşa çıkanlar, âyette sayılan bu kimselere evlerinin anahtarlarını teslim ederler ve, “evdeki şeylerden ye iç rahat davran” derlerdi. Onlar ise -belki gönülden gelerek böyle söylememişlerdir- düşüncesiyle bundan uzak dururlardı. Veya bu kimseler babalarının, evlatlarının veya akrabalarının evlerine çağrıldığında ve kendilerine ikram edildiğinde onlara yük olmamak adına bundan çekinirlerdi. Âyet, onların bu tarz endişelerine gerek olmadığını ifade etmektedir. Ancak, bunun için ev sahibinin rızasının açık bir izin veya buna işaret eden bir karine ile bilinmesi lazımdır demiştir. Beydâvî ikinci takdir olarak; Veya bu İslâmın ilk döneminde olan bir uygulamaydı “Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli

vakitsiz) Peygamber'in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin...''²⁷⁵ gibi âyetlerle neshedildiği söylenmiştir şeklindeki görüşü de nakletmiştir.²⁷⁶

Müfessir, âyetin son bölümünde sayılan bütün kimselerin evlerinden yiyebilmek için ev sahibinin rızasının olduğuna dair açık bir izin veya bir karine olmalıdır demiştir. Âyette bu yakınların sayılmış olmasının, onlar arasında böyle şeylerin normal olması sebebiyle olduğunu söyleyen müfessir; Ve ya bu uygulama İslam'ın ilk yıllarında böyleydi sonra neshedildi demiştir. Beydâvî buradan hareketle Hanefî mezhebinin “mahremin malındaki hırsızlıkta el kesme cezası uygulanmaz” hükmüne bu âyeti dayanak göstererek delil getirmeleri uygun değildir demiştir.²⁷⁷ Çünkü İmam-ı Âzam âyette Allah'ın onların evlerinden yenmesini mübah kıldığını dolayısıyla böylesi izin verilmiş olan bir yerdeki eşyalar korunmuş olma vasfını taşımadıklarından dolayı el kesme cezası uygulanmaz demiştir. Envar şârihi Kocâvi, Şeyhzâde haşiyesinde Beydâvî'nin bu görüşünü şu şekilde açıklar; İkinci takdir olarak zikredilen âyetin mensûh olduğu kabul edilerek, Hanefî mezhebinin mahremin malındaki hırsızlıkta ceza uygulanmaması hükmüne mensûh âyeti delil getirmesi uygun değildir.²⁷⁸

Müfessirin İslamın ilk yıllarında böyle uygulamanın olduğu ve sonra neshedildiği şeklinde takdirlerde bulunduğu müşahade edilmekle beraber neshe dair net tercihte bulunduğunu söylememiz mümkün değildir.

2.5.11. Furkân Sûresi:

Furkân Sûresi, 25/63:

وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾

“Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selâm!" der (geçer)ler.”

²⁷⁵ Kur'an, Ahzab Sûresi, Ayet 53.

²⁷⁶ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 2, s. 165-166.

²⁷⁷ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 2, s. 166.

²⁷⁸ Kocâvi, *a.g.e.*, Cilt 6. s. 256.

Beydâvî bu âyeti tefsirinde, seyf âyeti bu âyete münâfi değil ki bunu neshetsin demiş ve âyetten muradın sefihlerin görmezden gelinerek muhatap alınmamaları ve onların konuşmalarına karşılık verilmemesi olduğunu söylemiştir.²⁷⁹

Müfessirin bu âyeti seyf âyetiyle mensûh addedenlerin hilafına bir tutum sergilediği ve bu âyetin seyf âyetiyle çelişiklik arzemediğinden hareketle mensûh âyetler kategorisinde değerlendirmedini söylemek mümkündür.

2.5.12. Ankebût Sûresi:

Ankebût Sûresi, 29/46:

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأَنْزَلَ إِلَيْكُمْ وَاللَّهُنَّ وَاللَّهُمُّ وَاجِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾

“İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin ve (onlara) şöyle deyin: "Biz, bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim ilahımız ve sizin ilahınız birdir (aynı ilahdır). Biz sadece ona teslim olmuş kimseleriz.”

“Onlarla, -sertliğe karşı yumuşak huyluluk, -öfkeye karşı sükûnetle, -kavga çıkarmak isteyene de nâsihatle karşılık verme gibi, en güzel biçimde mücadele edin” şeklinde manalandıran müfessir, ardından şu görüşü nakletmiştir; “Denilmiştir ki bu âyet seyf âyetiyle mensûhtur. Bu ise kendisinden daha şiddetli bir mücadelenin olmadığı bir yöntemdir. Buna cevap ise bunun son çare olduğudur.”²⁸⁰

Müfessirin âyeti tefsir ederken tercih ettiği mana ve âyetin mensûh olduğunu söyleyen görüşü temriz sigasıyla zikretmesinden hareketle bu görüşü tercih etmediğini ve âyeti mensûh âyetler kategorisinde değerlendirmedini söylememiz mümkündür.

²⁷⁹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil.*, Cilt 2, s. 174.

²⁸⁰ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil.*, Cilt 2, s. 260.

2.5.13. Secde Sûresi:

Secde Sûresi, 32/30:

فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَضِرُونَ ﴿٣٠﴾

“Şimdi sen onlardan yüz çevir ve bekle. Şüphesiz onlar da bekliyorlar.”

Müfessir, âyeti; “sen onların yalanlamalarına aldırış etme” şeklinde açıklamış ve bir görüşe göre de âyetin seyf âyetiyle mensûh olduğu söylenmiştir şeklindeki rivâyeti nakletmiştir.²⁸¹

Müfessirin naklettiği, bu âyetin seyf âyetiyle mensûh olduğu görüşünü temriz sigasıyla dile getirmesi bu görüşü zayıf olarak nitelendirdiğine ve âyeti mensûh addetmediğine işarettir.

2.5.14. Ahzâb Sûresi:

Ahzâb Sûresi, 33/6:

الَّذِي أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٦﴾

“Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir. Onun eşleri de mü'minlerin analarıdır. Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitabına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka. Bu (hüküm) Kitap'ta yazılıdır.”

Müfessir âyetin “aralarında akrabalık bağı olanlar... birbirlerine daha önceliklidirler” kısmını tefsir ederken; bunun birbirine mirasçı olma hususunda böyle olduğunu söyleyerek âyetin, İslamın ilk yıllarında var olan hicretle ve din kardeşliğiyle meydana gelen birbirine mirasçı olma durumunu neshettiğini söylemiştir.²⁸²

²⁸¹ Beydâvi, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 2, s. 294.

²⁸² Beydâvi, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 2, s. 297.

Kônevi şerhinde Enfâl sûresinin sonunda burada olduğu gibi ulu'l erhâmın beyan edilmediğini dolayısıyla orda mutlak olup bu âyetteki *وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْمُؤْمِنِينَ* ifadesiyle mukayyede hamledileceğini söylenmiştir.²⁸³

Ahzâb Sûresi, 33/52:

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا (٥٢)

“Bundan sonra, güzellikleri hoşuna gitse bile, başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helal değildir. Ancak sahip olduğun cariyeler başka. Şüphesiz Allah her şeyi gözetleyendir.”

Müfessir *مِنْ بَعْدُ* ifadesini tefsirinde iki manaya vurgu yapmıştır. Birinci mana olarak; Erkekler hakkında dört evlilikten sonraki evliliğin helal olmadığı gibi, O'nun (s.a.v) hakkında da dokuz eşten sonrası helal değildir. Ve ya ikinci mana olarak; Bugünden sonra sana hiç bir eş helal değildir. Öyle ki bir eşin vefat etse dahi yerine başka birini alman helal değildir.

Müfessir âyetin *“güzellikleri hoşuna gitse bile”* kısmında mana takdiri olarak; *“hoşuna gitmelerinin farzedilmesi durumunda”* ifadelerini tercih etmiş ve bu âyetin muhkemliği ve *“Ey Muhammed! Bunlardan (hanımlarından) dilediğini geri bırakırsın dilediğini yanına alırsın...”*²⁸⁴ âyetiyle mensûhluğu hususunda ihtilaf vardır demiştir. Ancak yukarda yer verdiğimiz ikinci manaya göre ise nâsih olarak zikredilen 51. âyet her ne kadar kiraat bakımından önde olmuş olsa da nüzûl bakımından bu âyet ondan öncedir demiştir.²⁸⁵ Müfessirin bu açıklamayı yapma gayesi âyetin mensûh addedilmesi durumunda nâsih âyetin mensûh âyetten sonra inmiş olması gerekliliği ilkesinden hareketle mushaf tertibine bakılarak oluşabilecek bir takım itirazların önüne geçmek içindir.

²⁸³ İsmail b. Muhammed el-Hanefi, *Hâşiyetü'l-Kônevi* Cilt 15, s. 307.

²⁸⁴ *Kur'an*, Ahzâb Sûresi, Ayet 51.

²⁸⁵ Beydâvi, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 2, s. 310.

Müfessirin âyetin muhkemliği ve mensûhluğu hakkında net bir tercihte bulunmadığını söylememiz mümkündür.

2.5.15. Sâffât Sûresi:

Sâffât Sûresi, 37/102/105-107:

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي
إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾

فَدَصَّقْتُ الرَّءْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾

“Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, "Yavrurum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakâlim, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi.... Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükafatlandırırız. Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır. Biz, (İbrahim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık.”

Neshin vâki olduğuna dair deliller zikrettikten sonra müfessir, Mutezilenin hilafına bir tutum sergileyerek “Yapılması emredilen bir vâcib, daha yerine getirilmemiş olsa bile neshedilebilir.” demiştir. Bu âyetin de bunun varlığına delil olduğunu söylemiştir. Bunu ise, “Hz. İbrâhim (as)’in oğlunu “ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ ”²⁸⁶ emri gereğince kurbân etmek ile sorumlu tutulduğunu fakat bu emr’i, henüz yerine getirmemiş iken, “Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır. Biz, (İbrahim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık.”²⁸⁷ âyeti ile önceki hüküm nesh edildi.” diyerek delillendirmiştir.²⁸⁸

Beydâvî, bu durum ile ilgili olarak bunun zanna dayalı olduğu görüşüne karşın bir Peygamberin zannında hata etmeyeceğini söyleyerek cevaplandırmış, İbrahim (a.s.)’ın bu emre imtisal etmiş olduğunun ve bunu yaptığının söylenmesine karşın da eğer denildiği gibi olmuş olsaydı yerine fidye kurbanı gönderilmesine gerek kalmazdı demiştir. Ayrıca bir

²⁸⁶ Kur’an, Saffât Sûresi, Ayet 102.

²⁸⁷ Kur’an, Saffât Sûresi, Ayet 106-107.

²⁸⁸ Beydâvî, Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil, Cilt 2, s. 373.; Beydâvî, Minhâcu’l-Vüsûl İlâ İlmi’l-Usûl,

vakitte bir şahsın bir hususta hem emredilip hem de nehyedilmesi caiz değildir itirazına karşın da imtihan için böyle bir durumun caiz olduğunu söyleyerek âyetin nesh kategorisinde değerlendirilmemesi gerektiğini iddia edenlere delillerle cevap vererek “yapılması emredilen bir vâcib, daha yerine getirilmemiş olsa bile neshedilebilir.” görüşünü serdetmiştir.²⁸⁹

2.5.16. Şûrâ Sûresi:

Şûrâ Sûresi, 42/15:

فَلِذَلِكَ فَادَعُ مَا اسْتَقَمَ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ أَمِنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمْ اللَّهُ رَبُّنَا
وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَالْيَهُ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

“(Ey Muhammed!) Bundan dolayı sen çağrıya devam et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heva ve heveslerine uyma ve şöyle de: Ben Allah'ın indirdiği her kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Bizimle sizin aranızda tartışılacak bir şey yoktur. Allah hepimizi bir araya toplayacaktır. Dönüş de ancak O'nadır.”

Beydâvî, âyeti tefsir ettikten sonra sonuç kısmında, âyette başlangıç itibariyle kafirlerle mütarekeye delalet eden bir şey yok ki kital âyetiyle neshedilmiş olsun demiştir.²⁹⁰

Müfessirin bu açıklamasına bakıldığında bu âyeti seyf âyetiyle mensûh addedenlerin hilafına bir tutum sergileyerek âyeti mensûh addetmediğini söylemek mümkündür.

2.5.17. Câsiye Sûresi:

Câsiye Sûresi, 45/14:

قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغُورُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾

s. 146-147.

²⁸⁹ Beydâvî, *Minhâcu'l-Vüsûl ilâ İlmi'l-Usûl.*, s. 147.

²⁹⁰ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 2, s. 448.

“İnananlara söyle, Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları (şimdilik) başıbaşınlar ki Allah herhangi bir topluma (kendi) kazandığının karşılığını versin.”

Beydâvî âyetin Beni Ğıfar kabilesinden birinin kendisine sövmesi üzerine ona saldırmaya yeltenen Hz. Ömer (r.a) hakkında nazil olduğunu söylemiş ve “bir görüşe göre de âyetin seyf âyetiyle mensûh olduğu söylenmiştir” şeklindeki rivâyeti nakletmiştir.²⁹¹ Kônevi müfessirin âyetin mensûh olduğu görüşünde olmadığını ifade etmiştir.²⁹²

Müfessirin neshe dair görüşü temriz sigasıyla alıp sadece nakilde bulunarak tercihte bulunmaması ve Kônevi'nin değerlendirmelerinden hareketle bu âyetin mensûh âyetler kategorisinde değerlendirilmediğini söylemek mümkündür.

2.5.18. Muhammed Sûresi:

Muhammed Sûresi, 47/4:

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثَخَّنْتُمُوهُمْ فَسُدُّوا أَلْوَتَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ۚ ذَٰلِكَ ۚ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ ۗ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٤﴾

“(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihâyet onları çöktirip etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur. Eğer Allah dileseydi onlardan öc alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.”

âyetinden murâd, esir edildikten sonra onları ya karşılıksız olarak salıvermek ya da fidye almak karşılığında bırakmak şeklindeki muhayyerliktir diyen müfessir, Âyetin bu kısmını açıklamasında mensûbu olduğu Şâfi mezhebinin görüşünü, “bu âyet bizde sabittir (yani mensûh değildir.) Nitekim erkek ve hür olan bir kişi esir alındığında devlet başkanı o esiri öldürme, karşılıksız salıverme veya fidye karşılığı serbest

²⁹¹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 2, s. 481.

²⁹² İsmail b. Muhammed el-Hanefî, *Hâşiyetü'l-Kônevi*, Cilt 17, s. 422.

bırakma hususlarında muhayyerdir” diyerek naklettikten sonra müfessir açıklamalarına şöyle devam etmiştir; Hanefi mezhebine göre esir alma mevzûu Tevbe sûresindeki “*Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin...*”²⁹³ âyetiyle mensûhtur ve ya Bedir savaşına has bir durumdur Çünkü onlar öldürme ve ya esir alma taayyün eder demişlerdir.²⁹⁴

Müfessirin açıklamalarına bakıldığında mezhebi görüşüne uygun olarak âyeti mensûh âyetler kategorisinde değerlendirmedini söylemek mümkündür.

2.5.19. Mücâdele Sûresi:

Mücâdele Sûresi, 58/12:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَيْكُمْ صَدَقَةٌ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَأَطْهَرٌ فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
(۱۲)“

“Ey iman edenler! Peygamber ile başbaşa konuşacağınız zaman, başbaşa konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şâyet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

Hiz. Peygamber (s.a.v) ile münacattan önce sadaka verilmesi hususunu ihtiva eden bu âyet ile ilgili Beydâvî, Buradaki emrin nedb için mi vücûp için mi olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Ancak اَلْأَسْفَقْتُمْ ifadesiyle başlayıp devam eden 13. âyetle²⁹⁵ mensûhtur demiştir. Tilavet bakımından her ne kadar bitişik olsa da nüzûl bakımından muttasıl değildir demiştir. Bununla ilgili Hiz. Ali (r.a)’dan şöyle rivâyette bulunulmuştur: “*Kur’ân-ı Kerîm’de öyle bir âyet vardır ki benden başka kimse onunla amel etmemiştir. Benim bir dinarım vardı bozdurdum ve Hiz. Peygamber (s.a.v) ile münacatta bulununca bir dirhem*

²⁹³ Kur’an, Tevbe Sûresi, Ayet 5.

²⁹⁴ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, Cilt 2, s. 496; İsmail b. Muhammed el-Hanefî, *Hâşiyetü’l-Kônevi*, Cilt 18.s. 7-8.

tasaddukta bulundum.” Bu açıklama münacattan önce sadaka emrinin vücûp ifade etmesine muvafıktır. Aynı zamanda âyetin on gün, bir görüşe göre de bir saat yürürlükte kaldığı rivâyet edilmiştir.²⁹⁶

Beydâvî, âyetin münafıklarla münafık olmayanları birbirinden ayırt etmek sebebiyle nâzil olduğunu ve sebebin ortadan kalkmasıyla bunun da zâil olduğunu söyleyenlere karşı her ne sebeple olursa olsun bunun zâil olduğunu söyleyerek âyeti nesh kategorisinde değerlendirmiş olup usûl eserinde de bedelsiz neshe örnek olarak bu âyeti kerîmeyi zikretmiştir.²⁹⁷

Âyetin tilaveten muttasıl olsa da nüzûl bakımından muttasıl olmadığını söyleyerek nâsihin mensûh âyetten sonra gelmiş olma şartını taşıdığına vurguda bulunarak ilkesel hareket eden müfessir, bu âyeti mensûh âyetler kategorisinde değerlendirmiş olup âyetin nâsihi olarak da takib eden 13. âyeti kerîmeyi zikretmiştir.

2.5.20. Müzzemmil Sûresi:

Müzzemmil Sûresi, 73/20:

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَأُوا مَا نَسِيَ مِنَ الْفُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَىٰ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاخَرُونَ يُقاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَأُوا مَا نَسِيَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٢٠)

“(Ey Muhammed!) Şüphesiz Rabbin, senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor. Allah gece ve gündüzü düzenleyip takdir eder. Sizin buna (gecenin tümünde yahut çoğunda ibadete) gücünüzün yetmeyeceğini bildi de sizi bağısladı (yükünüzü hafifletti.) Artık Kur’ân’dan kolayınıza geleni okuyun. Allah, içinizde hastaların

²⁹⁵ “Başbaşa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekatı verin, Allah’a ve Resûlüne itaat edin. Allah bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” Kur’an, Mücâdele Sûresi, Ayet 13.

²⁹⁶ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, Cilt 2. s. 585.

²⁹⁷ Beydâvî, *Minhâcu’l-Vüsûl İlä İlmi’l-Usûl*, s. 146-147.

bulunacağını, bir kısmınızın Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşacağını, diğer bir kısmınızın ise Allah yolunda çarpışacağını bilmektedir. O halde, Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı dosdoğru kılın, zekatı verin, Allah'a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz onu Allah katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük mükafat olarak bulursunuz. Allah'tan bağışlama dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

فَأَقْرُوا مَا نَيَّسَرَ مِنَ الْقُرْآنِ kısmını tefsirinde müfessir, gece namazından size kolay geleni kılın şeklinde açıklamış ve namaz, Kur'ân ifadesiyle tabir edilmiştir demiştir. Ve denilmiştir ki, teheccüd namazı başta zikrolunan belirtilen muayyen vakitlerin birinde kalkıp kılma serbestiyeti üzere vacipti, bu vakitleri isabete riâyet etmek onlara zorlaşınca belirtilen muayyen vakitlere riâyetin farziyeti nesholundu ve teheccüd asıl olmak üzere vacip kaldı. Teheccüd'ün vücûbiyeti de beş vakit namazla neshedildi. Veya şu manada da anlaşılabilir; Kur'ân-ı Kerîm'i size kolay gelen şekilde okuyun.²⁹⁸

Müfessirin gece ve teheccüd namazlarının vacip oluşu ve neshedilişi ile ilgili görüşü rivâyette bulunmasının yanısıra âyetin zahir manasının da anlaşılabileceğini aktarmış olması âyetin mensûhluğuna hususunda net bir tercihte bulunmadığına işaret etmektedir.

2.5.21. Mürselât Sûresi:

Mürselât Sûresi, 77/1-7:

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا (۱) فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا (۲) وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا (۳) فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا (۴) فَالْمُنْقِيَاتِ ذِكْرًا (۵) عُدْرًا أَوْ نُذْرًا (۶)
إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٍ (۷)

“Ard arda gönderilenlere, kasırga gibi esenlere, hakkıyla yayanlara, hakkıyla ayıranlara, özür ya da uyarı olmak üzere öğüt bırakanlara andolsun ki, uyarıldığınız (Kiyamet) mutlaka gerçekleşecektir.”

Müfessir, âyetlere verdiği çeşitli mana takdirlerinden biri olarak; “Hz. Peygamber (s.a.v)’e gönderilen Kur'ân âyetlerine yemin edilmiştir ki, Kur'ân diğer bütün kitapları ve

²⁹⁸ Beydâvi, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 2. 664; Kocâvi, *a.g.e.*, Cilt 8, s. 385.

dinleri neshetmek suretiyle onları kasırga esintisi misali yok etmiştir. Bunun neticesinde doğu ve batıda hikmet ve hidâyet yayılmış hak ile batıl ayrılmış ve alemlere hak zikir ilka edilmiştir.” Anlamlarına gelen manayı zikretmiştir.²⁹⁹

Müfessirin tercih ettiği mana vecihlerinden biri olan değindiğimiz manaya bakıldığında Kur’ân’ın diğer şeriatleri neshettiği vurgusu açıkça müşahade edilmektedir.

2.5.22. A'lâ Sûresi:

A'lâ Sûresi, 87/6-7:

سُنْفِرُكَ فَلَا تَنْسَىٰ (٦) إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَىٰ (٧)

“Ancak Allah'ın dilediği başka. Şüphesiz O, açık olanı da bilir, gizliyi de.”

Müfessir, “Allahın dilediği” ifadesinden kasıt, Hz. Peygamber (s.a.v)’in tilaveti neshedilen âyetleri unutmamasıdır demektedir. Bir görüşe göre; Denildi ki: Bundan maksat, çok az ve nadiren unutmamasıdır. Nitekim rivâyet edilir ki Hz. Peygamber (s.a.v) namazda kıraatı esnâsında bir âyeti eksik okudu. Sahabeden Übeyy (r.a), âyetin neshedildiğini zannetti ve bunu Hz. Peygamber (s.a.v)’e sordu: O (s.a.v)’da unuttum dedi.³⁰⁰ Ancak müfessirin ikinci görüşü temriz sigâsıyla rivâyet ederek tercih etmediği söylenebilir.

Bu açıklamasından yola çıkarak Beydâvî’nin nesh çeşitlerinden olan **tilaveti mensûh** bölümünü kabul ettiğini ve bu açıklamasının buna dayanak teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

Şeyhzâde, haşiyesinde unutturma (insâ)’nın neshin bir nev’i olduğunu söylemekte ve Bakara sûresi 106. Âyette de değinildiği gibi, Allah (c.c) Hz. Peygamberi âyetlerin hükmü ve tilavetini kaldırarak unutturabilir diyor.³⁰¹

²⁹⁹ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, Cilt 2, s. 681.

³⁰⁰ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, Cilt 2, s. 719-720.

³⁰¹ Kocâvi, *a.g.e.*, Cilt 8, s. 574-575.

2.5.23. Kâfirûn Sûresi:

Kâfirûn Sûresi, 109/6:

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

“Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.”

Beydâvî, âyette küfürde kalmaya devam etmeye izin olmadığı gibi cihada engel bir durumun da olmadığını, dolayısıyla bu âyetin seyf âyetiyle mensûh addedilmesi hükmüne varılamayacağını ifade etmiştir.³⁰²

Müfessir bu âyeti seyf âyetiyle mensûh addedenlerin hilâfına bir tutum sergileyerek âyette neshe yer olmadığı kanaatini serdetmiştir.

---

³⁰² Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Cilt 2, s. 767.

SONUÇ

“Beydâvî Tefsiri’nde Nesh Olgusu” adlı çalışmada müfessirin nesh hakkındaki görüşleri ve mensûh âyetleri hangi perspektifle ele aldığı hususları incelenerek çıkarımlarda bulunulmuştur.

Beydâvî, Kur’ân âyetleri arasında neshin mümkün ve vâki olduğunu ifade eden âlimlerdendir. Kısaca ifade etmek gerekirse, ona göre bir vakitte maslahat olan şey, daha sonra mefsedet olabilir; ya da bir vakitte maslahat olmayan şey daha sonra maslahat olabilir. Dolayısıyla ilk âyetin, sonra gelen âyetle neshedilmesi mümkündür. Beydâvî, nesh karşıtlarını eleştirmekten de geri kalmamış bu bağlamda Ebû Müslim el- İsfahânî’nin neshi kabul etmediğini belirterek onun bu görüşünü yersiz bulmuştur.

Beydâvî’ye göre âyetin neshi, ya sadece lafzının ya sadece hükmünün ya da hem lafzının hem de hükmünün birlikte neshedilmesi şeklindedir.

Beydâvî, emir/vucup bildiren bir hükmün henüz uygulamaya geçmeden evvel, daha sonra gelen şer’î hükümlerle neshinin caiz olduğunu da belirtir. Yanısıra müfessir, bedelsiz nesh ve daha ağır olan bir hükümlerle nesh durumlarının da caiz olduğu görüşündedir.

Müfessir, Kur’ânın Kur’ân’la, Kur’ân’ın Sünnetle ve Sünnetin Kur’ân’la neshinin caiz olduğunu savunmaktadır. Müfessirin Sünnetin Kur’ânla ve Kur’ân’ın Sünnetle neshinin caiz olduğu görüşünde olması aslında müntesibi bulunduğu Şafii mezhebine ve kurucusu İmam Şafii’ye muhalif bir tutum sergilemiş olduğunu gözler önüne sermektedir. Çünkü İmam Şafii Kur’ân’ın Sünneti, Sünnetin de Kur’ân’ı nesh edemeyeceği görüşünü benimsemektedir. Bu durum ise Beydâvî gibi muhakkik âlimlerin mukallit ve mutaasıp olmadıklarını göstermek bakımından dikkate şâyandır.

Müfessir, aynı zamanda şeriatler arası neshin de varlığından bahsetmekte ve Hz. İsa (a.s)’ın şeriatının Hz. Musa (a.s)’ın şeriatını, Kur’ânın ise kendisinden önceki diğer şeriatleri nesh ettiğini söylemektedir.

Bu alışmada, Beydâvî'nin mensûh olduğu söylenen âyetlere genel yaklaşımı incelenmiştir. Bu bağlamda, bazı âyetlerin mensûh olduğu konusunda tercihte bulunduğu, bazı yerlerde sadece nakilde bulunup tercihte bulunmadığı, bazı âyetleri de verilen anlama göre neshe konu ettiği, diğer bir kısım âyetlerin de mensûh addedilmesine itiraz ettiği görülmüştür. Örneğin nesh taraftarlarının seyf âyetiyle mensûh olduğunu ileri sürdüğü çoğu âyeti, Beydâvî mensûh kabul etme eğilimi göstermemiştir.

şu da ifade edilmelidir ki Beydâvî muhakkik âlimlere yaraşır tarzda nesh konusunu ele alarak ilkesel davranmaya ve âyetleri olabildiğince etraflıca tahlil etmeye zen göstermiştir. Mensûh addettiği âyetler incelendiğinde, Beydâvî'nin abartılı bir tutum sergilemediği ve tutarlı hareket ettiği, nesh edildiğini ileri sürdüğü ayetlerin sayısında aşırıya kaçmadığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Askeri, Ebu Hilal, **Furuku'l-Luğaviyye**, Muhammed İbrahim Selim (thk.), Kahire: Darü'l-İlmi ve's-Sekafe, h.1418.
- Arıcı, Mustakim, "Kâdî Beyzâvî, İlişki Ağları ve Eserleri", **İslâm İlim ve Düşünce Geleneğinde Kâdî Beyzâvî**, Mustakim Arıcı (ed.), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Ay, Mahmut, "Osmanlı Geleneğinde Tefsir Faaliyetleri", **Tefsir El Kitabı**, M. Akif Koç (ed.), Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Bayraktar, Ahmet, **Nesih (Kadim Bir Kur'an Problematigi)**, Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları, 2018.
- Bağış, Mehmet, Beydâvî Tefsiri'nin Ulûmu'l-Kur'an ve Tefsir Usûlü Açısından Tahlîli, **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**, Atatürk Üniversitesi SBE, 2017.
- Beydâvî, Kadı Nâsıru'd-Din Abdullah b. Ömer, **Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil**, Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2019.
- Beydâvî, Kadi'l-Kudât Abdullah b. Ömer, **Ğâyetü'l-Kusva**, Ali Muhyiddin el-Karadâğî (thk.), Beyrut: Darü'l-Beşairi'l-İslamiyye, 2008.
- Beydâvî, Kadı Nâsıru'd-Din Abdullah b. Ömer, **Minhâcu'l-Vüsûl İlâ İlmi'l-Usûl**, Şaban Muhammed İsmail (thk.), Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2008.
- Beydâvî, **Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil**, Şadi Eren (trc.), İstanbul: Selsebil Yayınları, 2011.
- Beyzâvî, Kâdî Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed, **Tavâli'u'l-Envâr Min Metâli'i'l-Enzâr (Kelâm Metafiziği)**, İlyas Çelebi ve Mahmut Çınar (çvr.), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 39, 2014.
- Bilgin, Abdülcelil, **Kur'an'ı Tanımak**, Ankara: Araştırma Yayınları, 2018.

- Bilmen, Ömer Nasuhi, **Büyük Tefsir Tarihi**, İstanbul: Semerkand Yay., 2014.
- Bubi, Abdullah, **Hakikat Yahut Doğruluk Kur'ân'da Nesh**, İstanbul: İşaret Yay., 2017.
- Buhâri, İsmail Ebu Abdillâh, **Sahihu'l-Buhâri**, Beyrut: Daru Tavki'n-Necat, h. 1422.
- Cebeci, Lütfullah, "İsfahânî, Ebû Müslim", **TDV. İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.
- Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usûlü**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Cerrahoğlu, İsmail, "Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil", **TDV. İslam Ansiklopedisi**, Cilt 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Cürcani, Ali b. Muhammed Seyyid Şerif, **Mu'cemu't-Ta'rifat**, Muhammed Sıddık Minşavi (thk.), Kahire: Daru'l-Fazilet, t.y.
- Çetin, Abdurrahman, "Nesih", **TDV. İslam Ansiklopedisi**, Cilt 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Dâvûdi, Hafız Şemsü'd-din Muhammed b. Ali b. Ahmed, **Tabakâtu'l-Müfessirin**, Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- Demirci, Muhsin, **Tefsir Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Demirci, Muhsin, **Tefsir Usûlü**, İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.
- Demirci, Muhsin, **Tefsir Tarihi**, İstanbul: İFAV. Yayınları, 2016.
- Demirci, Muhsin, **Tefsirde Metodolojik Sorunlar**, İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- Dihlevî, Ahmed b. Abdurrahim Veliyyullah, **el-Fevzü'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr**, Dimeşk: Daru'l-Gavsânî, 2008.
- Duman, M. Zeki, **Beyânu'l-Hak (Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzul Sırasına göre Tefsiri)**, Ankara: Fecr Yayınevi, 2016.

Duman, M. Zeki, “Kur’ân’da Neshe Delil Gösterilen ve Mensûh Addedilen Âyetlerin Değerlendirilmesi”, **Bilimname**, VXII, 2009.

Ebû Davud, Süleyman bin Eş'âs, **Süneni Ebû Davud**, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y.

Ednâvi, Ahmed b. Muhammed, **Tabakatu'l-Müfessirin**, Süleyman b. Salih (thk.), Medine: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, h.1417/1997.

Erdoğan, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.

Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, **Kitabu'l-Ayn**, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Firûzâbâdî, Muhammed b. Yakub, **el-Kamusu'l-Muhît**, Kahire: Daru'l-Hadis, 2008.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en-Nîsâbûrî, **el-Müstedrek**, Mustafa Abdulkadir Ata (thk.), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

İbn Hanbel, Ahmed, **el-Müsned**, Şuayb el-Arnaût (thk.), Beyrut, 1416/1995.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim**, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, h. 1419.

İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Beyrut: Mektebetü'l-Mearif, 1988.

İbnu'l Cevzi, Cemalu'd-din Ebu'l-Ferec, **Nevasihü'l-Kur'ân**, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2014.

İltaş, Davut, **Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

İnternet, “<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>”, (Erişim Tarihi: 17.08.2020)

İnternet, “<http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>”, (Erişim Tarihi: 17.08.2020)

- İpşirli, Mehmet, “Huzur Dersleri”, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, Cilt 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kadı Şuhbe, Ebû Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Muhammed Takiyyüddîn b., **Tabakâtü’ş-Şâfiyye**, Hâfız Abdül’âlim Han (thk.), Haydarâbâd: Matbaatu Daireti’l-Meârifî’l-Osmaniyye, 1979.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hâcî Halîfe, **Keşfu’z-Zunûn an Esâmi’l-Kütüb ve’l-Fünûn**, Beyrut: Dâru İhyâ-i’t-Türâsi’l-Arabi, 1941.
- Koca, Ferhat, “Minhâcü’l-Vüsûl”, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, Cilt 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kocavi, Muhammed b. Muslihi’d-din Mustafa el-Hanefî, **Haşiyetü Muhyiddin Şeyhzâde**, Beyrut: Daru’l-Kütübil-İlmiyye, 1999.
- Malik b. Enes, **el-Muvatta**, Takiyyüddin en-Nedvî (thk.), Beyrut:1412/1991.
- Muhammed el-Hanefî, İsamü’d-Din İsmail b., **Hâşiyetü’l-Kônevi**, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2001.
- Müslim, Ebu’l-Hüseyn el-Haccâc, el-Kuşeyri en-Nisâburi, **el-Câmiu’s-Sâhîh**, Muhammed Fuad Abdülbaki (thk.), Beyrut: Daru İhyâ-i’t-Türâsi’l-Arabi, t.y.
- Okumuş, Mesut, “Ulûmu’l-Kur’ân”, **Tefsir El Kitabı**, M. Akif Koç (ed.), Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Öz, Mustafa, “Hillî, İbnü’l-Mutahhar”, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, Cilt 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Özdeş, Talip, **Kur’ân ve Nesh Problemi**, Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- Polat, Fethi Ahmet, “Dirâyet Ağırlıklı Tefsirler”, **Tefsir El Kitabı**, M. Akif Koç (ed.), Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

Rahman, Yusuf, “Beydâvî'nin “Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl” Adlı Eserinde Hermenötiği”, Bünyamin Açıkalin (çev.), **Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı: 1-2, 2010.

Salih, Subhi, **el-Mebahis fi Ulumi'l-Kur'ân**, İstanbul: Dersaadet Yayınları., t.y.

Suyûti, Ebu'l-Fazl Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân**, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2015.

Suyûti, **Buğyetu'l-Vuât**, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (thk.), Kahire: İsa el-Bâbi el-Halebi ve Şürekâuhu Matbaası, 1965.

Sübkî, Tâcüddîn Abdülvehhâb, **Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ**, Mahmud Muhammed et-Tanâhî ve Abdülfettâh Muhammed el-Hülvâ (thk.), Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabiyye., 1992.

Sümer, Faruk, “Abaka”, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, Cilt 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.Şaban, Zekiyyüddin, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

Şâfiî, Muhammed b. İdris, **er-Risale**, Abdülfettah Kebbare (şerh ve ta'lik), Beyrut; Dârun-Nefais, 2010.

Şimşek, M. Sait, **Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele**, Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2016

Şimşek, M. Sait, **Günümüz Tefsir Problemleri**, İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2016.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Beyzâvî”, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, Cilt 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Kâdi Beyzâvî”, **MAÜİFD.**, Sayı; 5-6, İstanbul, 1993.

Yavuz, Yusuf Şevki, **İslam Akâidinin Üç Şahsiyeti** (Ahmed b. Hanbel, İbn Furek, Kadı Beyzâvi), İstanbul: Kültür Matbaacılık, 1989.

- Zehebi, Muhammed Hüseyin, **et-Tefsir ve'l-Müfessirûn**, Kuveyt: Daru'n-Nevadir, 2010.
- Zerkâni, Muhammed Abdu'l-Azim, **Menâhilu'l İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 2005.
- Zerkeşi, Bedrü'd-din Muhammed b. Bahadır, **el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân**, Beyrut: Mektebetu'l-İlmiyye, 2012.
- Zemaşeri, Ebu'l Kâsım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, **el-Keşşâf an Hakâiki Ğavamizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvi'l fi Vücûhi't--Te'vil**, Muhammed Abdus-Selam Şâhin (thk.), Beyrut: Darü'l Kütübi'l-İlmiyye, 2015.
- Zirikli, Hayreddin, **el-A'lam**, Beyrut: Daru'l-İlmi Li'l-Melayin, 2002.
- Zuhaylî, Muhammed, **el-Kâdi el-Beyzâvî**, Beyrut: Daru'l-Kalem, 1988.